S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM

IN

EPISTOLAM AD GALATAS

LIBRI TRES.

PROLOGUS.

367-368 Pauci admodum dies sunt, [b] ex quo epistolam Pauli ad Philemonem interpretatus, ad Galatas transcenderam, multis retrorsum in medio prætermissis; et ecce subito litteræ mihi de Urbe allatæ sunt, nuntiantes et Albinam venerabilem anum præsentiæ Domini redditam, et sanctam Marcellam matris contubernio destitutam, magis nunc vestrum, o Paula et Eustochium, flagitare solatium. Et quia hoc interim fieri non potest, propter grandia maris in medio spatia atque terrarum, repente vulnus impressum saltem Scripturarum vellem curare medicamine. Scio equidem ardorem ejus, scio fidem, quam flammam semper habeat in pectore, superare sexum, oblivisci hominis, et divinorum voluminum tympano concrepante, rubrum hujus sæculi pelagus transfretare. Certe cum Romæ B essem, numquam tam festina me vidit, ut non de Scripturis aliquid interrogaret. Neque vero more Pythagorico quidquid responderam, rectum putabat: nec sine ratione præjudicata apud eam valebat A auctoritas; sed examinabat omnia, et sagaci mente universa pensabat, ut me sentirem non tam discipulam habere, quam judicem. Itaque quod et illi absenti pergratum fore, et vobis quæ in præsentiarum estis, utile existimo, aggrediar opus intentatum ante me linguæ nostræ scriptoribus, et a Græcis quoque ipsis vix paucis, ut rei poscebat dignitas, usurpatum. Non quod ignorem Caium Ma-**369-370** rium Victorinum, qui Romæ, [c] me puero, rhetoricam docuit, edidisse Commentarios in Apostolum; sed quod occupatus ille eruditione sæcularium litterarum, Scripturas omnino [d] sanctas ignoraverit: et nemo possit, quamvis eloquens, de eo bene disputare, quod nesciat. Quid [e] igitur, ego stultus aut temerarius, qui id pollicear quod ille non potuit? Minime. Quin potius [f] in eo, ut mihi videor, cautior atque timidior, quod imbecillitatem virium mearum sentiens, Origenis Commentarios sum secutus. Scripsit enim ille vir in epistolam Pauli ad Galatas quinque [g] proprie volumina, et decimum

[a] Hosce in epistolam ad Galatas Commentarios, ut et consequentes in reliquas tres ad Ephesios, Titum, ac Philemonem exegimus ad trium mss. exemplarium fidem, unum Palatinum numero prænotatum 340 probæ antiquitatis et notæ: duoque alia Cisterciensium, quæ Romæ est, bibliothecæ, olim Nonantulani monasterii, quorum alterum sub numero censetur 61, alterum numero caret: utrumque autem emendatione ac vetustate præstans. Nec Rabbanum, qui totidem de more verbis Hieronymum descripsit, suisque Commentariis intexuit, prætermisimus: siquidem haud raro inter innumera quibus scatet menda, meliorem lectionem ex antiquissimis, quibus utebatur, exemplaribus profert. Denique ex editis rarioribus libris, Coloniensem editionem Joannis Gymnici anno 1531 non frustra contulimus.

[b] Nostri, et quos laudat Martian. Mss., *quod epistolam*, etc.

[c] Antea aut falso, aut incommodo sensu legebatur, *qui Romæ pueros rhetoricam docuit*, vel, ut in aliquot etiam mss. invenire est, *qui Romæ me puerum rhetoricam docuit*, vel denique, *Romæ me a puero*, etc. Veram lectionem nos restituimus, suppetias ferente uno Cisterciensi ms. alteroque Cluniacensi, quem in Addendis ipse laudat editor Benedictinus. Neque vero Victorinum audivit Hieronymus, neque fortasse per infantilem adhuc ætatem potuit. Hujus ipse rei fidejussor in Chronico est ad annum 358, ubi ait: *Victorinus rhètor, et Donatus grammaticus præceptor meus* (non *præceptores mei*, plurium numero) *Romæ insignes habentur*. Cæterum vide et librum de Viris Illustribus, cap. 101, et quæ ibi annotamus.

[d] Vocem *sanctas* Palatinus ms. nescit.

[e] Consequentem viginti fere versuum periopen, in sui excusationem recitat S. Doctor, ingeritque Augustino epistola in nostra recensione 112, n. 4: *Primum*, inquit, *respondeo, debuisse prudentiam tuam Præfatiunculæ Commentariorum meorum meminisse dicentis ex persona mea: Quid igitur, ego stultus*, etc.

[f] In Palat. ms.: *Quin potius, ut mihi videor, cautior atque timidior, qui imbecillitatem*, etc.

[g] Antea erat, *propria*, minus recte.

Stromatum suorum librum commatico super explanatione ejus sermone complevit : Tractatus quoque varios, et Excerpta, quæ vel sola possint [*Al.* possent] sufficere, composuit. Prætermitto Didymum, videntem meum, et Laodicenum (Apollinarem) de Ecclesia nuper egressum, et Alexandrum veterem hæreticum, Eusebium quoque Emesenum, et Theodorum Heracleoten, qui et ipsi nonnullos super hac re Commentariolos [*Al.* Commentarios] reliquerunt. E quibus si vel pauca decerperem, fieret aliquid quod non penitus contemneretur. Itaque ut simpliciter fatear, legi hæc omnia, et in mente mea plurima coacervans, accito notario, vel mea, vel aliena dictavi, nec ordinis, nec verborum interdum, nec sensuum [a] memoriam retentans. Jam Domini tantum misericordiæ est, ne per imperitiam nostram ab aliis bene dicta dispereant, et non placeant inter extraneos, quæ placent inter suos. Argumentum itaque Epistolæ hujus breviter comprehendens, [b] hac præfatione commoneo, ut sciatis eumdem esse materiam et Epistolæ Pauli ad Galatas, et quæ ad Romanos scripta est. Sed hoc differre inter utramque, quod in illa altiori sensu et profundioribus usus est argumentis, hic quasi ad eos scribens, de quibus in consequentibus ait : *O insensati Galatæ :* Et : *Sic insipientes estis*, tali se sermone moderatus est, quod increparet potius, quam doceret : et quem possent stulti intelligere, ut communes sententias, communi oratione vestiret, et quos ratio suadere non poterat, revocaret auctoritas. Nullus quidem Apostoli sermo est, [c] vel per Epistolam, vel præsentis, in quo non laboret docere antiquæ Legis onera deposita, et omnia illa quæ in typis et imaginibus præcesserunt, id est, otium sabbati, circumcisionis injuriam, Kalendarum et trium per annum solemnitatum recursus, A scrupulositatem ciborum, et per dies singulos lavacra iterum sordidanda, **371-372** gratia Evangelii subrepente cessasse, quam non sanguis victimarum, sed fides animæ credentis impleret. Verum alibi pro parte, et ut se aliud agenti hæc quæstio obtulerat, ex latere disputatum est, et pene perstrictum. In his autem duabus, ut dixi, Epistolis, specialiter antiquæ legis cessatio, et novæ introductio continetur. Sed ad Galatas hoc proprium habet, quod non scribit ad eos qui ex Judæis in Christum crediderant, et paternas putabant cæremonias observandas : sed ad eos qui ex gentibus fidem Evangelii receperant, et rursum retro lapsi, quorumdam fuerant auctoritate deterriti, asserentium Petrum quoque et Jacobum, et totas Judææ B Ecclesias, Evangelium Christi cum lege veteri miscuisse. Ipsum etiam Paulum aliud in Judæa facere, aliud nationibus prædicare : et frustra eos in Crucifixum credere, si id negligendum putarent quod Apostolorum [d] principes observarent. Quamobrem ita caute inter utrumque et medius incedit, ut nec Evangelii prodat gratiam, pressus pondere et auctoritate majorum, nec præcessoribus faciat injuriam, dum assertor est gratiæ : oblique vero et quasi per cuniculos latenter incedens : ut [*Al.* et] Petrum doceat pro commissa sibi circumcisionis plebe facere, ne ab antiquo repente vivendi more desciscens, in crucem scandalizata non crederet, et sibi prædicatione gentium credita, [e] æquum esse id pro veritate defendere, quod C alius pro dispensatione simularet. Quod nequaquam intelligens [f] Bataneotes et sceleratus ille Porphyrius, in primo operis sui adversum nos libro, Petrum a Paulo objecit esse reprehensum, quod non recto pede incederet ad evangelizandum : volens et illi maculam erroris inurere, et huic pro-

[a] In laudata ad Augustinum epist. brevius : *nec sensuum memor. Jam Domini misericordiæ est*, etc.

[b] Palat. ms. *hoc præfatione commoneo :* et mox, *materiam epistolæ*, absque *et* copula.

[c] Idem Palat. codex, *sermo est, vel epistola, in quo non laboret*, etc., expunctis interjectis voculis, *vel*, et *præsentis*.

[d] Pepes Rabanum minori numero, *princeps observaret*.

[e] Palatin. ms., *æquum esset pro veritate defendere*, etc.

[f] Cur Bataneotes ab Hieronymo Porphyrius appelletur, diu multumque est quod certant eruditi. Plerique autem in eam concessere opinionem, ut vocabulum ipsum cubare in mendo arbitrati sint, et pro suo quisque ingenio contenderint emendare. Sirmondus, epist. quadam ad Holstenium, βαλανεώτην rescribendum conjecit, cujus verbi significatus, id est, *ardelio*, *perversus*, *affectatus*, hisque similia, ab ejus philosophi moribus non abludit. Minime vero Holstenio ipsi conjectura hæc placuit, qui maluit βιοθάνατος reponi, quod in antiquis libris, *Biothaniotes*, sive *Bethaniotes* scriptum reperierit. Hoc quoque vocabulum Porphyrio quadrat, impio homini, et cui violenta morte vita eriperetur, dignissimo. Aliis placet natale ejus solum denotari, Bataneam scilicet Syriæ oppidum, de quo Stephanus Byzant. loquitur, Tyriorum facile coloniam : D quare et civitate donatus a Tyriis Porphyrius fuerit, quandoquidem Tyrium vulgo exstitisse eum tradunt Eunapius, et Plotini Vita, cap. 7. Denique visum est aliis, Bataneotem per convicium dici, quod taurorum instar βατανεωτῶν petulco ausu in Christum ejusque fidem insurrexerit. Atque ego quidem, ut sedulo dicam, duabus hisce conjecturis in unam junctis, sibique invicem suffragantibus libentius accedam. Neque enim adduci possum, ut putem, vitii aliquid vocabulo inolevisse, corruptumque librariorum culpa nomen. Nam et a Chrysostomo, homil. 6 in I ad Corinth. Epistolam, et ab Anastasio Sinaita in Hodego, ubi Severianum quasi novum Porphyrium perstringit, βατανεώτης appellatur : et siquidem velis falsos in exotica voce describenda Latinos amanuenses in Hieronymo, idipsum et de vernaculis Græcis putare necesse habeas penes Chrysostomum, et Sinaitam, quod ab omni veritatis specie abhorret immane quantum. Sic autem existimo, quando patriæ nomen in maledictum contorquere per ipsiusmet vocis significatum in promptu erat, ita Bataneotem, cum ab Hieronymo, tum ab aliis scriptoribus appellatum Porphyrium, ut magis impium atque effrene hominis ingenium exprobrarent. Huic fere geminum illud est, quod epist. ad Ctesiphontem, 133, noster Evagrium Ponticum vocat Hyperiboritam, quod est, super Iberitas populares suos malum.

cacitatis, et in commune ficti dogmatis accusare mendacium, dum inter se Ecclesiarum principes discrepent [*Al.* discreparent]. Quæ quidem et nunc, orantibus vobis, leviter quo sensu sint dicta, con- A tingimus, et in suis locis plenius exsequemur. Sed jam tempus est, ut ipsius Apostoli verba ponentes, singula quæque pandamus.

LIBER PRIMUS.

(Cap. I.—Vers. 1.) **373** *Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per hominem : sed per Jesum Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis.* Non superbe, ut quidam putant, sed necessarie, neque ab hominibus, neque per hominem, se Apostolum esse proponit : sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, ut eos qui Paulum extra duodecim apostolos ventilabant, et nescio unde subito prorupisse, vel a majoribus ordinatum [a] astruebant, hac auctoritate confunderet. Potest autem et oblique in Petrum et in cæteros dictum accipi, quod non ab apostolis ei sit traditum Evangelium : sed ab ipso Jesu Christo, qui et illos apostolos elegerat. Hoc autem totum ideo præparatur, ut nemo sibi contra Legis onera pro Evangelii gratia disputanti, possit opponere : sed Petrus hoc dixit, sed apostoli hoc statuerunt, sed præcessores tui aliud decreverunt. Quod quidem in sequentibus, nunc quasi occulto sermone præludens, manifestius facit; dum ab eis qui videntur esse aliquid, nihil in se collatum refert, et ipsi Petro in faciem restitisse se scribit, nulla se dicens necessitate compulsum, ut hypocrisi cederet Judæorum. Quod si temerarium quibusdam videtur, eum contra apostolos, quamvis occulte, locutum; qui Jerosolymam idcirco perrexerit [*Al.* perrexerat], ut cum eis conferret Evangelium, ne forte in vacuum curreret, aut cucurrisset, illo intelligentiam transferamus : Usque hodie [b] a patriarchis Judæorum apostolos mitti, a quibus etiam tunc reor Galatas depravatos Legem observare cœpisse, vel certe alios de Judæis credentibus in Christum perrexisse Galatiam, qui assererent Petrum quoque apostolorum principem, et Jacobum fratrem Domini, Legis cæremonias custodire. Ad distinctionem itaque eorum qui mittuntur ab hominibus, et sui, **374** qui sit missus a Christo, tale sumpsit exordium : *Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per hominem.* Apostolus autem, hoc est, *missus*, Hebræorum proprie vocabulum est, quod *Silas* [Al. *Silai*], quoque sonat, cui a mittendo *missi*, nomen impositum est. Aiunt Hebræi inter ipsos quoque prophetas, et sanctos viros esse quosdam, qui et prophetæ et apostoli sint, alios vero qui tantum prophetæ. Denique Moysen, cui dicitur : *Et ego mittam te ad Pharaonem* (*Exod.* III, 10, 11); et ipse respondeat : *Proside alium quem mittas :* Et Isaiam, cui loquitur Deus : *Quem mittam et quis ibit ad populum istum* (*Isai.* VI, 8)? B esse et apostolos et prophetas. Unde et nos possumus intelligere Joannem quoque Baptistam et prophetam et apostolum appellandum, siquidem ait Scriptura : *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes* (*Joan.* I, 6). Et in Epistola ad Hebræos (*Hebr.* III) propterea Paulum solita consuetudine nec nomen suum, nec apostoli vocabulum præposuisse, quia de Christo erat dicturus : *Habentes ergo principem sacerdotum, et apostolum confessionis nostræ Jesum;* nec fuisse congruum, ut ubi Christus apostolus dicendus erat, ibi etiam Paulus apostolus poneretur. Quatuor autem genera apostolorum sunt. Unum, quod neque ab hominibus est, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem; aliud, quod a Deo quidem est; sed per hominem; tertium, quod ab homine, non a Deo; quartum, quod neque a Deo, neque per hominem, neque ab homine, sed a semetipso. De primo genere potest esse Isaias, cæterique prophetæ, et ipse apostolus Paulus, qui neque ab hominibus, neque per hominem, sed a Deo Patre et Christo missus est. De secundo, Jesus filius Nave, qui a Deo quidem est apostolus constitutus, sed per hominem, Moysen. Tertium genus est, cum hominum **375** favore et studio aliquis ordinatur. Ut nunc videmus plurimos non Dei judicio, sed redempto favore vulgi in sacerdotium subrogari. Quartum est pseudoprophetarum et pseudoapostolorum, de quibus apostolus : *Istiusmodi*, inquit, *pseudoapostoli, operarii iniquitatis, transfigurantes se in apostolos Christi, qui dicunt : Hæc dicit Dominus : et Dominus non misit eos* (II *Cor.* X, 13). Verum non talis apostolus Paulus, qui neque ab hominibus, neque per hominem, sed a Deo Patre per Jesum Christum missus est. Ex quo approbatur, Ebionis et Photini etiam hinc hæresis retundenda, quod Dominus noster Jesus Christus, Deus sit : dum Apostolus quia a Christo ad prædicationem Evangelii missus est, negat se missum esse ab homine. Subrepunt hoc loco cæteræ hæreses, quæ putativam Christi carnem vendicantes, Deum aiunt Christum esse, non hominem. Necnon et nova hæresis, quæ dimidiatam Christi asserit dispensationem. Atque ita Ecclesiæ fides inter tanta falsorum dogmatum naufragia constituta, si Christum fateatur [*Al.* fateretur] hominem, Ebion Photinusque subrepunt : si Deum esse contenderit, Manichæus, et Marcion, novelli dogmatis [c] auctor ebulliunt. In commun- C D

[a] Verbum, *astruebant*, et paulo inferius, *se scribit* in Palatin. cod. desiderantur.

[b] De Judæorum per hæc tempora patriarchis, atque apostolis luculenter P. Bacchinius disserit libro de Ecclesiastic. Metropol.

[c] Duo mss. habent plurium numero, *auctores*.

itaque audiant, Christum et Deum esse et hominem. Non quod alius Deus sit, et alius homo : sed qui Deus semper erat, homo ob nostram salutem esse dignatus est. Sciendum quoque in Marcionis [a] Apostolo non esse scriptum, *et per Deum Patrem*, volentis exponere Christum non a Deo Patre, sed per semetipsum suscitatum, ut est illud : *Solvite templum hoc, et ego in triduo suscitabo illud* (*Joan.* II, 19). Necnon et alibi : *Nemo tollit animam meam a me; sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam et rursum potestatem habeo sumendi illam* (*Ibid.*, X, 18).

(Vers. 2.) *Et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis* [Al. *Ecclesiæ*] *Galatiæ.* In aliis Epistolis, Sosthenes, et Silvanus, interdum et Timotheus in exordio præponuntur : in hac tantum, quia necessaria erat auctoritas plurimorum, omnium fratrum nomen assumitur. Qui et ipsi forsitan ex circumcisione erant, et a Galatis non **376** contemptui ducebantur. Plurimum quippe facit ad populum corrigendum, multorum in una re sententia atque consensus. Quod autem ait, *Ecclesiis Galatiæ;* et hoc notandum quia hic tantum generaliter non ad unam Ecclesiam unius urbis, sed ad totius provinciæ scribat Ecclesias, et Ecclesias vocet, quas postea errore arguat depravatas. Ex quo noscendum dupliciter Ecclesiam posse dici, et eam quæ non habeat maculam aut rugam, et vere corpus Christi sit, et eam quæ in Christi nomine absque plenis perfectisque virtutibus congregatur (*Ephes.* V). Quomodo sapientes bifariam nuncupantur, tam hi qui sunt plenæ perfectæque virtutis, quam illi qui incipiunt, et in profectu positi sunt. De perfectis dicitur : *Mittam in vos sapientes* (*Luc.* XI, 49). De insipientibus : *Argue sapientem, et diliget te* (*Prov.* VIII, 9). Qui enim plenæ consummatæque virtutis est, correptione non indiget. Juxta hunc sensum de cæteris quoque virtutibus intelligendum : quod scilicet fortis et prudens, pius, castus, justus, et temperans, interdum plene, interdum abusive accipiantur.

(Vers. 3.) *Gratia vobis, et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo.* Non ut in cæteris Epistolis, Dei Patris et Domini nostri Jesu Christi gratiam ponit, et pacem, per quas absque operum merito, et peccata nobis concessa sunt pristina, et pax indulta post veniam : sed prudenter jam causam agit adversum eos qui fuerant a Lege præventi, et putabant se posse ex operibus justificari, ut scirent se salvos gratia, in eo perseverare debere quod cœperant.

(Vers. 4.) *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de præsenti sæculo malo, secundum voluntatem Dei et Patris nostri, cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen.* Neque Filius se dedit pro peccatis nostris absque voluntate Patris, neque Pater tradidit Filium sine Filii voluntate; sed hæc est voluntas Filii, voluntatem Patris implere ut ipse loquitur in psalmo: *Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus, volui* (*Psal.* XXXIX, 9). Deditse autem Filius, ut injustitiam quæ erat in nobis, justitia ipse subverteret. **377** Tradidit se sapientia, ut insipientiam expugnaret. Sanctitas et fortitudo se obtulit, ut spurcitiam, [b] infirmitatemque deleret. Atque ita non solum in futuro sæculo juxta promissam spem qua credimus, sed etiam hic de præsenti sæculo nos liberavit : dum commortui Christo, transfiguramur in novitatem sensus, et non sumus de hoc mundo, a quo merito nec amamur. Quæritur quomodo præsens sæculum malum dictum sit. Solent quippe hæretici hinc capere occasiones, ut alium locis et futuri sæculi, alium tenebrarum et præsentis asserant conditorem. Nos autem dicimus, non tam sæculum ipsum, quod die ac nocte, annis currit et mensibus, appellari malum, quam ὁμωνύμως, ea quæ in sæculo fiant: quomodo sufficere dicitur diei malitia sua (*Matth.* VI) : et dies Jacob modici esse scribuntur et pessimi (*Genes.* XLVII). Non quo spatium temporis, in quo vixit Jacob, malum fuerit, sed quo ea quæ sustinuit, per varia eum exercuerint tentamenta. Denique eo tempore quo ille pro conjugibus serviebat, et multis conflictabatur angustiis (*Gen.* XXIX), Esau in requie erat, atque ita idem temporis spatium, alii bonum, alii malum fuit; nec scriptum esset in Ecclesiaste : *Ne dixeris quia dies mei priores* [Al. *pejores*] *erant boni super istos* (*Eccles.* VII, 11), nisi ad discrimen malorum. Unde Joannes ait : *Mundus omnis in maligno positus est* (1 *Joan.* V, 19). Non quod mundus ipse sit malus, sed quod mala in mundo fiant ab hominibus, *Manducemus et bibamus*, dicentibus, *cras enim moriemur* (*Isai.* XXII, 17). Et ipse Apostolus : **378** *Redimentes*, inquit, *tempus : quia dies mali sunt* (*Ephes.* V, 16). Infamantur et saltus, cum latrociniis pleni sunt, non quo terra peccet et silvæ, sed quo infamiam homicidii loca quoque traxerint. Detestamur et gladium, quo humanus effusus est cruor, et calicem in quo venenum temperatum est, non gladii, calicisque peccato; sed quod odium mereantur illi qui his male usi sunt. Ita et sæculum, quod est spatium temporum, non per semetipsum, aut bonum, aut malum est, sed per eos qui in illo sunt, aut bonum appellatur aut malum. Quapropter Valentini deliramenta et fabulæ contemnendæ sunt, qui triginta *αἰῶνας* [c] suos, ex eo quod in Scripturis sæcula legantur, affinxit, dicens eos esse animalia, et per quadradas et ogdoadas, decadas quoque et duodecadas, tot edidisse nume-

[a] In aliis libris, *Apostolico*. Et vero, cæteris repudiatis omnibus Scripturæ libris, duos tantum suis commendaverat Marcion, quorum alter *Evangelium* erat *Luca*, alter *Apostolicus*, sive *Apostolus*, quo decem Pauli Epistolæ variis a se interpellationibus deformatæ continebantur. Videndus Tertullianus lib. I, contra hunc hæresiarcham, cap. 1, et lib. IV, cap. 4, nec non S. Epiphanius, hæresi 42.

[b] Amovimus hinc verbum, *inscitiam*, quod vacabat, et nostri mss. ipseque olim Rabbanus ignoraverunt. Mox unus Palatin., *juxta promissa*, *spesque*, *quas credimus*.

[c] Duo mss. *triginta æonas suo sensu*, *quod in Scripturis*, etc.

ros sæculorum, quot Æneis [a] fetus scropha genera- A vit. Quærendum quoque quid sit inter sæculum, et sæculum sæculi, sive sæcula sæculorum, et ubi pro brevi temporis spatio, ubi pro æternitate ponatur: quia in Hebræo sæculum, id est, [b] OLAM (עולם), ubi VAV litteram positam habuerit, æternitatem significat, ubi vero sine VAV scribitur [c] annum quinquagesimum, quem illi Jubilæum vocant. Ob hanc causam et ille Hebræus qui propter uxorem et liberos amans Dominum suum aure pertunsa servitio subjugatur, servire jubetur in sæculum (*Exod.* XXI), hoc est, usque ad annum quinquagesimum. [d] Et Moabitæ et

[a] In aliis libris, *quot in Ænea*, vel, *in Æneide fetus*, etc. Notissimum porro apud Virgilium, lib. III Æneidos Heleni vaticinium:

Littoreis ingens inventa sub iliribus sus
Triginta capitum fetus enixa jacebit,
Alba solo recubans, albi circum ubera nati, etc.

quos versus etiam sub octavi libri initium replicat.

[b] Vitiose scripserat Martianæus אולם, cum Aleph, pro עולם.

[c] Arguunt hunc commentarium Hieronymi scriptores nuperi, præsertim imperiti clerici, quibus respondere compulsus sum in prolegomeno tertio B tomi II editionis nostræ. Videsis nostram ibi responsionem. MART.

[d] Hieronymi observatio isthæc de varia vocis *olam* scriptione, atque adeo significatu tristes criticorum ferulas non effugit, et cumprimis Joannis Clerici, qui famosum Quæstionum Hieronymianarum librum conscribendi hinc ansam arripuit. Conclamant falsam esse cum ipso Deuteronomii exemplo, quod laudat, ubi עולם plene scribitur, cum ex aliorum collatione locorum, non sane exiguo numero, in quibus vox illa plene occurrit, sive cum *vau*, nec tamen ibi de æternitate proprie dicta sermo est: deinde Rabbinicæ subtilitatis incusant, incuriæque in Hieronymo, qui a Judæo præceptore sibi fucum fieri sit passus, nec sacrum codicem suis ipse oculis usurparit. Nec ignoramus, quid in sancti Patris defensionem repositum hactenus fuerit: non eam videri ejus esse mentem, ut omnibus Scripturæ locis, quibus vox illa sive plene, ut vocant, sive non plene descripta C occurrit, distinctio illa varii significatus sit adhibenda, sed duobus hisce dumtaxat, Exodi scilicet, ac Deuteronomii, quos in exemplum adducit. Et sane prioris propositi loci עלם absque *vau* scriptum hodiepum superat in Hebraicis libris: alterius vero, tametsi plene nunc scribitur, in eo quo Hieronymus exemplari utebatur, *vau* defecisse par sit opinari ex ipsiusmet testimonio. Ausim vero ego confidentissique pronuntiare S. Patris mentem, ipsaque verba perspecta habuisse hactenus neminem, quod mirum magis sit post tantopere vexatum a doctorum hominum ingeniis locum. Nempe ita accipiunt pari omnes consensu, ut utrumque exemplum eidem inserviat proposito, brevis videlicet temporis per *vau* defectum ea in voce demonstrandi, factumque inde, cum ille oppositum plane doceat, ut falso ac temere alii accusarint, et qui tueri conati sunt, supposititio errori miseram exceptionem adhiberent. Vult enimvero Hieronymus hocce altero Deuteronomii testi- D monio perpetui temporis præferre exemplum, quod plena עלם voce denotetur, quodque priori illi Exodi ex adverso respondeat, ubi per *vau* defectum breve spatium, sive quinquagesimus annus designatur. Id ut planissime constet, tantum animadverte, duo sibi proposuisse S. Doctorem de *olam* voce ac significato ex Scripturarum testimoniis demonstranda conceptis verbis, alterum: *Ubi pro brevi temporis spatio*, alterum: *Ubi pro æternitate ponatur*. Igitur cum prius exemplum brevis, sive definiti temporis Exodi testimonio monstrarit, posterius hocce ex Deuteronomio petitum, quod æternæ durationis sit nota, et revera sentit, et ex orationis ipsa serie ad propositi sui partem alteram explendam, dicere necesse habuit. Quod vero ita sentiens, verissime dixerit, nec sentire aliter posset, res clamat ipsa. Ammonitarum, Moabitarumque prohibita a publicis in populo Dei officiis in æternum gens fuit; nec alio referri quam ad temporis perennitatem significandam illorum exemplum potuit. Statim ipsa incurrit in oculos, quam fere de verbo laudat S. Pater, sacri textus sententia: *Ammonites et Moabites etiam post decimam generationem non intrabunt in Ecclesiam Domini in æternum*. Et: *Non facies eis pacem, nec quæras eis bona cunctis diebus vitæ tuæ in sempiternum*. Clamat et ipsa, quam toto urget contextu, phrasis Hebraici archetipi, et scriptio, ad quam provocat, plena semel atque iterum in omnibus libris, עד־עולם, et כל־ימיך לעולם ut commentum sit plane inutile, nullaque nixum probabilitate existimare, quod in eo *vau* deficeret, quo S. Doctor exemplari utebatur. Quid quod ipsam videatur Scripturæ sententiam exaggerare Hieronymus? Certe quod ait Moses, *neque post decimam*, ille, *usque ad quintam et decimam generationem* protendit. Neque vere quod hoc utitur adverbio, *usque ad*, sequitur ut postea eos admittendos populos putarit, sed juxta Scripturarum idioma, quod et nunquam fieret, *et factum non sit ostendit*. Adde quod quindecim generationes, quarum se unaquæque ad Septuaginta eoque amplius annos ex Scripturarum consuetudine, ipsiusque supputatione Hieronymi in cap. XXVI. Ezechielis extendit, millenos una simul annos exsuperant. Et qui, rogo, hoc potuit pro brevi haberi temporis intervallo, nec pro brevi ἁπλῶς tantum, sed habito ad quinquaginta annos respectu, ut simile et geminum Jubilæi spatio sit? Profecto qua tandem ex parte locum istum expendas, mirari non desinas, potuisse præconceptam hominum opinionem ad plane oppositum illi, quem verissime auctor præferebat, sensum deforquere.

Ecquid vero erit pretii, si erroris causas indicavero, sensumque S. Patris ab immani qua laborat luxatura restituam? Ut brevissime dicam, quæ huic alteri exemplo subjungitur clausula: *Quia omnis dura conditio Jubilæi solvebatur adventu*, quod ad ejus una serie sensum referri videretur, tota erroris occasio fuit. Peccat vero manifesta scribarum trajectione, movendaque loco est, et priori subnectenda exemplo ante tres fere versus post verba, *hoc est usque ad annum quinquagesimum*. Equidem hujusce restitutionis fidejussores manu exarati libri, aut vulgati nulli suppetunt, iis tamen argumentis certam evincemus, ut nihil sit dubii reliquum, eaque una nulli amplius calumniæ Hieronymi textus obnoxius sit, nulla imposterum defensione indigeat. Est autem et id genus hic loci scribarum lapsus, quod in antiquis codicibus passim usuvenit, dum vel ab auctore, ut Hieronymus ait, *in latere descripta*, vel ab amanuensibus prætermissa verba atque ad libri oram annotata, postmodum alius in textum illaturus imprudens non suo loco posuit. Verum hæc facile evidentiora argumenta sunt. Primo ad Moabitas atque Ammonitas, qui ex Judæa gente non erant, nullo modo Jubilæus pertinebat, nec pertinuisse unquam potuit: stulteque adeo pericope illa ad populos referatur, qui ab iis moribus abhorrebant immane quantum. Econtrario Hebræum, et proprie manumissum spectat, qui certo consilio libertatem suam abjudicans ob uxoris filiorumque amorem, ut habes Exodi XXI, 5, 6, aure perforata servire jubetur *in sæculum*, hoc est, ad Jubilæum usque, sive prope fuerit is annus, sive multum abfuerit. Secundo Jubilæus quinquagesimo quoque anno recurrebat, opportuneque Hebræi ser-

Ammonitæ (*Deut* XXIII), non ingrediuntur Ecclesiam **379** Domini, usque ad quintam et decimam generationem, et usque in sæculum : Quia omnis dura conditio Jubilæi solvebatur adventu. Quidam dicunt eumdem esse sensum in sæculis sæculorum, quem in sanctis sanctorum, in cœlis cœlorum, in operibus operum, in Canticis canticorum : et quam habent differentiam cœli ad eos, quorum cœli sunt, et sancta, quæ sanctorum comparatione sunt sanctiora, et opera, quæ operum prælatione meliora sunt, et Cantica, quæ inter Cantica universa præcellunt : eamdam habere et sæculum, quæ sæculorum collatione sunt sæcula. Præsens itaque sæculum ita edisserunt, ut dicant ex eo tempore illud esse numerandum, ex quo cœlum et terra sunt condita, et currere usque ad consummationem mundi, quo Christus judicaturus est omnia. Revocant quoque ultra, et in **380** priora promovent gradum, de præteritis et futuris sæculis disputantes, bona an mala fuerint, seu futura sint : et in tam profundas incidunt quæstiones, ut libros quoque et infinita volumina super hac dissertione condiderint. Quod autem prologus Pauli, AMEN, Hebræo sermone concluditur : AMEN (אָמֵן), Septuaginta transtulerunt, γένοιτο, id est, *fiat* : Aquila πεπιστωμένος, *vere*, sive *fideliter*. Quod etiam in Evangelio a Salvatore semper assumitur, sua per AMEN verba firmante.

(Vers. 6.) *Miror, quod*[a] *tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi Jesu, in aliud Evangelium quod non est aliud, nisi si sunt aliqui qui vos conturbant, et volunt convertere Evangelium Christi.* Verbum translationis in Genesi primum legimus (*Genes.* V), ubi *Enoch transtulit Deus, et non inveniebatur.* Et in Regnorum postea libris (III *Reg.* XXI), quando Achab a cultu Dei **381** ad idolorum venerationem transtulit uxor sua Jezabel, ut faceret juxta omnia quæ fecit Amorrhæus, quem disperdidit Dominus a facie filiorum Israel. Sed cum sit utraque translatio, illa Dei est, hæc diaboli. Qui transfertur a Deo, non invenitur ab inimicis suis : nec ei potest insidiator obrepere. Hoc quippe significare æstimo, *et non inveniebatur.* Qui vero transfertur a diabolo, in hoc transfertur quod videtur esse, sed non est. Sapientes quoque sæculi eos qui de dogmate transferuntur ad[b] dogma, *translatos* vocant, ut Dionysius ille (cujus fuit ante sententia, dolorem non esse malum : postquam oppressus calamitatibus et dolore cruciatus, cœpit affirmare quod dolor esset summum omnium malorum) ab his appellatus est *Transpositus*, sive *Translatus*, quod scilicet a priori decreto recedens, in contrarium recidisset. Miratur itaque Paulus : primum quod translati sunt ab Evangelii libertate, in legalium operum servitutem. Deinde quod tam cito translati : quia non ejusdem reatus est transferri ab aliquo[c] difficulter, et cito transferri ; ut in Martyrio non eadem pœna plectitur, qui absque colluctatione et tormentis statim prosiluit ad negandum, et ille qui inter equuleos, fidiculas, ignesque distortus, compulsus est quod credebat, negare. Recens adhuc erat Evangelii prædicatio, non grande tempus in medio, quo Galatas Apostolus ab idolis ad Christum traduxerat. Miratur itaque quomodo tam cito recesserint ab eo, ad cujus nomen dudum facti fuerant Christiani. Habet autem et locus ipse ὑπέρβατον, quod ita suo ordine legi potest. Miror quod tam [*Al. addit* sic] cito transferimini a Christo Jesu, qui vos vocavit in gratiam, dicens : *Non veni vocare justos, sed peccatores* ad pœnitentiam (*Marc.* II, 17). Gratia quippe salvi facti sumus, et non per legem (*Ephes.* II, 8). Translati autem, inquit, estis in aliud Evangelium, quod non est aliud : quia omne quod falsum est, non subsistit, et quod veritati contrarium est, **382** non est, ut illud : *Ne tradas, Domine, sceptrum*

vi duram conditionem suo dicitur adventu solvere, quorum ut longissima servitus quinquagesimum annum superare ex Lege non poterat : Moabitarum vero atque Ammonitarum erat et post decimam generationem et sempiternum repudium. Tertio demum, quo tandem modo Hieronymianam dissertionem accipias (etiamsi reclamante Scriptura, reique veritate, velis definitum hoc quoque altero exemplo spatium indici, longissimum tamen fatearis, et quod omnino cum Jubilæo nequeat componi), propositum tamen omne hæc destruit in fine clausula, se cunque ipso cogit pugnare Hieronymum, qui Moabitas, atque Ammonitas usque ad quintam et decimam generationem ab Ecclesia Dei prohiberi, eosque singulis quinquaginta annis admitti dixerit. Puto intelligis, non hæc a S. Doctore scribi potuisse, quin fuisse omnino ab eo verba illa priori, cui optime quadrant, exemplo subjuncta. Lege itaque sedes et meo periculo ad hunc modum integrum textum : *Ob hanc causam et ille Hebræus, qui propter uxorem et liberos, amans dominum suum, aure pertusa, servitio subjugatur, servire jubetur in sæculum, hoc est, usque ad annum quinquagesimum : quia omnis dura conditio Jubilæi solvebatur adventu. Et Moabitæ et Ammonitæ non ingrediuntur Ecclesiam Domini, usque ad quintam et decimam generationem, et usque in sæculum. Quidam dicunt, eumdem esse sensum*, etc. Manum ab ipso refigendo textu abstinuimus, quod nulla aut veteris libri, aut boni Scriptoris auctoritas suffragio sit. Cæterum restituta ad hunc modum lectione, S. quoque Doctor ab omni prorsus calumnia vindicatur. Nihilque jam interest quærere, si eadem sit et in reliquis Scripturæ omnibus locis regula in plene, aut sceus pro vario significatu *olam*, voce describenda, cum hoc satis abunde sit, propositæ defensioni, si quæ duo exempla in rem suam Hieronymus laudat, ita verissime, quemadmodum ille constituit, se habere demonstraverimus.

[a] Duo mss. et vetus editio, *quod sic tam cito*, etc., hic atque infra, ubi locus iste recurrit.

[b] Antea erat, *ad dogmata*, minus recte. Græci Μετατιθεμένους vocant qui priorem sententiam retractant : ipseque Dionysius, quem Hieron. ridet, quod primum Zenonis Citiei auditor, a Stoicis postea defecerit ad Cyrenaicos, Μεταθέμενος, *Metathemenus* cognomento audiit. Vide Athenæum, lib. X, ubi haud bene Μεταθέμενον interpres reddit, *transpositorem*, pro *translatum*, ut Hieronymus vertit, sive *mutatum*. Multa de hoc philosopho tradit Laertius.

[c] Penes Rabbanum, *et difficultate transferri*, minus bene, sicuti et paulo post, ubi *faculas*, pro *fidiculas* legit.

tuum his qui non sunt (*Esther*. XIV, 12). Et ea quæ non erant, vocavit Deus, ut [a] faceret esse quod non erat. Si autem hoc de his qui in eumdem credebant Deum, et easdem Scripturas habebant, dicitur, quod translati sint in aliud Evangelium, quod non est Evangelium, quid de Marcione et cæteris hæreticis, qui Conditorem respuunt, et alterius Dei Christum simulant, æstimare debemus? Qui non interpretatione legis [b] et litteræ, vel pugna carnis et spiritus labuntur et corruunt, sed de toto Ecclesiæ jure discordant. Pulchre autem ait: *Nisi sunt aliqui qui vos conturbent, et volunt convertere Evangelium Christi.* Volunt, inquit, Evangelium Christi mutare, convertere, turbare: sed non valent. Quia hujus naturæ est, ut non possit aliud esse, quam [c] verum est. Omnis qui Evangelium alio interpretatur spiritu et mente quam scriptum est, credentes turbat, et convertit Evangelium Christi, ut id quod in facie est, post tergum faciat, et ea quæ post tergum sunt, vertat in faciem. Si quis tantum litteram sequitur, posteriora ponit in faciem. Si quis Judæorum interpretationibus acquiescit, post tergum mittit ea quæ ex natura sua in faciem constituta sunt. Necnon et illud congrue, quod translationis verbum Galatis coaptatum est: [d] *Galatia* enim *translationem* in nostra lingua sonat.

(Vers. 8.) *Sed licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis, præter quam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, et nunc iterum dico: si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit.* Potest et hyperbolice dictum accipi, non quo aut apostolus, aut angelus aliter potuerint prædicare quam semel dixerant: sed etiamsi hoc posset fieri, ut et apostoli et angeli mutarentur: tamen non esse [*Al.* esset] ab eo quod semel acceptum fuerat, recedendum: maxime cum ipse apostolus in **383** alio loco firmitatem fidei suæ ostendat dicens: *Scio quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque præsentia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque alia creatura, poterit nos separare a dilectione Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro* (*Rom.* VIII, 38). *Veritatem dico, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea* (*Rom.* IX, 1). Hæc quippe dicta non sunt ejus qui possit a Christi fide et dilectione aliquando discedere. Qui autem nolunt [e] κατ' ὑπόθεσιν hoc dictum esse, sed vere: A quod scilicet possint et apostoli et angeli ad pejora converti, illud opponunt, quod et ipse Paulus scierit posse se labi, si segnius ageret, dicens: *Subjicio autem corpus meum, et in servitutem redigo, ne aliis prædicans, ipse reprobus inveniar* (*I Cor.* IX, 27). Angelos quoque esse mutabiles, qui non servaverint principatum suum; sed relinquentes proprium domicilium, in judicio magni diei vinculis æternis sub caligine reservantur (*Judæ*, VI). Dei solius naturam esse immutabilem, de quo scribitur: *Tu vero ipse es* (*Ps.* CI, 28). Et ipse de se: *Ego Deus vester, et non mutor* (*Malach.* III, 6). Cecidisse luciferum, qui mane oriebatur; et eum qui mittebat [f] quondam ad omnes gentes, in terra esse contritum. Eleganter in hoc loco vir doctissimus Tertullianus, adversus Apellem, et ejus virginem Philumenem, quam angelus quidam diabolici spiritus et perversus impleverat, hunc esse scribit angelum, cui multo antequam Apelles nasceretur, Spiritus sancti vaticinio sit anathema per Apostolum prophetatum. Porro ἀνάθεμα, verbum proprie Judæorum est, et positum [*Al.* proprium] tam in Jesu Nave (*Jos.* VI, 7), quam in Numeris (*Num.* XXI), quando omnia quæ erant in Jericho et Madianitarum detestationi et anathemati habenda Dominus imperavit. Interrogemus eos, qui Christum et apostolum Paulum, boni Dei et usque ad illud tempus ignorati, vel filium asserunt esse, vel servum, qui maledicere nesciat, nec noverit aliquem condemnare: quomodo nunc Apostolus ejus, verbo Judæorum, id est, Creatoris **384** utatur: et perire vel angelum vel apostolum velit, cum ipse non soleat ulcisci. Quod autem addidit, *sicut prædiximus, et nunc iterum dico*, ostendit se et in principio hoc ipsum cavente, denuntiasse anathema eis qui aliter prædicaturi erant, et nunc postquam prædicatum est, id anathema decernere quod ante prædixerat. Propterea autem et sibi, quem aliud in Judæa facere, aliud docere in gentibus criminabantur, et angelo quem majorem etiam præcessoribus suis apostolis esse constabat, anathema denuntiavit: ut non magna Petri et Joannis putaretur auctoritas, cum nec sibi liceret qui eos ante docuerat, nec angelo aliter prædicare, quam semel didicerant. Se itaque et angelum nominatim posuit; alios vero absque nomine. *Si quis*, inquit, *vobis evangelizaverit*, ut in generali vocabulo, nec præcessoribus faceret injuriam; et tamen nomina eorum latenter ostenderet.

[a] Palat. ms., *ut faceret ea esse quæ non erant.*

[b] Penes Victorium, *in interpretatione Legis, et litteræ pugna, vel spiritus labuntur*, etc.

[c] Rectius fortasse Rabban., *quam quod verum est.*

[d] Utique juxta tunc vulgo receptas libri Nominum etymologias ex I ad Corinth. Cæterum nemo non sentit, *Galatiam* Græcum esse vocabulum, non Hebræum, nihilque sonare aliud quam Galatarum regionem, quorum ἀπὸ τοῦ γάλακτος, *a lacte*, ducitur etymologia. Gallos, sive, ut Livius vocat, Gallogræcos, trajecta Græcia sub rege Seleuco Nicanore, Asiam invasos, a lacteo colore corporis sortitos hoc nomen esse apud Græcos, omnium receptissima sententia est. Confer paulo post alteram, sive in secundum librum præfationem S. Patris.

[e] Pro verbo, κατ' ὑπόθεσιν, quod nunc e Cisterciensi ms. restituo, falso hactenus obtinuit istud, ὑπερβολικῶς. Fraudi fuit antiquariis, quod paucis abhinc versibus hac Hieronymus voce usus est: *Potest et hyperbolice dictum accipi*, ut hanc ex ingenio facile substituerent, nullo fere boni sensus dispendio. Verum et multo concinnior ad S. Patris mentem, eaque una germana est, quam repoumus lectio, κατ' ὑπόθεσιν, quamquam ei in syllabis probe assequendis in ms. multo difficilior: scribitur enim uno tenore sic, κaΘYNOΘEC in. Sciunt porro omnes quid sit κατ' ὑπόθεσιν, sive *per suppositionem*, et non tamquam constitutum aut verum aliquid pronuntiare.

[f] Palat. ms., *qui mittebat, quondam ad gentes scandalum in terra esse*, etc.

(Vers. 10.) *Modo enim hominibus suadeo an Deo : aut quæro hominibus placere ? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Non putemus ab Apostolo nos doceri, ut exemplo suo hominum judicia contemnamus, qui in alio loco dixerit : *Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus : Deo autem manifesti sumus* (II *Cor.* v, 11) ; et illud : *Sine offensione estote, Judæis, et gentibus, et Ecclesiæ Dei : sicut et ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salventur* (I *Cor.* 10). Sed si fieri potest, ut pariter Deo et hominibus placeamus, placendum est et hominibus. Sin autem aliter non placemus hominibus, nisi Deo displiceamus : Deo magis quam hominibus placere debemus. Alioquin et ipse infert, cur omnibus per omnia placeat : *Non quærens*, inquiens, *quod mihi utile est : sed quod multis, ut salventur.* Qui autem ex ea charitate, [a] quæ non quærit quæ sua sunt, sed quæ aliena sunt, placet omnibus ut salventur : atque Deo primum placet, cui salus hominum curæ est. Habet autem et verbum, quod **385** hic specialiter additum est, *modo*, vel placendum esse pro tempore hominibus, vel displicendum : ut qui modo non placet propter Evangelii veritatem, placuerit quondam ob salutem plurimorum. Placuerat Paulus aliquando Judæis, cum æmulator existens paternarum traditionum, sine querela ante in lege versatus est : et tantum habuit in majorum cæremoniis ardoris et fidei, ut in Stephani nece particeps fuerit [*Al.* fieret], et Damascum perrexerit ad eos, qui a lege desciverant, vinciendos (*Actor.* IX). Sed postquam in vas electionis de persecutore translatus est, et cœpit prædicare fidem, quam quondam expugnaverat, cœpit pariter displicere Judæis, quibus ante placuerat. Hoc est ergo quod ait : Numquid quæro Judæis placere, quibus displicendo, Deo placui ? Si enim illis placerem, adhuc Christi servus non essem. Assererem quippe legem, et Evangelii gratiam destruerem. Nunc autem propterea nec in simulationem quidem observandæ legis adducor : quia non queo [*Al.* quæro] et Deo placere pariter et Judæis ; quibus quicumque placet, Deo displicet. Ipsum quoque verbum, *suadere*, de humano usu sumptum est, cum quis id quod ipse habet, et semel imbibit, etiam ceteris conatur inserere : et in plurimis Scripturarum locis legitur, ex quibus illud est : *Suasio non est ex eo qui vocavit vos* (*Gal.* v, 8). Necnon et in Actibus apostolorum : *Venerunt ergo ad eum Judæi in hospitium multi : quibus exponebat,* [b] *contestans eis regnum Dei, suadensque eis de Jesu, ex Lege Moysi et Prophetis usque ad vesperum.* Hoc autem totum ideo, quia disseminatum [*Al.* diffamatum] de eo fuerat, occulte illum custodire Legem, et in Jerosolymis cum his qui judaizabant, consortium miscuisse.

(Vers. 11, 12.) *Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me : quia non est secundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici ; sed per revelationem Jesu Christi.* Ex hoc loco Ebionis et Photini dogma conteritur : quod Deus sit Christus, et non tantum homo. Si enim Evangelium Pauli non est secundum hominem, neque ab homine accepit illud, aut didicit, sed per revelationem Jesu Christi ; **386** non est utique homo Jesus Christus, qui Paulo Evangelium revelavit. Quod si non est homo, consequenter Deus est. Non quo hominem negemus assumptum ; sed quo tantum hominem renuamus. Quæritur utrum totius orbis Ecclesiæ Dei acceperint Evangelium, an hominis : quotus enim quisque nostrum per revelationem Christi didicit, et non homine prædicante cognovit ? Ad quod respondebimus, eos qui possunt dicere : *An experimentum ejus quæritis, qui in me loquitur Christus* (II *Cor.* XIII, 3) ? Et : *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus* (*Galat.* II, 20), non tam ipsos docere, quam in ipsis Deum, qui ad sanctos loquatur : *Ego dixi, dii estis, et filii excelsi omnes* (*Ps.* LXXXI, 6) ; et statim de peccatoribus : *Vos autem ut homines moriemini, et tanquam unus de principibus cadetis.* Cum igitur Paulus loquitur et Petrus, qui non moriuntur ut homines neque ut unus de principibus corruunt, deos eos esse, manifestum est. Qui autem dii sunt, tradunt Dei Evangelium, et non hominis. Marcion et Basilides et cæteræ hæreticorum pestes, non habent Dei Evangelium ; quia non habent Spiritum sanctum, sine quo humanum fit Evangelium, quod docetur. Nec putemus in verbis Scripturarum esse Evangelium, sed in sensu : non in superficie, sed in medulla ; non in sermonum foliis, sed in radice rationis. Dicitur in propheta de Deo : *Sermones ejus boni sunt cum eo* (*Mich.* II, 7). Tunc Scriptura utilis est audientibus, cum absque Christo non [c] dicitur, cum absque patre non profertur, cum sine Spiritu non eam insinuat ille qui prædicat. Alioquin et diabolus qui loquitur de Scripturis, et omnes hæreses secundum Ezechielem (*Cap.* XIII) inde sibi consuunt cervicalia, quæ ponant sub cubitu universæ ætatis. Ego quoque ipse qui loquor, si Christum in me habeo, non habeo Evangelium hominis ; si autem peccator sum, dicitur mihi : *Peccatori dixit Deus : Quare tu enarras justitias meas : et assumis in labiis tuis Testamentum meum ? Tu autem odisti disciplinam, et projecisti verba mea post te* (*Ps.* XLIX, 16, 17), et cætera quæ sequuntur. Grande periculum est in Ecclesia loqui, ne forte interpretatione perversa, de Evangelio Christi, hominis **387** fiat Evangelium : aut quod pejus est, diaboli. Inter accipere autem, et discere, hoc interest, quod ille accipit Evangelium, cui primum insinuatur, et ad fidem ejus adducitur, ut credat vestra

[a] Idem ms., *ex ea charitate non quærit*, etc. Mox in uno Cisterciensi, *placet hominibus ut salventur.*
[b] Duo mss., *contestans eos de regno Dei.*
[c] Reponendum fortasse sit, *discitur.* Mox unus Cisterciens., *non prophetatur*, pro *non profertur.* Et paulo post, *alioquin et diabolus loquitur de Scripturis*, etc.

esse quæ scripta sunt. Discit autem is, qui ea quæ in illo per ænigmata et parabolas figurata sunt, explanata et disserta cognoscit : [a] et cognoscit, non homine revelante sed Christo, qui revelavit Paulo, [b] aut per Paulum, in quo loquitur Christus. Verbum quoque ipsum ἀποκαλύψεως, id est, *revelationis*, proprie Scripturarum est, et a nullo sapientum sæculi apud Græcos usurpatum. Unde mihi videntur quemadmodum in aliis verbis, quæ de Hebræo in Græcum Septuaginta interpretes transtulerunt, ita et in hoc magnopere esse conatos, ut proprietatem peregrini sermonis exprimerent, nova novis rebus verba fingentes : et sonare, cum quid tectum et velatum, ablato desuper operimento, ostenditur et profertur in locem. Hoc ut manifestius fiat, accipite exemplum. Moyses cum Deo revelata et aperta facie loquebatur (*Exod.* xxxiii, xxxiv), id est, absque velamine : ad populum autem loquens, quia in vultum ejus attendere non valebant, velamen ponebat in facie (*Num.* iv). Ante Arcam quoque Testamenti velum oppansum erat : quod cum fuisset reductum, ea quæ ante abscondita fuerant, prodebantur : et ut ipso verbo utar, *revelabantur*. Si itaque hi qui diserlos sæculi legere consueverunt, cœperint nobis de novitate et vilitate sermonis illudere, mittamus eos ad Ciceronis libros, qui de quæstionibus philosophiæ prænotantur : et videant, quanta ibi necessitate compulsus sit, tanta verborum portenta proferre, quæ numquam Latini hominis auris audivit : et hoc cum de Græco, quæ lingua vicina est, transferret in nostram. Quid patiuntur illi, qui de Hebræis difficultatibus proprietates exprimere conantur? et tamen multo pauciora sunt in tantis voluminibus Scripturarum quæ novitatem sonent, quam ea quæ ille in parvo opere congessit. Potest autem, **388** sicut in principio diximus, cum exponeremus : *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem* ; ita et in præsenti loco oblique in Petrum accipi, et in cæteros præcessores ejus : quod nullius pro Lege et auctoritate moveatur, qui Christum solum Evangelii habeat [c] præceptorem. Porro, revelationem illam significat, cum Damascum vadens, in itinere Christi vocem meruit audire : et cæcatis oculis, verum mundi lumen intuitus est.

(Vers. 13.) *Audistis enim conversationem meam aliquando in Judaismo : quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei ; et expugnabam illam : et proficiebam in Judaismo, supra multos coætaneos*[d] *in genere meo : abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum*. Plurimum prodest Galatis ista narratio, quomodo Paulus, vastator quondam Ecclesiæ et Judaismi acerrimus defensator, ad Christi fidem repente conversus sit. Et hoc eo tempore quo crucifixus primum annuntiabatur in mundo ; quo novum dogma et a gentibus et a Judæis totius orbis finibus pellebatur. Dicere enim poterant : Si ille qui a parva ætate Pharisæorum institutus est disciplinis, qui omnes coætaneos suos in Judaica traditione superabat, nunc defendit Ecclesiam, quam quondam validissime persequebatur ; et magis Christi gratiam et novitatem vult habere cum invidia omnium, quam vetustatem Legis cum laude multorum : quid nos facere oportet, qui ex gentilitate esse cœpimus Christiani? Pulchre vero adjunxit : *Supra modum persequebar Ecclesiam Dei*, ut et hinc quoque admiratio nasceretur, quod non [e] unusquisque de his qui leviter persequebantur Ecclesiam : sed ille qui cæteros in persecutione vincebat, conversus ad fidem sit. Et prudenter dum aliud narrat, interserit non tam Dei se servisse Legi, quam paternis, id est, Pharisæorum traditionibus ; qui docent doctrinas et mandata hominum (*Matth.* xv ; *Marc.* vii) ; et rejiciunt Legem Dei, ut statuant **389** traditiones suas. Quam pulchra autem observatio pondusque verborum : *Audiitis*, inquit, *conversationem meam aliquando in Judaismo*, conversationem, non gratiam : *aliquando*, non modo : *in Judaismo*, non in lege Dei. *Quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei ; et devastabam illam*. Non persequebatur ut cæteri, sed supra modum. Nec sufficiebat quamvis vehemens persecutio : sed quasi quidam grassator Ecclesiam et prædo vastabat. Nec ait, *Ecclesiam Christi*, ut tunc putabat [*Al.* putabatur] : quem docebat contemptui, quem persequebatur : sed ut nunc credit, *Ecclesiam Dei* : vel ipsum Christum Deum esse significans, vel ejusdem Dei esse Ecclesiam, qui quondam Legis dator fuit. *Et proficiebam*, inquit, *in Judaismo supra multos coætaneos in genere meo : abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum*. Rursum profectum non Legis Dei, sed Judaismi vocat. Nec supra omnes, sed supra plurimos, nec supra senes, sed supra coætaneos, ut et studium suum referret in Lege, et jactantiam declinaret. Paternas autem traditiones, non Domini mandata commemorans, et se Pharisæum ex Pharisæis indicavit, et habuisse quidem zelum Dei, sed non secundum scientiam. Usque hodie autem qui Judaico sensu Scripturas intelligunt, persequuntur Ecclesiam Christi, et populantur illam, non studio Legis Dei, sed traditionibus hominum depravati.

(Vers. 15.) *Cum autem placuit ei qui me segregavit de utero matris meæ : et vocavit per gratiam suam, ut*

[a] Alterum, *et cognoscit*, duo e nostris mss. ignorant.

[b] Verba, *aut per Paulum*, Cisterc. ms. nescit. Cæterum quod ait S. Pater, *verbum ἀποκαλύψεως proprie Scripturarum esse, et a nullo sapientum sæculi apud Græcos usurpatum*, perbelle iis consonat, quæ nobis notata sunt ad Catalogi cap. 9, ubi de Joanne tradit Hieronymus eum *in Pathmos insulam relegatum scripsisse Apocalypsin, quam interpretatur Justinus Martyr, et Irenæus*. Scilicet, cum Joannis revelationem, sive scriptionem ita laudati Patres de nomine *Apocalypsin* appellarunt. Recole quæ ibi annotamus.

[c] Unus Palat., *habeat præcessorem*.

[d] Voculam, *meos*, quam hic atque infra editi libri interserebant, mss. nostrorum auctoritate expunximus, quod et a Græco exemplari absit.

[e] Duo mss., *non unus quicumque de his*, etc.

revelaret Filium suum in me, ut evangelizem illum in gentibus. Non solum in hoc loco, sed ad Romanos Paulus segregatum in Evangelium Dei esse se scribit. Et Jeremias antequam formaretur in utero, et conciperetur in vulva matris suæ, notus Deo sanctificatusque perhibetur (*Jerem.* I). Et ex justi, sive, ut quidam putant, ex Salvatoris persona dicitur (*Ps.* XXI, 11) : *In te projectus sum ex vulva : ex utero matris meæ,* **390** *Deus meus es tu.* Contra de peccatoribus David canit : *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum : et in delictis concepit me mater mea* (*Ps.* L, 7). Et in alio loco : *Abalienati sunt peccatores a vulva* (*Ps.* LVII, 4). Et in utramque partem antequam parvuli nascerentur : *Deum Jacob dilexit, Esau autem odio habuit* (*Malach.* I, 1, 2). Inveniunt locum hæretici, qui diversas naturas esse prætendunt, spiritualem videlicet et animalem, et χοϊκόν, et aliam salvari, aliam perire, aliam inter utramque consistere, quod numquam aut justus [a] eligeretur, antequam aliquid boni faceret, aut peccator odiretur ante delictum, nisi esset pereuntium et salvandorum natura diversa. Ad quod potest simpliciter responderi, hoc ex Dei præscientia evenire, ut quem scit justum futurum, prius diligat quam oriatur ex utero : et quem peccatorem, oderit [b] antequam peccet : non quo et in amore et in odio iniquitas Dei sit ; sed quo non aliter eos habere debeat, quod scit vel peccatores futuros esse, vel justos : nos ut homines tantum de præsentibus judicare, illum cui futura jam facta sunt, de fine rerum, non de exordiis ferre sententiam. Et hæc quidem simplicius dicta sunt ; et absque altiori dissertione possunt ubicumque placere lectori. Cæterum [c] qui injustum Deum nituntur asserere, post illud quod dudum posuimus, *abalienati sunt peccatores a vulva,* inferunt etiam cætera quæ sequuntur : *Erraverunt ab utero, locuti sunt falsa.* Et dicunt, quomodo statim ab utero erraverunt peccatores ; et falsa locuti sunt, qui nec sermonem potuerunt habere, nec sensum ? Aut quæ est ista justitia præscientiæ Dei, alium amare et custodire prius quam nascatur, alium detestari ? Et causas hujus rei ad priorem vitam referunt, quod unusquisque pro merito suo, a primo statim ortu bonis aut malis angelis assignetur. Totumque hium locum de Jacob et Esau, cujus nunc fecimus mentionem, ita ad Romanos scriptum **391** ventilant (*Rom.* IX), ut non absque sudore et Chrysippi eis possit [d] helleboro responderi. Non est autem ipsum ; *ut revelaret Filium suum in me,* quod si [*Al.* quasi] diceret, *ut revelaret Filium suum mihi.* Cui enim quid revelatur, huic illud potest revelari, quod ante in eo non erat. In quo vero revelatur, illud revelatur quod prius fuit in eo, et postea revelatum est. Simile est illud in Evangelio : *Medius in vobis stat, quem vos nescitis* (*Joan.* I, 26). Et alibi : *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum* (*Ibid.*, 9). Ex quo perspicuum fit, naturam omnibus Dei inesse notitiam, nec quemquam sine Christo nasci, et non habere semina in se sapientiæ, et justitiæ, reliquarumque virtutum. Unde multi absque fide et Evangelio Christi, vel sapienter faciunt aliqua, vel sancte, ut parentibus obsequantur : ut inopi manum porrigant : non opprimant vicinos : non aliena diripiant : magisque judicio Dei obnoxii fiant [*Al.* fiunt], quod habentes in se principia virtutum, et Dei semina, non credunt [*Al.* credant] in eo sine quo esse non possunt. Potest et aliter accipi in Paulo Dei Filius revelatus : quod, prædicante illo, agnitus sit gentibus, quem antea nesciebant.

(Vers. 16). *Continuo non acquievi carni et sanguini.* Sive ut in Græco melius [e] habet : *Non contuli cum carne et sanguine.* Scio, plerosque de apostolis hoc dictum arbitrari. Nam et Porphyrius objicit, quod post revelationem Christi non fuerit dignatus ire ad homines, et cum eis conferre sermonem : ne post doctrinam videlicet Dei, a carne et sanguine instrueretur. Sed absit ut ego, Petrum, Joannem et Jacobum carnem et sanguinem putem ; quæ regnum Dei possidere non possunt (I *Cor.* I). Si [f] spirituales

[a] Vitiose hactenus obtinuit, *justus intelligeretur antequam*, etc., pro quo e nostris mss., Rabbano iterum suffragante, restituimus, *eligeretur*. Quamquam concinniori adhuc sensu malim rescribi, *diligeretur* ; hoc nempe verbum et commode magis illi, quod subsequitur, *odiretur* respondet, et propius ad mentem videtur Hieronymi, qui illud toto contextu replicat. Multum in uno Palatino sententia hæc abludit : *Quod numquam aut justus eligeretur, aut nequam aliquid boni faceret, aut peccator odiret ante delictum*, etc.

[b] Quam huic adhibeas sententiæ exceptionem, docet theologorum schola.

[c] Hæc, ut et inferior totus contextus, Origenem ejusque asseclas verissime petunt ; hanc enim ille blasphemiam incurrit cum alibi, tum homil. 20 in Josue, ubi multas intra nos ponit divinas virtutes, animarum vel corporum curam gerentes, multasque item noxias obsidentes, atque insidiantes. Unde et lib. VIII contra Celsum : Ἑλλήνων οἱ σοφοὶ λεγέτωσαν δαίμονας εἰληχέναι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἀπὸ γενέσεως : *Dicant Græcorum sapientes, dæmonas ab hominis nativitate sortitam esse animam.* His fere gemina ex homil. 12 in Lucam nos supra perstrinximus.

[d] Non invenio helleborum Chrysippi, sed Carneadis Academici, qui scripturus adversum Stoici Zenonis libros, candido hellebore superiora corporis purgare solitus legitur, ne quis ex corruptis in stomacho humoribus ad domicilia usque animi redundaret et instantiam vigorenique mentis labefaceret. Docet porro hoc in loco Hieronymus difficiles esse quæstiones cum hæreticis ; ne opus nos Chrysippi dialectica habere, ut argutias caveamus hæreticorum Scripturis abutentium. MART. — Quamquam scio, alios esse bonos auctores, a Menagio ad Vit. Carneadis laudatos, qui Chrysippum helleboro usum tradant, antequam scribere aggrederetur : non repugno, si quis velit suspicari, vocabulum ipsum, *helleboro*, cubare in mendo. Equidem peculiaris et propria Chrysippi subtilitas in disserendo fuit : helleboro autem purgasse cerebrum, Carneadi contra Zenonem disputaturo proprium imputant Veteres uno consensu.

[e] Cistercienses mss., *melius habetur : Non contuli carne et sanguine.*

[f] Palat., *Si spirituales et apostoli*, etc., sup. *homines.*

apostoli, caro et sanguis sunt, quid de χοϊκοῖς arbitramur? Non contulit plane Paulus post revelationem Christi cum carne et sanguine, quia noluit margaritas projicere ante porcos, nec dare sanctum canibus (*Matth.* VII). Vide quid de peccatoribus scriptum sit: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro* [Al. *carnes*] *sunt* (*Genes.* VI, 3). Cum talibus qui caro et sanguis erant, quæ **392** Petro quoque non revelaverunt Filium Dei (*Matth.* XVI), non contulit Apostolus Evangelium quod ei fuerat revelatum, sed paulatim eos de carne et sanguine vertit in spiritum: et tunc demum eis occulta Evangelii sacramenta commisit. Dicat quispiam: Si statim non contulit cum carne et sanguine Evangelium, tamen subintelligitur, quod [a] postmodum cum sanguine et carne contulerit: et sensus hic, quo apostoli excusantur, ne caro et sanguis sint, stare non poterit: dum nihilominus qui in principio cum carne et sanguine non contulit, postmodum, ut dixi, cum carne et sanguine contulerit. Quæ præpositio nos coarctat, ut sic distinguamus, ne *statim*, sive *continuo*, cum carne jungamus et sanguine; sed cum superioribus hærere faciamus, et legatur: *Cum autem placuit ei qui me segregavit de utero matris meæ.* Ac deinde: *Ut revelaret Filium suum in me.* Et ad extremum: *Ut evangelizarem illum in gentibus continuo*: ut a proprio incipiat exordio: *Non contuli cum carne et sanguine*; magisque arbitrandum est sic stare sensum: quia qui statim missus sit, post revelationem Christi Evangelium gentibus annuntiare, non steterit: nec moris quibusdam tempus produxerit eundo ad apostolos, et revelationem Domini cum hominibus conferendo: sed abierit in Arabiam, et rursus reversus Damascum, post tres annos Evangelium prædicaverit: et tunc demum Jerosolymam veniens, Petrum, Joannem et Jacobum viderit.

(Vers. 17.) *Neque veni Jerosolymam ad antecessores meos apostolos.* Si de apostolis dixerat, *non contuli cum carne et sanguine*, quid necesse fuerat idipsum iterare dicendo: *Neque veni Jerosolymam ad antecessores meos apostolos?* Is itaque sensus tenendus, quem supra exposuimus.

Sed abii in Arabiam: et iterum reversus sum Damascum. Non sibi videtur historiæ ordo concinere, referente Luca in Actibus apostolorum (*Act.* IX), quod cum Paulus post fidem Christi per dies multos Evangelium Damasci loqueretur audenter, factæ fuerint ei insidiæ, et **393** in sporta per murum nocte demissus sit, et venerit Jerosolymam tentans se jungere discipulis. A quibus cum vitaretur, et timerent ad eum accedere, a Barnaba ad apostolos illum esse perductum: et ibi narrasse quomodo Dominum viderit in itinere, et Damasci fiducialiter egerit in nomine Domini [Al. *addit* Jesu]. *Erat*, inquit, *cum illis, intrans et exiens in Jerusalem, fiducialiter agens* [Al. *agentes*] *in nomine Domini. Loquebatur quoque et disputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum. Quod cum cognovissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, et dimiserunt Tarsum* (*Act.* XXVIII). Hic autem dicit se primum isse in Arabiam; et iterum reversum Damascum post triennium venisse Jerosolymam, vidisse Petrum, et cum eo mansisse diebus quindecim, nec præter Jacobum, fratrem Domini, alterum convenisse. Quæ ut vera credantur (dubia quippe videri absentibus poterant), sub testatione confirmat, dicens: *Quæ autem dico vobis, ecce coram Deo quia non mentior.* Possumus igitur æstimare esse quidem Paulum, secundum Lucæ historiam, Jerosolymam, non quasi ad antecessores apostolos, ut aliquid ab illis disceret: sed ut persecutionis impetum declinaret, qui sibi Damasci propter Evangelium Christi fuerat conciatus: et sic venisse Jerosolymam quasi ad quamcumque aliam civitatem. Inde eum statim propter insidias recessisse, et venisse Arabiam, sive Damascum: atque inde post triennium ad videndum Petrum Jerosolymam revertisse. Vel certe ita: Statim ut baptizatus sit, et accepto cibo confortatus, fuisse eum cum discipulis qui erant Damasci per dies aliquot: et stupentibus cunctis in synagogis Judæorum, prædicasse continuo quod Jesus esset Filius Dei; et tunc isse in Arabiam, et de Arabia Damascum revertisse, et ibi fecisse triennium: quos dies multos Scriptura testatur, dicens: *Cum implerentur autem dies multi, consilium fecerunt Judæi ut eum interficerent* (*Actor.* IX, 23). Notæ autem factæ sunt Saulo insidiæ eorum: et custodiebant portas die ac nocte, ut eum interficerent. Accipientes ergo discipuli ejus nocte, per murum dimiserunt eum, submittentes in sporta. Cum autem venisset Jerusalem, tentabat jungere se discipulis. Lucam vero **394** idcirco de Arabia præterisse, quia forsitan nihil dignum apostolatu in Arabia perpetrarat: et ea potius compendiosa narratione dixisse, quæ digna Christi Evangelio videbantur. Nec hoc segnitiæ Apostoli deputandum, si frustra in Arabia fuerit [*Al.* commoratus sit]: sed quod aliqua dispensatio et Dei præceptum fuerit ut taceret. Nam et postea legimus Paulum cum Sila egressum, prohibitum esse a Spiritu sancto verbum in Asia loqui (*Actor.* XVI). Aliter: *Sed abii in Arabiam; et iterum reversus sum Damascum.* Quid mihi prodest ista relatio, si legam quod Paulus post revelationem Christi statim ierit in Arabiam; et de Arabia statim Damascum fuerit reversus: nec sciam quid ibi gesserit, quidve utilitatis habuerit jus ac reditus? Dat mihi occasionem altioris intelligentiæ in hac eadem Epistola ipse Apostolus, cum de Abraham, Agar, et Sara disputans: *Quæ quidem sunt*, inquit, *per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo Testamenta: unum quidem a monte Sina, in servitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui junctus est ei, quæ nunc est Jerusalem* (*Gal.* IV, 24, 25). Et docet vetus Testamentum, hoc est,

[a] In altero Cisterciensi, *quia post modicum cum sanguine*, etc.

ancillæ [*Al.* in ancillæ] filium, in Arabia (quæ interpretatur *humilis* et *occidua*) constitutum. Statim itaque ut credidit Paulus, ad Legem, ad Prophetas, ad veteris Testamenti jam in occiduo positi sacramenta conversus, quæsivit in eis Christum, quem jussus fuerat in gentibus prædicare: et reperto illo, non est ibi diutius commoratus; sed reversus est Damascum, hoc est, ad sanguinem et passionem Christi: et inde prophetica lectione firmatus pergit Jerosolymam, locum visionis et pacis: non tam disciturus aliquid ab apostolis, quam cum eis Evangelium quod docuerat, collaturus.

(Vers. 18.) *Deinde post annos tres, veni Jerosolymam videre Petrum.* Non ut oculos, genas, vultumque ejus aspiceret, utrum macilentus, an pinguis; aduncone naso esset, an recto: et utrum frontem vestiret coma: an (ut Clemens in Periodis ejus refert) calvitiem haberet in capite. Nec puto Apostolicæ fuisse gravitatis, ut post tantam [a] triennii præparationem, aliquid humanum in Petro voluerit aspicere. Sed his oculis aspexit eum, quibus et modo in **395** Epistolis suis videtur. His oculis Paulus vidit Cephan, quibus nunc a prudentibus quibusque Paulus ipse conspicitur. Quod si cui non videtur, cum superiori sensu jungat [*Al.* jungel] hæc omnia: quod nihil sibi apostoli contulerint. Nam et quod visus [*Al.* jussus] sit ire Jerosolymam, ad hoc ipse ut videret apostolum, [b] non discendi studio, quia et ipse eumdem prædicationis haberet auctorem; sed honoris priori apostolo deferendi.

Et mansi apud eum diebus quindecim. Non grandi indiguit magisterio qui tanto se ad videndum Petrum tempore præparavit. Et licet quibusdam superfluum videatur, numeros quoque qui in Scripturis sunt observare: tamen non absque re arbitror quindecim dies, quibus apud Petrum Paulus habitavit, plenam significare scientiam, consummatamque doctrinam. Siquidem quindecim sunt carmina in Psalterio, et quindecim gradus per quos ad canendum [c] ascendunt Deo, et in atriis ejus consistendum justus ascendit. Ezechias quoque quindecim annorum spatio sibi ad vitam dato, signum accipere meretur in gradibus (*Isa.* XXXVIII): et solemnitates Dei a quinto decimo die incipiunt (*Exod.* XII). Necnon (quia duplicem intelligentiam sequamur) propterea quindecim ponit dies, ut ostendat non fuisse grande tempus, quo potuerit aliquid a Petro discere; ut ad illum sensum a quo cœpit, cuncta referantur: se non ab homine doctum esse, sed a Deo.

(Vers. 19.) *Alium autem apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.* Memini me dum Romæ essem, impulsu fratrum librum de sanctæ Mariæ virginitate edidisse perpetua. In quo mihi necesse fuit de his qui fratres Domini dicti sunt, diutius disputare. Unde qualiacumque sunt illa quæ scripsimus, his contenti esse debemus. Nunc hoc sufficiat, ut propter egregios mores, et incomparabilem fidem sapientiamque non [d] mediam frater dictus sit Domini: et quod primus ei Ecclesiæ præfuerit, quæ prima in **396** Christum credens ex Judæis fuerat congregata. Dicuntur quidem et cæteri apostoli fratres Domini, sicut in Evangelio: *Vade, dic fratribus meis: vado ad Patrem meum, et ad Patrem vestrum: et ad Deum meum, et ad Deum vestrum* (*Joan.* XX, 17). Et in psalmo: *Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ cantabo te* (*Ps.* XXI, 22). Sed præcipue hic frater dicitur, cui filios matris suæ ad Patrem vadens Dominus commendaverat. Et quomodo Job et cæteri patriarchæ dicti sunt quidem famuli Dei, sed quasi egregium quiddam Moyses habuit, ut scriberetur de eo, *Sed non sicut Moyses famulus meus* (*Hebr.* III, 5): sic et beatus Jacobus specialiter frater Domini (ut ante diximus) appellatus est. Quod autem exceptis duodecim, quidam vocentur apostoli, illud in causa est: omnes qui Dominum viderant, et eum postea prædicabant, fuisse apostolos appellatos, ut ad Corinthios scribitur: *Quia visus est Cephæ, post hæc illis undecim: deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc: quidam autem dormierunt: deinde visus est Jacobo, deinde apostolis omnibus* (I *Cor.* XV, 5 *seqq.*). Paulatim vero tempore procedente; et alibi ab his quos Dominus elegerat, ordinati sunt apostoli; sicut ille ad Philippenses sermo declarat dicens: *Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem, cooperatorem et commilitonem meum, vestrum autem apostolum, et ministrum necessitatis meæ mittere ad vos* (*Philip.* II, 25). Et ad Corinthios de talibus scribitur: *Sive apostoli Ecclesiarum, gloriæ* [Al. *in gloria*] *Dei* (II *Cor.* VIII, 23).

[a] Nihil ejusmodi in Recognitionum libris Clementi perperam ascriptis hodienum est invenire. Mox unus Cisterciensis, *triennii prædicationem* legit.

[b] Duo mss. *non videndi studio, quia et ipse*, etc. Antea erat, *qui* pro *quia*.

[c] In uno Palatino desiderantur voces, *ad canendum*. Victorius quemadmodum et Rabbanus rectius tacent subsequens verbum, *ascendunt*.

[d] Hanc vocem non intellexit Marianus Victorius: idea de suo posuit *modicam* contra consensum mss. codd., qui omnes retinent, *sapientiamque non mediam*, id est non mediocrem, sed primi gradus, plenam et consummatam. MART. — Malult Victorius, *non modicam*. Cæterum vide quæ et nos observamus laudato contra Helvidium libro ad Hieronymianam de fratribus Domini sententiam, cui omnis theologorum schola subscribit. Exponenda latius sententia est, dictum *fratrem Domini Jacobum*, juxta receptam apud Judæos consanguinitatem, utpote qui natus sit ex Maria sorore Deiparæ, quæ Maria Cleophæ, id est, Cleophæ uxor fuit, eique Jacobum, Josem, Simonem et Judam peperit, et fratres Domini una omnes a Judæis apud Matthæum nominantur. Solebant autem Hebræi אחים fratres vocare hujusmodi consanguineos sive consobrinos, quos et nos aliquando *Germanos* sive *fratres germanos* dicimus. Tota difficultas in eo est, quod Jacobus iste, ut et alii, Alphæi filius dicitur, non Cleophæ: cui satisfacimus demonstrando illud חלפי nomen Judæis familiare, posse utroque modo legi et *Chalphai*, et *Cleophai*, atque ita a Latino sive Græco interprete alibi *Halphai*, alibi *Cleophai* lectum. Vide supr. Comment. in Matth. XII.

Silas quoque et Judas ab apostolis, apostoli nominati sunt. Unde vehementer erravit, qui [a] arbitratus est Jacobum hunc de Evangelio, esse apostolum fratrem Joannis : quem constat post Stephanum juxta fidem Actuum apostolorum sanguinem fudisse pro Christo (*Actor.* XII). Hic autem Jacobus episcopus Jerosolymorum primus fuit, cognomento Justus : vir tantæ sanctitatis et rumoris in populo, ut fimbriam vestimenti ejus certatim **397** cuperent attingere. Qui et ipse postea de templo a Judæis præcipitatus, successorem habuit Simonem, quem et ipsum tradunt pro Domino crucifixum. Negat se itaque præter hos quemquam apostolorum convenisse, ne occulta contradictio nasceretur : etiamsi a Petro non es doctus, alios habuisti apostolos præceptores. Non vidit autem eos : non quod contemptui duceret, sed quod illi ad Evangelium prædicandum toto fuerant orbe dispersi.

(Vers. 20.) *Quæ autem scribo vobis : ecce coram Deo, quia non mentior.* Sive simpliciter accipiendum, ut sit : Quæ scribo vobis, vera sunt, et Deo teste confirmo, quia nulla arte verborum, nullo sunt fucata mendacio. Sive altius, ut legatur : Quæ scribo vobis, coram Deo sunt, id est, Dei digna conspectu. Quare autem Dei digna conspectu? Quia scilicet, non mentior. Et quomodo oculi Domini super justos (*Psal.* XXXIII); avertit autem faciem suam a conspectu impiorum : ita nunc ea quæ scribuntur, coram Domino sunt, me non mentiente qui scribo : quæ non essent coram Domino, si mentirer. Hoc autem non solum de his quæ nunc scribit ad Galatas, potest accipi; sed et generaliter de his omnibus Epistolis : quia non sunt falsa quæ scribat et cor ejus verbaque non discrepent.

(Vers. 21.) *Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ.* Post Jerosolymæ visionem venit ad Syriam, quæ nobiscum dicitur *excelsa* atque *sublimis*. Et inde transiit ad Ciliciam, quam in fide Christi cupiebat assumere, evangelizans ei vocationem pœnitentiæ : *Cilicia* quippe interpretatur *assumpti*, sive *vocatio lamentabilis*.

(Vers. 22-24.) *Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ erant in Christo Jesu. Tantum autem auditum habebant : quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem quam quondam expugnabat : et in me glorificabant Deum.* Ecclesiæ quæ erant in Judæa, Paulum tantum rumore cognoverant. Ex quibus pleræque eum magis persecutorem, quam apostolum viderant. Syria vero et partes Ciliciæ, Arabia et Damascus, ex vultu quoque eum forsitan noverant : quia Doctor gentium Evangelium Christi non Judæis, sed gentibus **398** prædicabat. Totum autem quod [b] agit, illud est : ut doceat se numquam de persecutore apud eos ipsos quos prius persecutus fuerat, potuisse existere gloriosum, nisi prædicatio ejus, eorum quoque qui ante eum [c] malum noverant, esset judicio comprobata. Et ad propositum occulte redit, tam breve tempus se in Judæa fecisse confirmans ut etiam vultu credentibus esset ignotus. Ex quo ostendit, non Petrum, non Jacobum, non Joannem se habuisse doctores, sed Christum, qui sibi Evangelium revelasset. Simul autem notandum quod supra dicatur Ecclesiam expugnasse, hic fidem : ibi homines, hic rem; ut nunc [*Al.* tunc] opportunius inferretur : *Evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat.* De Ecclesia enim similiter sonare non poterant.

(Cap. II. — Vers. 1, 2.) *Deinde post annos quatuordecim, rursum ascendi Jerosolymam, cum Barnaba, assumpto et Tito. Ascendi autem secundum revelationem : et contuli cum eis Evangelium, quod prædico in gentibus : seorsum autem his qui videbantur, ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem.* Id quod supra Latinus interpres, *acquievi*, dixerat in eo loco ubi scriptum est : *Continuo non acquievi carni et sanguini*, in præsenti loco, *contuli*, magis quam *acquievi*, interpretatus est. Et ut verius dicam, [d] sermo Græcus ἀνεθέμην aliud quiddam quam apud nos intelligitur, cum scilicet ea quæ novimus, conferimus cum amico; et quasi in sinum ejus et conscientiam reponimus, ut pari consilio vel probanda sint, vel improbanda, quæ novimus. Ascendit igitur post quatuordecim annos Jerosolymam, et qui prius tantum ad videndum perrexerat Petrum, et diebus quindecim manserat apud eum, nunc se dicit ideo perrexisse, ut conferret cum apostolis Evangelium; assumpto Barnaba circumciso, et Tito ex gentibus habente præputium : ut sub ore duorum et trium testium, staret omne verbum (*Deut.* XIX, 15). Aliud est autem conferre, aliud discere. Inter conferentes æqualitas est; inter docentem et discentem, minor est ille qui discit. In principio fidei, in transitu apostolos vidit [*Al.* videt]. Post annos (ut ipse ait) decem et septem, plene cum eis loquitur, et se humiliat : et ne **399** forte in vacuum aut curreret, aut cucurrisset, inquirit. Duplicem ob causam, quo et humilitas ostenderetur Pauli, qui doctor in toto orbe jam gentium, ad præcessores apostolos cucurrisset : et Galatæ discerent [*Al.* dicerent] non reprobasse Evangelium ejus, eos quoque qui in Judæa Ecclesiis præsidebant. Simul autem et illud docet, quod pro Christi fide et Evangelii libertate, ad eos ipsos qui de eo plura cognoverant, quod Legem infringeret, Moysen destrueret, circumcisionem penitus auferret, ausus sit ducere Titum, hominem incircumcisum. Et inter tantam multitudinem Judæorum et inimicos suos, qui quasi ob zelum Legis sanguinem ejus haurire cupiebant, nec ipse, nec Titus aliquo

[a] Unus videtur ita sensisse auctor Quæst. in Sacram Scripturam inter S. Athanasii opera, quæst. 152 : siquidem illud Apostoli ad Hebræos XI, 35 : ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν, de decollato Jacobo fratre Domini interpretatur.

[b] Legebatur antea, *quod ait*, contradicentibus mss., pro *agit*.

[c] Duo mss., Rabbanus et Victor., *eum male noverant*.

[d] Audiant illud imperiti Clerici, qui peritiam linguæ Græcæ in Hieronymo nolunt fuisse, nisi minimam et fere nullam. MART.

sint terrore superati necessitati cedere. Quæ potuit habere veniam, vel pro loco, vel pro auctoritate majorum, vel pro numero Ecclesiarum, quæ de Judæis in Christo credebant, vel pro tempore, ne tantum simul invidiam sustinerent. Quidam post quatuordecim annos cum Jerosolymam ascendisse tunc dicunt, quando in Actibus apostolorum de quæstionibus observandæ, vel prætermittendæ Legis, inter credentes Antiochiæ orta dissensio est; et placuit ire Jerosolymam, et sententiam majorum præstolari, quando ipse quoque Paulus et Barnabas missi sunt: et hoc esse quod in codicibus legatur Latinis: *Quibus ad horam cessimus subjectioni, ut veritas Evangelii perseveraret apud vos.* Quod scilicet propterea Paulus et Barnabas de re manifesta, quasi dubia se mitti passi sunt [*Al.* sint] Jerosolymam: ut majorum quoque judicio Evangelii gratia confirmata, credentibus probaretur, et nulli residerat ultra dubitatio circumcisionis omissæ: cum apostolorum esset litteris imperatum, jugum Legis ab his qui in Christum crediderant ex [a] gentibus, auferendum. Potest autem hoc quod ait: *Contuli cum eis Evangelium, quod prædico in gentibus: seorsum autem his qui videbantur: ne forte in vacuum currerem, vel cucurrissem*, et sic intelligi, ut abscondite cum apostolis gratiam Evangelicæ libertatis, **400** et Legis abolitæ vetustatem contulerit, propter multitudinem credentium Judæorum, qui necdum poterant Christum adimpletionem et finem Legis audire, qui et absente Paulo, Jerosolymæ jactaverant [*Al.* jactaverant], frustra eum currere aut cucurrisse, qui putaret Legem veterem non sequendam. Non quod Paulus timuerit, ne per decem et septem annos filium in gentibus Evangelium prædicasset; sed ut esset præcessoribus suis non se in vacuum currere aut cucurrisse, sicut putaverant ignorantes.

(Vers. 3-5.) *Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset ex gentibus, compulsus est circumcidi. Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent: quibus neque ad horam cessimus subjectioni, ut veritas Evangelii permaneat apud vos.* Si Titus, cum esset ex gentibus, nullo potuit terrore compelli, ut circumcideretur Jerosolymis, in Judæorum metropoli civitate, in qua tanta Paulus blasphemiæ in Moysen flagrabat invidia: ut postea pene a Judæis interfectus sit, quando a tribuno liberatur, et Romam vinctus ad Cæsarem mittitur: quomodo quidam [b] putant legendum esse, *quibus ad horam cessimus subjectioni, ut veritas Evangelii permaneat apud vos*, et intelligendum quod Titus ipse qui compelli ante non potuit ad circumcisionem, rursum circumcisus sit, æque subjectus? Aut, quæ est ista veritas Evangelii, hypocrisi cedere Judæorum; et ea quæ prius scybala æstimaveris, et quasi damna contempseris, observare, et esse aliquid æstimare, cum nihil sint? Sed et ipsius Epistolæ sensui valde repugnat, Galatas ad circumcisionem revocare. Hoc toto sermonis sui textu agit, ut doceat se Hebræum ex Hebræis, omnia quondam Legis opera servantem, circumcisum octava die secundum Legem Pharisæorum: nihilominus tamen ob Christi gratiam universa contemnere. Nam cum isset Jerosolymam, et falsi fratres qui ex circumcisione crediderant cum vellent impellere **401** ut circumcideret Titum: nec Titum, nec se cessisse violentiæ, quo minus custodirent Evangelii veritatem. Quod si dicit se necessitate superatum ut circumcideret Titum: quomodo Galatas revocat a circumcisione, a qua nec Titum, qui secum fuerat ex gentibus, Jerosolymis potuit excusare? Itaque aut juxta Græcos codices est legendum, *Quibus neque ad horam cessimus subjectioni*; ut consequenter possit intelligi: *ut veritas Evangelii permaneat apud vos.* Aut si Latini exemplaris alicui fides placet, secundum superiorem sensum accipere debemus: ut ad horam cessio non circumcidendi Titi, sed eundi Jerosolymam fuerit. Quo scilicet idcirco subjectioni cesserint Paulus et Barnabas eundi Jerosolymam, seditione ob Legem Antiochiæ concitata: ut per Epistolam apostolorum, sua sententia firmaretur, et maneret apud Galatas Evangelii veritas, quæ non esset in littera, sed in spiritu; non in carnali sensu, sed in intelligentia spirituali; nec in manifesto Judaismo, sed in occulto. Sciendum vero, quod, *autem*, conjunctio quæ in præsenti loco ponitur: *Propter subintroductos autem falsos fratres*, superflua sit: et si legatur, non habeat quod ei respondeat, illamque concludat; sed esse ordinem lectionis et sensus: Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset ex gentibus, compulsus est circumcidi. Statimque subjungat quæ causa fuerit, ut ad circumcisionem impelleretur invitus: *Propter subintroductos*, inquit, *falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent.* [c] Qui cum minis terrerent, et multitudine vellent nos a libertate Christi in Legis traducere servitutem, ne ad tempus quidem eis cessimus, ut circumcideremus Titum: maxime cum et aliqua ob Ecclesiasticam pacem potuerit nos necessitas excusare: et hoc totum fecimus, ut vobis nulla fieret occasio ab Evangelii gra-

[a] Voces, *ex gentibus*, nostri mss. ignorant.

[b] Opinor Latinæ veteris, quam *Italicam* vocant, interpretationis auctores perstringi. Hanc enim fuisse ejus lectionem absque negandi particula colligere licet cum ex vetustissimis Pauli Epistolarum Latinis codd., tum ex aliquot, qui locum hunc ita laudent, Latinis Patribus. Tertullianus, lib. v contra Marcionem, cap. 5, nedum respuit ipse negandi particulam, sed hoc insuper contra hæreticum, qui cum ea legerat, contendit, manifestam eam esse *vitiationem Scripturæ*. Hodierna autem exemplaria cum Latina, tum Græca, Hieronymianæ lectioni, *neque ad horam*, astipulantur. Quod paulo inferius addit S. Pater de Græcorum codicum sui temporis variatione, idipsum Ambrosiaster observat.

[c] Unus Palatinus, *Qui cum minis terrere multitudinem vellent, et nos a libertate*, etc.

tia recedendi. Si igitur nos Jerosolymis inter tantos Judæos imminentibus hinc inde falsis fratribus, et his qui majores erant aliqua ex parte cohibentibus, nulla potuimus vi ac ratione compelli, ut observaremus circumcisionem quam sciebamus esse finitam : vos ex gentibus, **402** vos in Galatia, vos quibus vis nulla inferri potest, ultro a gratia recedentes, ad Legis jam abolitæ transcendistis vetustatem.

(Vers. 6.) *Ab his autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest : Deus personam hominis non accipit.* Licet, inquit, Petrum et Joannem Dominus secum apostolos habuerit, et transfiguratum eum in monte viderint (*Matt.* XII ; *Marc.* IX), et super ipsos Ecclesiæ sit positum fundamentum : mihi tamen nihil refert, quia non adversum eos loquor qui eo tempore Dominum sequebantur, sed adversum eos loquor qui nunc legem præponunt gratiæ : nec detraho præcessoribus, nec in aliqua parte accuso majores, sed hoc dico, quia Deus personam hominis non accipit. Non enim accepit Moysi, non accepit David, non accepit aliorum : nec eorum ergo accipiet, qui cedere quibusdam videntur ad tempus, tametsi ipsi mecum sentiant, Petro quoque dicente : *In veritate cognosco, quia non est acceptor personarum Deus : sed in omni loco qui timet eum, et operatur justitiam acceptabilis ei est* (*Act.* X, 34, 35). Quo itaque argumento ipse sanctus apostolus Petrus adversum eos qui in Cornelio ex gentibus baptizato, nec circumciso, scandalum sustinebant, utitur, et placat eos se non potuisse negare aquam his qui Spiritum sanctum acceperant : eodem nunc sanctus apostolus Paulus adversum ipsum Petrum disputat, quod personarum non sit acceptor Deus, sed unumquemque pro veritate judicet. Et ita caute et pedetentim inter laudem et objurgationem Petri medius incedit, ut et præcessori apostolo deferat, et nihilominus audacter ei resistat in faciem, veritate compulsus.

Mihi enim qui videbantur, nihil contulerunt. Ipse superius cum illis contulit, et multa ad eos retulit, quæ in gentibus perpetraret : illi nihil contulerunt ei, sed tantummodo quæ ab eo dicta sunt comprobantes, dexteras dederunt consortii, et unum suum Paulique Evangelium firmaverunt. Rursum notandum, quod [a] *contulerunt*, verbum ipsum sit in Græco, de quo ante tractavimus.

(Vers. 7, 8.) *Sed contra cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii, sicut* **403** *Petro circumcisionis. Qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes. Et cum cognovissent gratiam quæ data est mihi, Petrus et Jacobus, et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi et Barnabæ, societatis : ut nos in gentes ; ipsi autem in circumcisionem.* Ὑπέρθετον est, et multis quæ in medio sunt interjecta sublatis, sic breviter legi potest : Mihi enim qui videbantur esse nihil contulerunt : sed econtra dexteras dederunt mihi et Barnabæ, societatis. Aut certe ille absque jactatione sui, occultus est sensus : Mihi qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt ; sed econtra a me eis collatum est, dum fiunt in Evangelii gratia firmiores. Totum autem quod dicit, hoc est : unus atque idem mihi Evangelium præputii, et Petro circumcisionis credidit. Me misit ad gentes, illum posuit in Judæa. Nec gentes poterant adulta jam ætate non profuturo circumcisionis dolore cruciari, et abstinere se ab escis, quibus semper assueverant, et quas Deus creaverat ad utendum : nec hi qui ex Judæis crediderant et circumcisi erant, et ex consuetudine quasi secunda natura, putabant se a cæteris gentibus plus habere, facile contemnere poterant ea in quibus gloriabantur. Providentia itaque Dei, alius apostolus circumcisis datus est, qui Legis umbris videretur acquiescere, alius in præputio constitutis, qui Evangelii gratiam non putaret esse servitium, sed liberam fidem. Ne sub aliqua occasione impedimentum fidei nasceretur : et propter circumcisionem sive præputium, non crederetur in Christum. Nec hoc dicimus quod Petrus, qui et ipse in Actibus apostolorum nullum hominem communem esse testatus est (*Actor.* X), et in illo vase, quod quatuor angulis de cœlo missum viderat, edocetur nihil interesse, Judæus sit aliquis, an gentilis, quasi oblitus priorum, super Evangelii gratia, Legem putaverit observandam : sed ut ipse quoque Legem custodire se simulans, paulatim Judæos ab antiquo vivendi more deduceret. Non enim poterant tantum observationis laborem, et veteris vitæ cautissimam **404** conversationem, quasi purgamenta subito et damna contemnere. Ex quo perspicimus, propterea dexteras datas Paulo et Barnabæ [b] societatis, a Petro, Jacobo et Joanne : ne observatione varia, diversum Christi Evangelium putaretur ; sed et circumcisorum et habentium præputium esset una communio. Pulchre autem præstruxit, dicens : *Qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis :* ne quis eum putaret detrahere Petro, sed ut laudibus ejus ante præmissis, intelligeretur Petrus ideo circumcisionem aliqua ex parte suscipere, ut eos qui sibi ex Judæis crediti fuerant lucrifaceret, et in Christi fide et Evangelio custodiret. [c] Subintelligit etiam quod si ille absque culpa faceret, et ad tempus observando, quod non licet, ne sibi creditos perderet, se magis pro Evangelii veritate facere debere quod sibi creditum est in præputio, ne gentes Legis onere et difficultate deterritæ, a Christi fide et [d] credulitate discederent. Occulta hic oritur quæstio : Quid igitur ? Petrus si invenisset ex gentibus, non eos adducebat ad fidem ? Aut Paulus si ex circum-

[a] Veteres editi ipsum verbum Græcum intersepunt : *quod προσανέθεντο, contulerunt*, etc.

[b] Vocem *societatis* Palatin. ms. ignorat.

[c] Idem ms., *subintelligi etiam, quod ille*, etc.

[d] Supino errore legebatur antea, *crudelitate*,

cisione aliquos reperisset, non eos ad Christi baptismum provocabat? Quæ ita solvitur, ut dicamus principale singulis in Judæos et gentes fuisse mandatum, ut qui defendebant Legem, haberent quem sequerentur; qui Legi gratiam præferebant, non deesset eis doctor et prævius. In commune vero hoc eos habuisse propositi, ut Christo ex cunctis gentibus Ecclesiam congregarent. Legimus enim et a sancto Petro gentilem baptizatum fuisse Cornelium, et a Paulo in synagogis Judæorum, Christum sæpissime prædicatum. *Petrus, et Joannes, et Jacobus, qui videbantur columnæ esse* (*Actor.* x, xiii, xvii). Ter supradictum de apostolis legimus: *Seorsum autem his qui videbantur*. Et: *Ab his qui videbantur esse aliquid*. Et: *Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt*. Sollicitus itaque requirebam, quidnam esset quod diceret, *qui videbantur*: sed nunc me omni scrupulo liberavit, adjiciens, *qui videbantur columnæ esse*. Columnæ igitur sunt Ecclesiæ apostoli, et maxime Petrus, Jacobus, et Joannes, ex quibus duo cum Domino ascendere merentur **405** in montem, quorum unus in Apocalypsi Salvatorem introducit loquentem: *Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei* (*Apoc.* iii, 12), docens omnes credentes qui adversarium vicerint, posse columnas Ecclesiæ fieri. Ad Timotheum vero Paulus scribens ait: *Ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna autem et firmamentum veritatis* (I *Tim.* iii, 15). His et cæteris instruimur, tam apostolos omnesque credentes, quam ipsam quoque Ecclesiam columnam in Scripturis appellari, et nihil interesse de corpore quid dicatur, an membris, cum et corpus dividatur in membra, et membra sint corporis. Dederunt itaque Petrus, et Jacobus, et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras Paulo et Barnabæ, societatis; sed Tito qui cum eis erat, dextras non dederunt. Necdum quippe ad eam mensuram perveneral, ut possent [*Al.* possint] ei Christi mercimonia ex æquo cum majoribus credi, et eumdem [a] tenere negotiationis locum quem Barnabas tenebat, et Paulus.

(Vers. 10.) *Tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere.* Sancti pauperes, quorum præcipue ab apostolis Paulo et Barnabæ cura mandatur, hi sunt, qui ex Judæis credentes, prætia possessionum suarum ad pedes apostolorum deferebant egentibus largienda, vel quia contribulibus, cognatis et parentibus suis, quasi desertores Legis, et in crucifixum hominem credentes, detestationi et piaculo ducebantur. In horum ministerio sanctus apostolus Paulos quanto labore sudaverit, Epistolæ ejus testes sunt, scribentis ad Corinthios, et ad Thessalonicenses, ad omnes gentium Ecclesias, ut præpararent munus hoc per se vel per alios qui eis placuissent, Jerosolymam deferendum. Unde nunc confidenter dicit, *quod etiam sollicitus fui facere hoc ipsum*. Possunt autem et alio genere pauperes accipi, de quibus in Evangelio dicitur: *Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum cœlorum* (*Matth.* v, 3). Merentur quippe tales in memoria esse apostolorum. Necnon et illi pauperes, de quibus in Salomone scribitur: *Redemptio viri animæ, propriæ divitiæ* (*Prov.* xiii, 8). **406** Pauper vero non sustinet comminationem. Non enim potest futurum [*Al.* futurarum] pœnarum audire terrorem, pauper in fide, pauper in gratia, non habens divitias spirituales, nec scientiam Scripturarum, quæ auro et argento, et pretioso lapidi comparantur. Quoniam igitur non egent sani medico, sed hi qui male habent, propterea et apostolis in dexterarum communicatione convenit, ne spernerent pauperes, ne despicerent peccatores; sed semper meminissent eorum, sicut Paulus Corinthii illius meminit, quem cum in priore Epistola contristasset ad tempus, ut corpore per pœnitentiam laborante, spiritu salvus fieret (I *Cor.* v): in secunda, ne majori tristitia absorberetur, revocat ad Ecclesiam. Petitque cunctos, ut confirment in eum charitatem, et donent fratri sicut ipse unicuique eorum in facie Christi donaverit, implens pactum quod Jerosolymis fecerat, ut semper pauperum recordaretur.

(Vers. 11 seq.) *Cum autem venisset Petrus* [b] *Antiochiam, in faciem ei restiti: quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat. Cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se timens eos qui ex circumcisione erant, et simulationi ejus consenserunt, et cæteri Judæi: ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illa simulatione.* Ex eo quod Petrus antequam quidam de Jerosolymis Antiochiam venirent, edebat cum gentibus, ostenditur non eum oblitum fuisse præcepti: nullum hominem communem et immundum dicere; sed quia propter eos, qui adhuc Legem observandam putabant, paululum se a convictu subtraxerat gentium (ita ut etiam cæteri qui ex Judæis erant, similiter facerent, et Barnabas qui cum Paulo in gentibus Evangelium prædicabat, hoc facere cogeretur), hi qui Antiochiæ crediderant ex gentibus, nec fuerant circumcisi, compellebantur ad Legis onera transcendere: non intelligentes dispensationem Petri, qua Judæos salvari cuperet: sed putantes ita se Evangelii habere rationem. Cum itaque vidisset apostolus Paulus periclitari gratiam Christi, nova bellator [c] vetus usus est arte pugnandi, ut dispen-

[a] Subintellige, *posset*, quod verbum elegantius ex Latinæ linguæ ingenio S. Pater non repetit; nequidquam enim, *teneret*, Victorius rescripsit, cui alioquin claudicare Latina locutio visa est.

[b] Hieron audet Victorius super quam liceat; nam quod in Vulgata et Græco, *Cephâs*, pro *Petro*, scribitur, ut eamdem servet nomenclaturam tam hic, quam paulo infra, Hieronymi lectionem mutat, ac Petro Cephan substituit.

[c] Reseribimus *vetus*, cum Victorio, pro quo retinuit Martianæus minus bene, *ejus*.

sationem **407** Petri, qua Judæos salvari cupiebat, nova ipse contradictionis dispensatione corrigeret, et resisteret ei in faciem : non argueus propositum ; sed quasi in publico contradicens, ut ex eo quod Paulus eum arguens, resistebat, hi qui credidérant ex gentibus, servarentur. Quod si putat aliquis, vere Paulum Petro apostolo restitisse, et pro veritate Evangelii intrepide fecisse injuriam præcessori, non [a] ei stabit illud quod et ipse Paulus Judæis Judæus factus est, ut Judæos lucrifaceret, et ejusdem simulationis tenebitur reus, quando caput totondit in Cenchris, et facta calvitio, oblationem obtulit in Jerusalem (*Actor.* xviii), et Timotheum circumcidit (*Ibid.*, xvi), et nudipedalia exercuit, quæ utique manifestissime de cæremoniis Judæorum sunt. Si itaque ipse qui ad prædicationem gentium missus erat, non putavit ubi re dicere : *Sine offendiculo estote Judæis et Ecclesiæ Dei* (I *Cor.* xiii, 32) ; quomodo et ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salventur ; et fecit aliqua quæ contraria essent Evangelii libertati, ne scandalizaret Judæos : qua auctoritate, qua fronte audet hoc in Petro reprehendere, qui circumcisionis apostolus erat, quod ipse apostolus gentium arguitur commisisse ? Sed ut ante jam diximus, restitit secundum faciem publicam Petro et cæteris, ut hypocrisis observandæ Legis, quæ nocebat eis qui ex gentibus crediderant, correptionis hypocrisi emendaretur, et uterque populus salvus fieret, dum et qui circumcisionem laudant, Petrum sequuntur ; et qui circumcidi nolunt, Pauli prædicant libertatem. Quod autem ait, *reprehensibilis erat*, propterea inediæ temperavit ; ut intelligamus non tam Paulo eum fuisse reprehensibilem, quam his fratribus cum quibus ante edens, se ab eis postea separabat. Utilem vero simulationem, et assumendam in tempore, Jehu regis Israel nos docent exemplum, qui [b] non potuisset interficere sacerdotes Baal, nisi se finxisset velle idolum colere, dicens : *Congregate* [Al. *congrega*] *mihi omnes sacerdotes* **408** *Baal : si enim Achab servivit Baal in paucis : ego servam in multis* (IV *Reg.* x, 18). Et David quando mutavit faciem suam coram Abimelech, et dimisit eum, et abiit (I *Reg.* xxi). Nec mirum, quamvis justos homines, tamen aliqua simulare pro tempore, ob suam et aliorum salutem, cum et ipse Dominus noster non habens peccatum, nec carnem peccati, simulationem peccatricis carnis assumpserit, ut condemnans in carne peccatum, nos in se faceret justitiam Dei. Legerat utique Paulus in Evangelio Dominum præcipientem : *Si autem peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucrifeceris fratrem tuum* (*Luc.* xvii, 3). Et quomodo cum etiam de minimis fratribus hoc faciendum jusserit, ausus est apostolorum maximum in publica facie tam procaciter, tam constanter arguere ; nisi et Petro sic placuisset argui, et Paulus non ei faceret injuriam de quo ante dixerat : *Veni Jerosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim : aliam autem apostolorum vidi neminem.* Et rursum : *Qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis.* Et infra : *Petrus et Jacobus et Joannes, qui videbantur columnæ esse*, et cætera quæ in ejus laudes perorat. Aliquoties cum adolescentulus Romæ controversias declamarem, et ad vera certamina fictis • militibus exercerem, current ad tribunalia judicum, et disertissimos oratorum tanta inter se videbam acerbitate contendere, ut omissis sæpe negotiis, in proprias contumelias verterentur, et jocularl se invicem dente morderent. Si hoc illi faciunt, ut apud reos nullam suspicionem prævaricationis incurrant, et fallunt populum circumstantem : quid putamus tantas Ecclesiæ columnas, Petrum et Paulum, tanta vasa sapientiæ inter dissidentes Judæos atque gentiles facere debuisse ? nisi ut eorum simulata contentio, pax credentium fieret, et Ecclesiæ fides sancto inter eos [Al. se] jurgio concordaret. Sunt qui Cephan, cui hic in faciem Paulus restitisse se scribit, non putant apostolum [d] Petrum, sed alium de **septuaginta** **409** discipulis isto vocabulo nuncupatum. Et

[a] Fortasse verius, *ei*, voculam duo e nostris mss. inducunt.

[b] Ex iisdem mss. amovimus hinc, *eum*, adverbium, quod hiantem reddebat sensum. Unus Palat. nomen, *Judæorum*, præponit verbis, *nos doceat*.

[c] Veram hanc lectionem retinet codex Regius ms. n. 3738. Erasmiana editio et nonnulli mss. codd. corrupte legunt *fictis militibus exercerer*. MART. —Quod olim erat, *fictis militibus*, Victor. emendavit, *me litibus*, ex mss. quibus et nostri consonant, uno tantum abludente in voce, *factis*, pro *fictis*.

[d] Mearum minime est partium vetustissimam quæstionem, quæque spectatissimos auctores studia in contraria distraxit, hic loci recoquere. Satis abunde fuerit, sive quos Hieronymus notat, sive quos tulit sequior ætas, Patres de nomine compellare, qui in eam concessere sententiam, ut alium a Petro Cephan, quem Paulus reprehendit, arbitrati sunt. Laudandus cum primis S. Clemens Alexandrinus quinto Hypotyposeon libro : et qui ejus recitat testimonium Eusebius Pamphili libro Eccles. Hist. i, cap. 12. His subscripsere sæculo quarto Dorotheus Tyrius, qui Cephan a Paulo redargutum non inter apostolos, sed inter septuaginta discipulos censet : et Chrysostomus tom. V, homil. 64, quibus hoc ipsum Hieronymi testimonium, tum aliud S. Gregorii M. in Ezechielem homil. 18 astipulantur, utpote qui testes sint, suo quilibet ævo, nonnullos exstitisse, qui Cephan a Petro distinguerent. Taceo Alexandrini Chronici auctorem ad Christi annum 30 et multo post Œcumenium : denique et auctorem Commentarii in Pauli Epistolas S. Anselmo perperam inscripti, recentioresque alios magni nominis viros, qui aut propriam, aut aliorum de diversa Petri apostolorum principis a Cepha, uno e septuaginta discipulis, persona opinationem probarunt. Multa quoque sunt, quæ me ex sacri textus serie, Paulinarumque rerum historia in eamdem sententiam pertrahunt : atque ut semel dicam, potissimum illud argumentum, quod eo tempore Petrus non ageret Antiochiæ, quo Cephan Paulus reprehendit, in promptu esset novis rationum momentis validissimum demonstrare, nisi nos hæc longius quam patitur Notarum propositum abducerent. Interim

dicunt nequaquam Petrum a convictu gentium se potuisse subtrahere, qui et centurionem Cornelium baptizarat. Et cum ascendisset Jerosolymam, disceptantibus adversus se qui erant ex Circumcisione, et dicentibus: *Quare introisti ad viros præputium habentes, et manducasti cum illis* (*Act.* xi, 3)? post narrationem visionis, tali responsionem suam fine concluserit: *Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis qui credidimus in Dominum Jesum Christum: ego quis eram qui possem prohibere Deum? Quibus auditis, tacuerunt, et glorificaverunt Deum, dicentes: ergo et gentibus Deus pœnitentiam ad vitam dedit*; maxime cum Lucas scriptor historiæ, nullam hujus dissensionis faciat mentionem; nec dicat umquam Petrum Antiochiæ fuisse cum Paulo, et locum dari Porphyrio blasphemanti; si autem Petrus errasse, aut Paulus procaciter apostolorum principem confutasse credatur. Quibus primum respondendum, alterius nescio cujus Cephæ nescire nos nomen, nisi ejus qui et in Evangelio, et in aliis Pauli Epistolis, et in hac quoque ipsa modo *Cephas*, modo *Petrus*, scribitur. Non quod aliud significet Petrus, aliud Cephas: sed quod [a] quam nos Latine et Græce *petram* vocemus, hanc Hebræi et Syri propter linguæ inter se viciniam, *Cephan* nuncupent. Deinde totum argumentum epistolæ quod oblique de Petro, Jacobo, et Joanne dicitur, huic intelligentiæ repugnare. Nec mirum esse si Lucas hanc rem tacuerit, cum et alia multa quæ **410** Paulus sustinuisse se replicat, historiographi licentia prætermiserit: et non statim esse contrarium, si quod alius ob causam dignum putavit relatu, alius inter cætera dereliquit. Denique primum episcopum Antiochenæ Ecclesiæ Petrum fuisse accepimus, et Romam exinde translatum, quod Lucas penitus omisit. Ad extremum si propter Porphyrii blasphemiam, alius nobis fingendus est Cephas, ne Petrus putetur errasse, infinita de Scripturis erunt radenda divinis, quæ ille, quia non intelligit, criminatur. Sed et adversum Porphyrium, in alio, si Christus jusserit, opere pugnabimus: nunc reliqua prosequamur.

(Vers. 14.) *Sed cum vidissem quod non recto pede* [b] *incedunt ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus.* Sicut hi qui sanis gressibus claudicare se simulant, non vitium habent in pedibus, sed est aliqua causa cur claudicent, ita et Petrus sciens circumcisionem et præputium nihil esse, sed observationem mandatorum Dei, edebat quidem ante cum gentibus, sed pro tempore ab eis se, ne Judæos a fide Christi perderet, subtrahebat. Unde et Paulus eadem arte qua ille simulabat, ei restitit in faciem, et loquitur coram omnibus; non tam ut [c] Petrum arguat, quam ut hi, quorum causa Petrus simulaverat, corrigantur, vel ut etiam Judæis superbia, gentibus desperatio tolleretur. Quod si cui [d] iste non placet sensus, quo nec Petrus peccasse, nec Paulus procaciter ostenditur arguisse majorem, debet exponere qua consequentia **411** hoc Paulus in altero reprehendat, quod ipse commisit.

Si tu, cum Judæus sis, gentiliter, et non Judaice vivis: quomodo gentes cogis judaizare? Indissolubili argumento constringit Petrum, immo per Petrum, eos qui pugnantia illum inter se facere cogebant: Si, inquit, o Petre, tu natura Judæus es, circumcisus a parva ætate, et universa Legis præcepta custodiens, nunc ob gratiam Christi scis ea nihil per se habere utilitatis, sed exemplaria esse et imagines futurorum, et cum his qui ex gentibus sunt, cibum capis, nequaquam ut ante superstitiose, sed libere et indifferenter victitans: quomodo eos qui ex gentibus crediderunt, nunc recedens ab eis, et quasi a contaminatis te separans et secernens, compellis judaizare? Si enim immundi sunt a quibus recedis, ideirco autem recedis, quia non habent circumcisionem, compellis eos circumcidi et Judæos fieri: cum tu ipse natus Judæus, gentiliter vixeris. Et lætanter ostendit causam quare adversum eum disputaverit: quia scilicet gentes simulatione sua judaizare compelleret, [e] dum eum cupiunt æmulari.

(Vers. 15.) *Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores.* Subrepunt hoc loco Hæretici, qui ridicula quædam et inepta fingentes, aiunt, nec spiritualem peccare posse naturam: nec juste aliquid facere terrenam. Quos interrogemus quare de bona oliva rami fracti sunt, et cur de oleastro in radicem bonæ olivæ inserti sint, si nec de bono cadere quidquam potest, nec de malo surgere? Aut quomodo

---

certum est, Latinos plerosque omnes Scriptores, Cyprianum, Tertullianum, Hilarium Diaconum, Gregorium M. Thomam, ac sequiores magno numero interpretes (ne ipso quidem excepto Augustino, qui contra probatam Hieronymo simulationem sensit) pro uno eodemque Petrum Cephamque habuisse, nostrumque Hieronymum etiam cum multo post, ac fere sub vitæ finem, adversus Pelagianos scriberet, eamdem tenuisse sententiam, vere Petrum hunc errasse, eique jure plane merito Paulum succensuisse: *Quis*, ait, *indignabitur, id sibi denegari quod principi apostolorum non habuit?*

[a] Palatin. ms. *quem nos Latine et Græce Petrum vocemus, hunc Hebraei*, etc. Est vero Cephas כֵּיפָא, a כּוּף radice, unde כֵּיפִים plurium numero Jerem. iv, 29, et Job xxx, 6, *petræ* appellantur. Desipit Erasmus, qui Hieronymum negare ait, Cephas Hebraicum esse nomen, sed Syrum, et significare *solidum*.

[b] Rescribit Victorius, *incederent*, ut in Vulgata: contenditque minus recte in Græco haberi, ὀρθοποδοῦσι; pro ὀρθοποδῶσι: quin etiam impressam lectionem nec sensum, nec Grammatices sequi regulam.

[c] Haud scio num rectius in uno Palatin. ms. *non tam ut Petrus, quam ut hi, quorum causa Petrus simulaverat, corrigantur*, reliquis, quæ hic subsequuntur verbis, *vel ut etiam Judæis superbia, Gentibus desperatio tolleretur*, prætermissis, quæ et Victorius, et vetus editio ignorat.

[d] Nimirum S. cum primis Augustinus, qui datis ad Hieronymum epistolis in nostra recensione 56 et 57 contra hanc sententiam velitatur.

[e] Vitiose erat, *dum enim*. Hujusmodi manifesta menda sæpius taciti castigamus.

vel Paulus persecutus sit ante Ecclesiam, si de natura spirituali fuit : aut postea Apostolus factus, si de terrena fæce generatus est. Quod si terrenum eum non fuisse contenderint, ipsius verba ponamus : *Eramus filii natura iræ, sicut et cæteri* (*Ephes.* II, 3). Natura Judæus est qui de genere est Abraham, et a parentibus die octavo circumcisus est. [a] Non natura Judæus, qui postea est factus ex gentibus. Ut autem totum argumentum brevi sermone comprehendam, sensus est iste qui texitur : Nos, id est, ego et tu, Petre (miscuit enim personam suam, ne illi facere videretur **412** injuriam), cum essemus, inquit, natura Judæi, ea facientes quæ lege præcepta sunt, et non ex gentibus peccatores, qui vel generaliter, quia idolis serviunt, peccatores sunt, vel quos nunc putamus immundos, scientes quod non possimus ex Legis opere, sed ex Christi salvari fide, credidimus in Christum, ut quod Lex nobis non dederat, fides tribueret quam habebamus [*Al.* habemus] in Christo. Quod si recedentes a Lege, in qua salvari non potuimus, transcendimus ad fidem, in qua non carnis quæritur circumcisio, sed cordis puri devotio : et nunc a gentibus recedendo hoc agimus, ut quicumque non sit circumcisus, immundus sit : ergo fides in Christum, in qua nos putabamus ante salvari, magis peccati est minister, quam justitiæ, quæ aufert circumcisionem, quam qui non habuerit, immundus est. Sed absit, ut quod semel destruxi, et scivi mihi non profuisse, rursum vindicem. Semel a Lege discedens, Legi sum mortuus, ut in Christo viverem, crucique ejus affixus, et in novum renatus hominem, fide magis quam carne subsisterem, et cum Christo egrederer e mundo. Quod semel adorsus sum, teneo. Non mihi gratis Christus est mortuus : in quo frustra credidi, [b] si potui absque fide ejus in veteri Lege salvari.

(Vers. 16). *Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus Legis, nisi per fidem Jesu Christi : et nos in Christo Jesu credidimus, ut justificemur in fide Christi, et non ex operibus Legis.* Aiunt quidam : si verum hoc sit quod Paulus affirmat, ex operibus Legis neminem justificari, sed ex fide Jesu Christi, patriarchas et prophetas, et sanctos, qui ante Christi adventum fuerunt, imperfectos fuisse. Quos admonere debemus eos hic dici justitiam non consecutos, qui tantum ex operibus justificari posse se credunt. Sanctos autem, qui antiquitus fuerint, ex fide Christi justificatos. Siquidem Abraham vidit diem Christi, et lætatus est. Et Moyses majores divitias æstimavit thesauro Ægyptiorum, improperium Christi. Aspiciebat enim in remunerationem. Et Isaias vidit gloriam Christi (*Isai.* VI), ut Joannes evangelista commemorat, et Judas de omnibus generaliter : *Commonere*, inquit, *vos volo*, **413** *scientes semel omnia : quoniam Jesus populum de terra Ægypti salvans : secundo eos qui non crediderunt, perdidit* (*Jud.* V). Unde non tam Legis opera damnantur, quam hi qui tantum ex operibus justificari se posse confidunt, Salvatore quoque ad discipulos loquente, *Nisi superabundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum* (*Matth.* V, 20). Congregandum [*Al.* considerandum] hoc in loco quanta in Lege præcepta sint, quæ explere nullus queat. Et econtrario dicendum, quædam Legis etiam ab his fieri qui ignorent eam. Sed ideo non justificari operatores ejus, quia absque fide Christi fiant : verbi gratia, non dormire cum viro dormitatione mulieris, non adulterari, non rapere, sed magis honorare patrem et matrem, et cætera, quæ imperata sunt, facere. Quod si de sanctis viris nobis exempla protulerint : quod in Lege versati, ea quæ Legis fuerant, perpetrarint, dicemus : Quia justo Lex non est posita, sed iniquis et non subditis, impiis et peccatoribus, contaminatis et immundis (I *Tim.* I). Qui autem a Deo doctus sit, non habere eum necesse, ut [c] vel de charitate doceatur, Paulo dicente : *De charitate autem non necesse habeo scribere vobis : ipsi enim vos a Deo docti estis, ut diligatis invicem* (IV *Thess.* IV, 9).

(Vers. 17, 18.) *Propter quod ex operibus Legis non justificabitur omnis caro.* [d] *Quod si quærentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores : numquid Christus peccati minister est? Absit. Si enim quæ destruxi, hæc iterum reædifico, prævaricatorem me constituo.* Non justificabitur [*Al.* justificatur] ex operibus Legis caro illa, de qua scribitur : *Omnis caro fenum; et omnis gloria ejus, quasi flos* [c] *agri* (*Isai.* XL, 6). Justificatur autem ex fide Jesu Christi caro illa, de qua in resurrectionis dicitur sacramento : *Omnis caro videbit salutare Dei* (*Luc.* III, 6). Sed et juxta humiliorem intellectum, justificabatur quondam ex Lege non omnis caro, sed tantum hi homines qui in Palæstina erant. Nunc autem ex fide Jesu Christi justificatur omnis caro, dum Ecclesia ejus in toto orbe fundatur.

(Vers. 19.) *Ego enim per Legem Legi mortuus sum,* **414** *ut Deo vivam.* Aliud [f] est per Legem mori, aliud Legi mori. Qui Legi moritur, vivebat ei antequam moreretur, observans sabbata et neomenias, et dies festos, et victimarum typicam curiositatem, et fabulas Judaicas, et genealogias. Postquam autem venit Christus et Lex, de qua scriptum est : *Scimus*

[a] Iterum vitiose et contrario sensu penes Martianæum erat, *Nam natura*, pro, *Non*, etc.

[b] Nostrorum codd. et quos Victor. consuluit, melior hæc visa est lectio præ illa quæ obtinebat, *si putavi*.

[c] Duo e nostris mss. et Rabbanus, *ut saltem de charitate doceatur*.

[d] Quæ hinc subsequitur sacri textus periopen ostri codd. tacent.

[c] Rescribit Victorius *feni*, ex Græco χόρτου, et codicum suffragio. Putatque ab imperitis substitutam vocem, *agri*, qui Hieronymi consuetudinem ignorarint, quod LXX scilicet, non suam ille citaret editionem. Nobis in hanc ejus opinationem concedere per mss. auctoritatem non licet.

[f] Unus Palatinus, *Aliud est per Legem Legi mori, aliud*, etc.

autem quia Lex spiritualis est (*Rom.* VII, 14), per Evangelicam legem, Legi pristinæ mortuus est : et anima, quæ secundum id quod scribitur ad Romanos : Viro vivente, si nupsisset, adultera vocabatur : mortuo viro suo, id est, lege veteri, nupsit Legi Spirituali, ut fructificaret Deo. Unde et in Osee ad eam dicitur : *Ex me fructus tuus inventus est* (*Osee* XIV, 9). Cui pulchre mysticum illud infertur : *Quis sapiens, et intelliget ista : * intelligens, et cognoscet ea?* Qui per legem igitur spiritualem, Legi litteræ moritur, Deo vivit, cum non sit sine lege Dei, sed in lege sit Christi. Qui vero legi moritur ob peccata, mortuus quidem est; sed non potest de eo dici quod sequitur, *ut vivat Deo.* Esse autem legem aliam spiritualem extra Legem litteræ, et alibi Apostolus docet, dicens : *Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum* (*Rom.* VII, 12). Et Ezechiel ex persona Dei : *Eduxi*, inquit, *eos*, id est, populum Judæorum, *de terra Ægypti : et adduxi eos in desertum : et dedi eis præcepta mea, et justificationes meas ostendi illis : quas faciet homo, et vivet in eis* (*Ezech.* XX, 10). De ea vero lege quæ Iram operatur, cui et Apostolus mortuus est, postea infert : *Et ego dedi eis præcepta non bona, et justificationes in quibus non vivent in eis* (*Ibid.*, 25). Idipsum significatur et in Psalterio : *Quoniam non cognovi litteraturam, introibo in fortitudinem Domini* (*Ps.* LXX, 51).

Christo confixus sum cruci. Quia dixerat se per legem legi mortuum, quomodo mortuus fuerit, ostendit : *Christo confixus sum cruci*, tollens crucem suam, et Christum sequens, et in ipsa [b] obsecrans passione : *Memento mei, cum veneris in regnum tuum* (*Luc.* XXIII, 42, 43). Statimque audiens : *Hodie mecum eris in paradiso.* Si quis mortificatis membris super terram, et mundo mortuus, configuratus **415** fuerit morti Jesu Christi, crucifigitur cum Jesu, et tropæum mortificationis suæ, in ligno Dominicæ passionis affigit.

(Vers. 20.) *Vivo autem jam non ego : vivit autem in me Christus.* Non vivit ille qui quondam vivebat in Lege, quippe qui persequebatur Ecclesiam. Vivit autem in eo Christus, sapientia, fortitudo, sermo, pax, gaudium, cæteræque virtutes; quas qui non habet, non potest dicere : *Vivit autem in me Christus*, hoc autem totum sub sua persona adversum Petrum de Petro disputat.

Quod autem nunc vivo in carne. Aliud est in carne esse, et in carne vivere. *Qui enim in carne sunt, Deo placere non possunt* (*Rom.* VIII, 8, 9). Unde ad bene viventes dicitur : *Vos autem non estis in carne.*

In fide vivo Filii Dei [c], *qui dilexit me et tradidit semetipsum pro me.* Ad Romanos de Deo loquitur, quod Filio suo non pepercit, sed pro nobis tradiderit eum. Nunc vero de Christo, quod se ipse tradidit : *Qui dilexit me*, inquit, *et tradidit semetipsum pro me.* In Evangelio vero ubi Apostoli enumerantur, infertur : *Et Judas Iscariotis* [Al. *Scarioth*] *qui et tradidit eum* (*Luc.* VI, 16). Rursum in eodem : *Ecce appropinquavit qui tradet me* (*Matt.* XXVI, 46). De principibus vero sacerdotum, et senioribus populi Scriptura commemorat, quod condemnaverint Jesum morti, et ligantes eum, duxerint et tradiderint Pilato præsidi (*Ibid.*, XXVII, *et Marc.* XV). Et deinceps de Pilato : *Dimisit eis Barrabam, Jesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigerent illum* (*Joan.* XIX). Igitur et Pater tradidit Filium : et Filius ipse se tradidit : et Judas et sacerdotes eum principibus tradiderunt, et ad extremum traditum sibi, tradidit ipse Pilatus. Sed Pater tradidit, ut salvaret perditum mundum : Jesus ipse se tradidit, ut Patris suamque faceret voluntatem : Judas autem et sacerdotes et seniores populi, et Pilatus, vitam morti nescii tradiderunt. Quæ cum ipsa quoque se pro nostra salute tradiderit, beatus multumque felix, qui vivente in se Christo, per singulas cogitationes et opera potest dicere : *In fide vivo Filii* **416** *Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me.*

(Vers. 21.) *Non abjicio gratiam Dei : si enim per Legem justitia ; ergo Christus gratis mortuus est.* Abjicit gratiam Dei, tam ille qui post Evangelium vivit in Lege, quam is qui peccatis post baptismum sordidatur. Qui autem potest juxta Apostolum dicere : *Gratia ejus in me non fuit vacua* (*1 Cor.* XV, 10), iste et hoc loquitur confidenter : *Non abjicio gratiam Dei.* Quod autem sequitur, valde necessarium est adversum eos qui post fidem Christi putant Legis præcepta servanda. Dicendum quippe eis : Si per legem justitia est, ergo [*Al.* quod] Christus gratis mortuus est [*Al.* sit]. Aut certe doceant, quomodo non Christus gratis mortuus sit, si opera justificant [*Al.* justificent]. Sed quamvis sint hebetes, dicere non audebunt Christum sine causa mortuum. Ad particulam itaque syllogismi, quæ hic proponitur, id est : *Si enim per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est*, debemus illud assumere quod consequenter infertur, et negari non potest : Christus autem non est gratis mortuus; et concludere : Non igitur per Legem justitia. Hucusque contra Petrum, nunc ad Galatas revertitur.

(Cap. III. — Vers. 1.) *O Insensati Galatæ, quis vos fascinavit* [d] ? Dupliciter hic locus intelligi potest. Vel ideo insensatos Galatas appellatos, a majoribus

[a] Idem ms., *aut intelligens.*

[b] In aliis libris, *et in ipsam observans passionem*, etc.

[c] Interserunt duo mss. et Rabbanus, *et Christi*, quæ verba Græcus ipse textus recusat.

[d] In ante nos editis libris falso additur, *non credere veritati*, cum ipse Hieronymus doceat hæc verba non haberi in exemplaribus Adamantii, quæ Vir sanctus secutus est. MART. — Quæ olim hic subjungebantur ex Vulgato Interprete verba, *non credere veritati*, Victorius prudens jure optimo expunxit, quod ex ipsismet Hieronymi expositione subnexa constet a se prætermissa, propterea quod in Origenis exemplaribus non inveniebantur. Idipsum luculentissime confirmat S. Pater infra, dum exponit ea verba capitis quinti : *Currebatis bene : quis vos impedivit veritati non obedire?* Adde quod neque in his, quibus nos utimur, mss. sint.

ad minora vellicates, quin cœperint spiritu, et carne consummentur : vel ob id, quod unaquæque provincia suas habeat proprietates. Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigros, vere ab Epimenide poeta dictos, Apostolus comprobat. Vanos Maures, et feroces Dalmatas, Latinus pulsat historicus. Timidos Phrygas, omnes poetæ lacerant. Athenis expeditiora nasci ingenia, philosophi gloriantur. Græcos leves, apud C. Cæsarem suggillat Tullius, dicens : *Aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum.* Et pro Flacco : *Ingenita*, inquit, *levitas, et erudita vanitas.* Ipsum Israel, gravi corde, et dura cervice, omnes Scripturæ arguunt. In hunc ergo modum arbitror et Apostolum 417 Galatas regionis suæ proprietate pulsasse. Licet quidam profundis se quæstionibus inserentes, quasi sub obtentu vitandæ hæreseos, quas diversas naturas inferi, dicant, Tyrios quoque et Sidonios, Moabitas et Ammonitas, et Idumæos, Babylonios et Ægyptios, omnesque Gentes, quæ in Scripturis nominantur, habere quædam idiomata ex cunis præcedentibus, et merito operum pristinorum ; ne justitia Dei veniat in dubium : cum unaquæque gens vel bonum, vel malum habere asseratur, quod alia non habeat. Nos istas altitudines declinantes, superiora detegimur : vel stultitiæ eos argui, dicentes, per quam spiritum Legis et litteram dijudicare non possint : aut vitio [*Al.* via] gentis corripi, quod indociles sint et vecordes, et ad sapientiam tardiores. Quod autem sequitur : *Quis vos fascinavit* (I *Cor.* XI), digne Paulo (qui etsi imperitus est sermone, non tamen scientia) debemus exponere : non quo sciverit esse fascinum, qui vulgo putatur nocere ; sed usus sermone sit trivii [*Al.* trito], et ut in cæteris, ita et in hoc quoque loco, verbum quotidianæ sermocinationis assumpserit. Legimus in Proverbiis : *Donum invidi cruciat oculos.* Qui apud nos *invidus*, in Græco significantius ponitur, *fascinator* : et in Sapientia quæ Salomonis scribitur : *Fascinatio nugacitatis obscurat bona* (*Sap.* IV, 22). Quibus docemur exemplis, quod vel invidus alienæ felicitate crucietur : vel is in quo bona sint aliqua, alio fascinante, id est, invidente noceatur. Dicitur fascinus proprie infantibus nocere, et ætati parvulæ, et his qui necdum firmo vestigio figant gradum. Unde et quidam e Gentibus :

Nescio quis teneros oculos mihi fascinat agnos.
(*Virgil. Eclog.* 3.)

Hoc utrum verum, necne sit, Deus viderit : quia potest fieri, ut et dæmones huic peccato serviant ; et quæcumque in Dei opere vel cœpisse, vel profecisse cognoverint, eos a bonis operibus avertant. Nunc illud in causa est, quod ex opinione vulgi A sumptum putamus exemplum : ut quomodo tenera ætas noceri dicitur fascino : sic etiam Galatæ in Christi fide nuper nati, et nutriti lacte, et non solido cibo (I *Cor.* III), veluti quodam fascinante 418 sint nociti : et stomacho fidei nauseante [*Al.* nauseantes], Spiritus sancti cibum evomuerint. Quod si aliquis contradicit, exponat quomodo de communi opinione sit sumptum, vallis Titanorum, in Regnorum libris (IV *Reg.* XXIII), Sirenæ et Onocentauri in Isaia (*Cap.* XXXIV), Arcturus et Orion, et Pleiades in Job (*Cap.* IX), et cætera his similia, quæ utique vocabula, Gentilium fabularum et causas et originem habet. Interrogemus ergo hoc loco Marcionem, qui prophetas repudiat, quomodo interpretetur id quod sequitur.

B *Ante quorum oculos Jesus Christus* [a] *proscriptus est, in vobis crucifixus est.* Nobis enim recte præscriptus est Christus, de cujus patibulo et passione, alapis et flagellis, omnis prophetarum prædicit chorus : ut crucem ipsius non de Evangelio tantum, in quo crucifixus refertur ; sed multo antequam descendere dignaretur ad terras, et hominem qui est crucifixus assumeret, noverimus. Nec parva laus Galatarum est, quod ita crediderint in crucifixum, ut ante fuerat eis præscriptus : quo scilicet lectitantes prophetas, et omnia veteris Legis sacramenta noscentes, via et ordine venerint ad credendum. Legitur in quibusdam codicibus : *Quis vos fascinavit non credere veritati?* Sed hoc quia in exemplaribus Adamantii non habetur, omittimus.

C (Vers. 2.) *Hoc solum a vobis volo discere : ex operibus Legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Sunt quidem, ait, multa quæ possunt interrogatione vos cogere, Legi Evangelium præferendum : sed quoniam insensati estis, et nequaquam ea potestis audire, simplici vobiscum sermone loquor, et de eo quod promptum est, sciscitor : Spiritum sanctum quem accepistis, utrum vobis Legis opera, sabbati observatio, circumcisionis, et neomeniarum superstitio dederint, an auditus fidei, per quam ex gentibus credidistis? Quod si negari non potest, Spiritum sanctum et virtutes, quæ in principio fidei acceptum Spiritum sequebantur, non ex operibus Legis, sed ex fide Christi datas, manifestum est, vos a melioribus exstare [*Al.* exosos], in pejora corruere. Con-
D sideremus autem diligenter, quia non dixerit : *Volo a vobis discere utrum ex operibus Spiritum accepistis* ; sed adjecerit, *ex* 419 *operibus Legis.* Sciebat enim et Cornelium centurionem Spiritum ex operibus accepisse (*Actor.* X) ; sed non ex operibus Legis, quam nesciebat. Si autem econtrario dicitur : ergo et sine auditione fidei accipi Spiritus potest. Nos respondebimus, accepisse quidem eum Spiritum, sed ex au-

[a] *Proscriptus* similiter legunt editi libri ; sed mss. codd. retinent ubique vocem *præscriptus*, et hoc modo legendum satis ostendunt expositiones S. Hieronymi, qui ait Christum nobis esse *præscriptum*, id est *prædictum*, in omnibus prophetis. MART. — Placeret Martianæo legi, *præscriptus*, quemadmodum et in sulmexa expositione Hieronymus præfert, et in suis ille codicibus se ait invenisse. Nostri econtrario hic impressam lectionem asserunt, quæ nec re ipsa dissentit ab Hieronymiana acceptione, nec a Græco textu, προεγράφη. Victorius continuo *proscriptus* legit.

dia fidei, et [a] naturali lege, quæ loquitur in cordibus nostris, bona quæque faciendâ, et vitanda mala : per quam dudum quoque Abraham, Moysen, et cæteros sanctos justificatos relullimus, quam augere deinceps potest operum observatio, Legisque [*Al.* Legis quoque] justitia ; non tamen carnalis legis, quæ præterlit, sed spiritualis; quia Lex spiritualis est. Neque verò, quia fidem præferimus, Legis opera destruimus (*Rom.* iii), hæc dicimus secundum quosdam : *Faciamus mala, donec veniant bona* (quorum damnatio justa est), sed servituti gratiam anteponimus. Dicuntsque, quod Judæi propter metum faciunt, id nos facere propter charitatem. Illos servos esse, nos filios : illos cogi ad bonum, nos bonum sponte suscipere. Non igitur et fide Christi licentia nascitur delinquendi ; sed ex dilectione fidei voluntas boni operis augetur, dum bona ideo facimus, non quia judicem formidamus, sed quia scimus ea ei placere in quem credimus. Quærat quispiam, si fides non est nisi ex auditu, quomodo qui surdi nati sunt, possunt fieri Christiani. Deum quippe Patrem et magnitudine et pulchritudine creaturarum potest quis intelligere, et a conditionibus conditor consequenter agnoscitur. Christi autem nativitas, crux, mors, resurrectio, nisi ex auditu sciri non potest. Aut surdi igitur Christiani non sunt : aut si surdi sunt Christiani, falsum est quod nobis ab apostolo dicitur : *Itaque fides ex auditu : auditus autem per verbum Dei*. Ad quod qui simplici responsione contentus est, dicit, non enim generaliter dixisse, fides omnium ex auditu est; sed fides ex auditu, quod et in parte, et in toto accipi potest : eorum scilicet fides ex auditu, qui audiunt, qui credunt. Qui autem huic [b] scrupulo satisfacere conatur, prius illud tentabit asserere, quod nutibus **420** quoque et quotidiana conversatione, et ut ita dixerim, totius corporis loquente gestu ; surdi possunt Evangelium discere : deinde etiam hoc, quod Dei sermo cui nihil surdum est, ad eas magis loquatur aures, de quibus et ipse ait in Evangelio : *Qui habet aures audiendi, audiat* (*Luc.* viii, 8). Et in Apocalypsi : *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis* (*Apoc.* ii, 11). Et Isaias : *Dominus addidit mihi auriculam* (*Isai.* vi, 33 *et* 35). Iste est alius homo, cui Deus loquitur in occulto, qui clamat in corde credentis : *Abba, Pater* (*Rom.* viii, 15) : et (ut frequenter exposuimus) quomodo corpus omnia membra, et sensus habet : ita animam quoque universos et sensus, et membra habere, [c] et inter cætera aures etiam ; quas qui habuerit, non magnopere indigebit his auribus corporis ad Christi Evangelium cognoscendum. Simul autem etiam illud attendite, quod hic Spiritus absque ullo additamento Sanctus intelligatur, A quem ex dono Dei consequimur, et non hominis : de quo alibi scribitur : *Incorruptus Spiritus est in omnibus* (*Sap.* xii, 1). Et : *Ipse Spiritus testimonium reddit* [*Al.* reddet] *spiritui nostro* (*Rom.* viii, 16). Et in alio loco : *Nemo scit ea quæ in homine sunt, nisi spiritus hominis qui est in eo* (I *Cor.* ii, 11). Et in Daniele : *Benedicite, spiritus et animæ justorum, Dominum* (*Dan.* iii, 86).

(Vers. 3.) *Sic stulti estis, ut cum Spiritu cœperitis, nunc carne consummemini?* Si sanctum Spiritum acceperant Galatæ, quomodo stulti erant? Verum statim solvitur, cœpisse quidem eos Spiritum, sed cum carne consummarentur, Spiritum ab eis fuisse sublatum. Unde sine causa passi sunt tanta quæ passi sunt. Quod ne sibi post peccatum eveniret, David precatur, dicens : *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me* (*Ps.* l, 13). Diligenter attendite quod qui Scripturas juxta litteram sequitur, consummari carne dicatur. Quamobrem illud quod ad Corinthios scriptum est : *In carne viventes, non juxta carnem militamus* (II *Cor.* x, 3), melius sic intelligi potest, ut hi militare dicantur in carne, qui vetus Testamentum humiliter edisserunt. Qui vero sequuntur intelligentiam spiritualem, sint quidem in carne, quia eamdem habeant litteram **421** quam Judæi, sed non juxta carnem militent, a carne ad spiritum transcendentes. Quando videritis eum qui primum credit ex Gentibus, et ad Christi aratrum mittit manum, prævio aliquo doctore prudente, sic per Legis iter ad Evangelium pergere, ut omnia illa quæ ibi scripta sunt; de sabbato, de azymis, de circumcisione, de victimis, digne Deo intelligat, et deinceps post Evangelii lectionem a Judæo aliquo, aut Judæorum socio persuaderi, ut umbras et allegoriæ nubila derelinquens, sic Scripturas interpretetur, ut scriptæ sunt : de hoc potestis dicere : Sic stultus es, ut cum spiritu cœperis, nunc carne consummeris?

(Vers. 4.) *Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa.* Consideremus infelices Judæos, quanta superstitione et observationis labore vivant inter cæteras nationes, dicentes, ne tetigeris, ne gustaveris, ne attrectaveris, et probabimus verum esse quod dicitur : *Tanta passi estis sine causa* ; sed non statim ad eos sententia temperatur, et dubia fit, *si tamen sine causa* : quia de his dicitur, qui possunt post Legem ad Evangelium reverti. Melius autem sic intelligi potest, quod primum credentes Galatæ in Crucifixum, et a Judæis, et a gentibus opprobria multa perpessi sint, persecutiones non minimas sustinuerint. Quas frustra arguuntur fuisse perpessi, si a gratia Christi recedant, propter quam tanta perpessi sunt. Simul et [d] illa spes, quod quicumque ob Christi fidem laboraverit, et postea lapsus fuerit in pec-

[a] Legi Naturæ hic plus justo tribuere videatur Hieronymus : qui non est tamen alio sensu accipiendus, quam quo in cap. Isaiæ xxiv, 5, scribit, præmia adepturos, qui naturalem Legem servaverint : et in Ezechiel. xx, 17 : *conteminari nos cumprationé Gentilium, si illi Legé faciant naturali, qua nos scripta negligimus.* Conferendus Augustinus, cujus summa in hac quæstione auctoritas est lib. de Spirit. et Littera, cap. xxvii et seqq. et S. Fulgentius de Incarnat. et Gratia Christi, cap. xxvi.

[b] In uno Palat., *scrupulositates facere.*

[c] Apud Victorium, *legimus et inter cætera*, etc.

[d] Penes Victorium, *simul et hic aspiciendum, quod*, etc.

catum, sicut priora sine causa dicitur passus fuisse dum peccat, sic rursum non perdat ea, si ad pristinam fidem et ad antiquum studium revertatur. Aliter : Si circumcisionem, inquit, putatis sequendam esse post gratiam : ergo usque ad præsens tempus sine circumcisione viventes, omnia quæ passi estis, in irritum sunt deducta. Quæ quidem mihi videmini non frustra sustinuisse, qui scio Legem post Evangelium non valere. Vel certe sic : Non leve erat damnum, si circumcisionem sequentes, tantum pristinum fidei perdidissetis laborem : nunc vero ad hoc detrimentum etiam prævaricationis pœna sociatur, ut et præterita sine causa perpessi sitis, et in **422** futuro cruciemini. Quidam coactius ita intelligunt : Considerate pristinam gratiæ libertatem et præsentis onera observationis in Lege, et videbitis quam multa casso studio feceritis : licet non penitus fructus erroris istius desperandus sit, dum zelo Dei ad hoc ipsum estis adducti. Ignorantibus enim concedi venia potest, si ad meliora conversi, scientiam in vobis doceatis fluctuasse, non studium.

(Vers. 5.) *Qui ergo tribuit vobis spiritum, et operatur virtutes in vobis, ex operibus Legis, an ex auditu fidei? Tribuit*, hoc est, *administrat*, præsentis temporis est legendum ; ut ostendatur per singulas horas atque momenta semper dignis sanctum Spiritum ministrari ; et quanto quis in Dei opere et amore profecerit, tanto magis sancti Spiritus in se habere virtutes, quas auditus fidei, et non Legis opera consummant. Non quo Legis opera contemnenda sint, et absque eis simplex fides appetenda ; sed quo ipsa opera fide Christi adornentur. Scita est enim sapientis viri illa sententia, « Non fidelem vivere ex justitia, sed justum ex fide. » Simul ostenditur Galatas, accepto post fidem sancto Spiritu, dona habuisse virtutum, id est, prophetiam, genera linguarum, morborum curationes, et cætera, quæ ad Corinthios in donis spiritualibus enumerantur (1 *Cor.* VII). Et tamen post tanta (quia forsitan gratiam discernendorum spirituum non habebant) a falsis doctoribus irretiti sunt. Observandum etiam, quod operari virtutes dicantur in his, qui non tenent Evangelii veritatem : sicut in illis qui Dominum non sequentes, in nomine ejus signa faciebant, Joanne vel maxime conquerente : *Præceptor, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, et prohibuimus eum quia non sequitur nobiscum* (*Marc.* IX, 37). Hoc adversum hæreticos, qui probationem fidei suæ ex eo si signum aliquod fecerint, arbitrantur. Qui cum manducaverint et biberint in nomine Domini (habent quippe et ipsi altare sacrilegum), et signa multa, invocato Salvatore, fecisse se jactent, in die judicii merebuntur audire : *Non novi vos, discedite a me qui operamini iniquitatem* (*Matth.* VII, 23).

(Vers. 6.) *Sicut Abraham credidit Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Ab hoc loco usque ad eum ubi scribitur : *Qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham*, Marcion de suo Apostolo erasit. **423** Sed quid profuit hoc tulisse, cum cætera quæ reliquit, insaniæ ejus adversa sint ? Credidit autem Abraham Deo, exiens de patria sua in terram quam nesciebat (*Gen.* XII *seqq.*) : Sara nonagenariam, et sterilem confidens esse parituram ; et audita repromissione Dei, quod in Isaac vocaretur semen ejus, [a] ipsum Isaac offerens victimam, et tamen de Domini repromissione non dubitans. Recte tali reputatur fides ad justitiam, qui Legis opera supergressus, Deum non metu, sed dilectione promeruerit [*Al.* promeruit].

(Vers. 7.) *Cognoscitis ergo, quia qui ex fide sunt, hi filii sunt Abraham.* Plenius de hoc in epistola ad Romanos disputat, quod fides reputata sit Abrahæ ad justitiam, non in circumcisione, sed in præputio (*Rom.* IV). Et diligenter observans, docet eos filios esse Abrahæ, quicumque hac mente crediderunt, qua incircumcisus credidit Abraham, qui exsultavit ut videret diem Domini, et vidit, et lætatus est (*Joan.* VIII). Unde et ad infideles Judæos dicitur : *Si filii essetis Abrahæ, opera Abrahæ faceretis* (*Ibid.* 39). Quæ autem alia (illo in tempore cum hæc dicebantur) ab eis opera Dominus expetebat, nisi credulitatem in Filium Dei, quem Pater miserat loquentem : *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui me misit* (*Joan.* XII, 44) ? Unde et in alio loco de generis sibi antiquitate, et nobilitate plaudentibus respondetur : *Et ne dixeritis, quia patrem habemus Abraham. Potest enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham* (*Matth.* III, 9). Lapides ibi nemo ambigit dura significari corda Gentilium, quæ mollita sunt postea, et fidei recepere signaculum. Virtutes Abraham in quibus ante circumcisionem Deo placuit, diligens lector enumera, et quoscunque in simili opere repereris, dicito filios esse Abraham, justificati in præputio, qui circumcisionem non ob meritum operum, sed in signum fidei prioris accepit. Quia enim ex semine ejus erat Christus oriundus (in quo universarum Gentium fuerat benedictio repromissa, et ab Abraham usque ad Christum multa erant sæcula transitura), providens Deus, ne soboles dilecti Abrahæ cæteris nationibus misceretur, et paulatim familia ejus **424** fieret inerta, gregem [b] Israeliticum quodam circumcisionis cauterio denotavit, ut viventes inter Ægyptios, inter Assyrios, Babylonios atque Chaldæos, hoc signaculo distinguerentur. Denique per quadraginta annos in eremo nullus est circumcisus : soli quippe sine Gentis alterius admixtione vivebant : statim ut Jordanis ripam transgressus est populus, et in Palæstinæ terram Judæum se examen infudit, circumcisio ne-

[a] Duo mss., *in ipsum Isaac conferens victimam.*

[b] Constat vero et plures alias, quæ ex populo Dei non erant, ex Oriente nationes circumcisionem suscepisse ; nec ipse diffitetur Hieronymus cum alibi, tum inferius lib. II, cap. 4 : *Et Ægypti sacerdotes et Ismaelitas, et Madianæos præputium non habere.*

cessaris futuro ex commixtione Gentium providit errori. Quod autem a Jesu duce, secundo scribitur populus circumcisus (*Jos.* v), significat et in eremo cessasse circumcisionem, quæ in Ægypto rationabiliter exercebatur ; et a Domino Jesu Christo spirituali circumcisione credentes esse mundandos.

(Vers. 8, 9.) *Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deum, prænuntiavit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.* Non quo ipsa Scriptura, atramentum videlicet et membranæ, quæ [a] insensibiles sunt, possint futura prænoscere ; sed quo Spiritus sanctus, et sensus, qui in littera latet, multis post sæculis ventura prædixerint. Porro exemplum quod de Genesi sumptum est, ita in proprio volumine continetur : *Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ* (*Gen.* XXVI, 4). Quod apostolus super Christo interpretatus, ait : *Non est scriptum ex seminibus, quasi in multis ; sed quasi in uno, et semine tuo, qui est Christus.* Hoc autem in omnibus [*Al.* novis] pene testimoniis, quæ de veteribus libris in novo assumpta sunt Testamento, observare debemus, quod memoriæ crediderint evangelistæ vel apostoli ; et tantum sensu explicato, sæpe ordinem commutaverunt, nonnumquam vel detraxerint verba vel addiderint. Nulli vero dubium quod in Isaac et Jacob, sive in duodecim patriarchis, et cæteris qui de Abraham stirpe descendunt, non fuerint benedictæ universæ nationes ; sed in Christo Jesu, per quem omnes gentes laudant Deum, et benedicitur novum nomen super terram. Potest autem [b] intelligi apostolus et de alio Geneseos loco exemplum seminis usurpasse, ubi scribitur : *Eduxit autem foras* **425** (haud dubium quin Abraham) *Deus, et dixit ei : Aspice in cœlum et numera stellas, si potes dinumerare eas. Et ait illi : Sic erit semen tuum ; et credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam* (*Gen.* XV, 5, 6). Quicumque igitur credunt, benedicentur cum fideli Abraham, qui ob egregiam in Deum fidem prius in eum credidisse narratur. **426** Sicut Enos ob principalem in Deum spem, et inter cæteros eminentem, sperasse scribitur invocare Dominum Deum (*Gen.* IV, 26). Non quo et Abel de quo Dominus ait : *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me* (*Ibid.* IV, 10) ; et cæteri deinceps, Deum non speraverint invocare ; sed quo ex ea parte unusquisque appelletur, quam vel maxime habet.

[a] Duo mss. *quæ invisibiles sunt* : ex quo mox reponimus *latet* pro *latens*.

[b] Verbum, *intelligi*, Victorius tacet.

LIBER SECUNDUS.

425-426 Quod in primo Commentariorum ad Galatas libro, cum de Gentium proprietatibus disputarem, intactum reliqueram, nunc in secundo reddendum videtur : qui sint Galatæ, vel quo, et unde transierint. Utrum indigenas eos fuderit, an advenas quam nunc incolunt, terra susceperit : et utrum linguam connubio perdiderint, an et novam didicerint, et non amiserint suam. Marcus Varro, cunctarum antiquitatum diligentissimus perscrutator, et cæteri qui eum imitati sunt, multa super hac gente, et digna memoria tradiderunt. Sed quia nobis propositum est, incircumcisos homines non introducere in templum Dei (et ut simpliciter fatear, multi jam anni sunt quod hæc legere desivimus), Lactantii nostri quæ in tertio ad Probum volumine de hac gente opinatos sit, verba ponemus : « Galli, inquit, antiquitus a candore corporis Galatæ nuncupabantur ; et Sibylla sic eos appellat. Quod significare voluit poeta, cum ait : *Tum lactea colla — Auro innectuntur* (*Virg.* lib. VIII *Æneid.*) : Cum posset dicere, candida. Hinc utique Galatia provincia, in quam Galli aliquando venientes, cum Græcis se miscuerunt. Unde primum ea regio Gallogræcia, post Galatia nominata est. » Nec mirum si hoc ille de Galatis dixerit, et Occidentales populos tantis in medio terrarum spatiis prætermissis, in Orientis plaga consedisse memorarit : cum constet Orientis contra et Græciæ examina, ad Occidentis ultima pervenisse. Massiliam Phocæi condiderunt : quos ait Varro trilingues esse, quod et Græce loquantur, et Latine, et Gallice. Oppidum Rhoda, coloni Rhodiorum locaverunt : unde [a] amnis Rhodanus nomen accepit. Prætermitto Carthaginis conditores Tyrios, et Agenoris urbem ; prætereo **427-428** Thebas Liberi, quas in Africa condidit : quæ civitas nunc Thebestis dicitur. Relinquo eam partem Libyæ, quæ Græcis urbibus plena est. Ad Hispanias transgredior : nonne Saguntum Græcis ex insula Zacintho profecti condiderunt : et

[a] Notatum ante nos eruditis viris, hanc de Rhoda sententiam, quod dederit Rhodano nomen, S. Doctorem delibasse ex his Plinii lib. III, cap. 4 : *Atque ubi Rhoda Rhodiorum fuit, unde dictus multo Galliarum fertilissimus Rhodanus amnis.* Jam vero, quod hoc longius a veritatis specie absit, danda Hieronymo venia, qui sibi fucum ab eruditissimo auctore fieri sit passus. Nimirum ultro fatemur Rhodam Rhodiorum coloniam, non Galliarum esse oppidum, sed Hispaniarum, immani a Rhodano dissitum spatio : cui dare nomen neque ob loci distantiam potuit, neque per ætatem, cum diu ante Rhodanus et de nomine exstiterit ; quam Rhoda esset. Hodie illa *Roses* dicitur, et quæ circa Rhodanum est, *Rhodanusia* : constatque ex eo deceptum Plinium vocum similitudine, quod sicuti nullam Rhodæ in Hispania mentionem fecit, ita Rhodanusiæ circa Rhodanum nullam. Porro Rhodanusiam non dedisse Rhodano nomen, sed accepisse, nemo non intelligit.

oppidum Tartessum, quod nunc vocatur [a] Carteia, Ionesque Græci homines locasse referuntur? Montes quoque Hispaniarum, Calpe, [b] Idrus, Pyrene; item insulæ Aphrodisiades, et Gymnesiæ, quæ vocantur Baleares, nonne Græci sermonis indicia demonstrant? Ipsa Italia a Græcis populis occupata, Major quondam Græcia vocabatur. Certe quod negari non potest, Romani de Æneæ Asiani hominis stirpe generati sunt. Ex quo evenit, ut et in Occidente Græci sæpe acuminis reperiantur ingenia, et in Oriente [c] stoliditatem barbaram redoleant. Nec hoc dicimus, quod non e regione utrobique diversa nascantur: sed quod ex magna parte aliam cætera quæ non sunt similia, nuncupentur. Lingua non minus est stultos, et ad intelligentiam tardiores Galatas appellatos; cum et Hilarius Latinæ eloquentiæ Rhodanus, Gallus ipse et Pictavis genitus, in Hymnorum [d] Cantione Gallos indociles vocet. Et quod nunc oratorum fertiles sunt, non tam ad regionis diligentiam, quam ad rhetoricorum [*Al.* rheloricum] clamorem pertinet; maxime cum Aquitania [*Al.* Aquitanica] Græca se jactet origine; et Galatæ non de illa parte terrarum, sed de ferocioribus Gallis sint profecti. Vultis scire, o Paula et Eustochium, quomodo Apostolus unamquamque provinciam suis proprietatibus denotarit? Usque hodie eadem vel virtutum vestigia permanent, vel errorum. Romanæ plebis laudatur fides (*Rom.* I). Ubi alibi tanto studio et frequentia, ad Ecclesias et ad Martyrum sepulcra concurritur? ubi sic ad similitudinem cœlestis tonitrui *Amen* reboat, et vacua idolorum templa quatiuntur? Non quod aliam habeant Romani fidem, nisi hanc quam omnes Christi Ecclesiæ; sed quod devotio in eis major sit, et simplicitas ad credendum. Rursum facilitatis et superbiæ arguuntur. Facilitatis, ut ibi: *Rogo vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones et offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt; et declinate ab illis: hujusmodi enim Christo Domino* [Al. addit *nostro*] *non serviunt, sed suo ventri; et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia in omnem locum pervulgata est. Gaudeo igitur in vobis: et volo vos sapientes esse in bono, et simplices in malo* (*Rom.* XVI, 17 *seqq.*). Superbiæ vero: *Noli altum sapere, sed time* (*Rom.* II, 20 et 25). Et: *Nolo vos ignorare, fratres, mysterium hoc, ut non sitis ipsi vobis sapientes.* Et in sequentibus: *Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: non plus sapere quam oportet sapere; sed sapere ad sobrietatem* (*Rom.* XII, 3). Et apertius: *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Idipsum invicem sentientes. Non alta sapientes; sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos* (*Ibid.*, XV, 16). Corinthios quoque notat quod mulieres eorum intecto capite sint, et viri comam nutriant (I *Cor.* X); et indifferenter vescantur in templis [*Al.* tempus] (II *Cor.* X, 20); et inflati sapientia sæculari, semirecisionem carnis negent. Hæc ex parte usque hodie permanere, non potest dubitare, qui Achaiam **429-430** viderit (I *Cor.* IV), Macedones in charitate laudantur, et hospitalitate ac susceptione fratrum. Unde ad eos scribitur: *De charitate autem fraternitatis, non necesse habemus scribere vobis. Ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem. Etenim facitis illud in omnes fratres in universa Macedonia* (I *Thess.* IV, 9). Sed reprehenduntur quod otiosi domos circumeant: et alienum exspectantes cibum, dum singulis placere desiderant, et huc illucque discurrant, quid apud singulos agatur, enuntient. Sequitur enim: *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis, et operam detis ut quieti sitis: ut* [e] *et negotium vestrum agatis, et operemini manibus vestris sicut præcepimus vobis: ut et honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, et nullius aliquid desideretis* (*Ibid.*, X, 11). Quod ne quis putet officio magis docentis, quam vitio gentis admonitum, in secunda ad eosdem inculcat ac replicat, dicens: *Nam et cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis operari non vult, nec manducet. Audivimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autem qui ejusmodi sunt, denuntiamus et obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes, suum panem manducent* (II *Thess.* III, 10 *seqq.*). Longum est si velim de Apostolo, et de Scripturis omnibus singularum gentium, vel virtutes observare, vel vitia: cum ad hæc ipsa quæ diximus, inde devoluti simus quod Galatæ stulti et vecordes pronuntiati sint. Scit mecum qui vidit Ancyram [*Al.* Anchiram] metropolim Galatiæ civitatem, quot [*Al.* quod] nunc usque schismatibus dilacerata sit, quot [*Al.* quod] dogmatum varietatibus constuprata. Omitto Cataphrygas, Ophitas, Borboritas, et Manichæos; nota enim jam hæc humanæ calamitatis vocabula sunt. Quis unquam Passalorynchitas, et [f] Ascodrobos, et Artotyritas, et cætera magis portenta quam nomina [*Al.* numina] in aliqua parte

[a] Palatin. ms. *Carceia*: porro junctis Cisterciensibus, *Hydria*, pro *Idrus*, et *Gymnasiæ*, pro *Gymnesiæ*. Consula Plinium.

[b] Non *Idrus*, sed *Hydria* legunt mss. codices: *Calpe*, *Hydria*, *Pyrene*. MART.

[c] Duo mss., *stoliditatis Barbararum*.

[d] Hymnum et Carmen unum idemque sonare, docet ipse Hilarius in tractatu psalmi LIV. Ex ejus vero Hymnis nulli superant, tantumque verosimile est, quosdam in Ecclesiastica Psalmodia fuisse susceptos.

[e] Ita et mss. nostri præferunt, et Græc. textus, καὶ πράσσειν τὰ ἴδια. Antea voculæ, *et vestrum* desiderabantur.

[f] Legi malim, *Ascodrogas*, vel *Tascodrogas*, cum ex aliorum veterum Scriptorum testimoniis, tum ex ipsa portentosi nominis derivatione ac significatu. Nam et sic eos appellat S. Epiphanius in Panario, qui et alibi hoc donatos nomine Quintillianus tradit, hæreticos nempe illos, qui a projecta nequitiæ femina Quintilla, adversus quam Tertullianus de Baptismo scripsit, traxere nomen. Et Theodoritus *Tascadrugas*, seu *Tascodrugetas* vocat, et Marcosis jungit: nec tacet, eorum præstigias, ac nefaria dog-

Romani orbis audivit? Antiquæ stultitiæ usque hodie manent vestigia. Unum est quod inferimus, et promissum in exordio reddimus, Galatas excepto sermone Græco, quo omnis Oriens loquitur, propriam linguam eamdem pene habere quam Treviros, nec referre, si aliqua exinde corruperint, cum et Afri Punicum linguam nonnulla ex parte [a] mutaverint, et ipsa Latinitas et regionibus quotidie mutetur et tempore. Sed jam ad propositum revertamur.

Quicumque enim ex operibus Legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim : Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, ut faciat ea. Hunc morem habeo, ut quotiescumque ab Apostolis de veteri Instrumento aliquid sumitur, recurram ad originales libros, et diligenter inspiciam, quomodo in suis locis scripta sint. Inveni **431** itaque in Deuteronomio hoc ipsum apud Septuaginta interpretes ita positum : *Maledictus omnis homo qui non permanserit in omnibus sermonibus Legis hujus, ut faciat illos : et dicet* [Al. *dicit*] *omnis populus, fiat* (*Deut.* XXVII, 26). Apud Aquilam vero sic : *Maledictus qui non statuerit verba Legis hujus, ut faciat ea : et dicet omnis populus, vere.* Symmachus : *Maledictus qui non firmaverit sermones* [Al. addit *istos*] *Legis istius, ut faciat eos, et dicet omnis populus, amen.* Porro Theodotio sic transtulit : *Maledictus qui non suscitaverit sermones Legis hujus, facere eos, et dicet omnis populus, Amen.* Ex quo intelligimus, Apostolum, ut in cæteris, sensum magis testimonii posuisse quam verba : et incertum habemus, utrum Septuaginta Interpretes addiderint, *omnis homo*, et, *in omnibus*, an in veteri Hebraico ita fuerit, et postea a Judæis deletum sit. In hanc me autem suspicionem illa res stimulat, quod verbum, *omnis*, et *in omnibus*, quasi sensui suo necessarium, ad prolandum illud, quod quicumque ex operibus Legis sunt, sub maledicto sint, Apostolus vir Hebrææ peritiæ, et in Lege doctissimus, numquam protulisset nisi in Hebræis voluminibus haberetur. Quam ob causam Samaritanorum Hebræa volumina relegens, inveni [b] כול, quod interpretatur, *omnis*, sive, *omnibus*, scriptum esse, et cum Septuaginta interpretibus concordare. Frustra igitur illud tulerunt Judæi, ne viderentur esse sub maledicto, si non possent omnia mala Quintillam fuisse æmulatam.' Sed et Timotheus Constantinopolit. et Antiochus Monachus, qui et dicitur, *gente Galata ex vico Medosaga vicesimo ab Ancyra lapide*, Ἀσκοδρουγητῶν. *Ascodrugitarum* meminere. Denique et in codice Theodosii M. lege 5 de Hæreticis *Tascodrogitæ* (ut emendat Gothofredus in Commentariis, *Tascodrogitæ*) appellantur : iidemque *Ascodrogitæ* lege 65, et *Ascodrogi* Novella Theodosii Jun. 3 in fine. Porro ex Phrygio idiomate, sive Galatico vox ea derivatur, componitque ex duobus verbis, quorum alterum Τάσκος, Latine, *digitum* : alterum ὄρυγγος, *narem* sonat. Etenim inter ornandum naribus digitum infigebant hominum dementissimi. Græci alio nomine, eadem autem significatione, *Passalorygcitas*, vel *Paxillonasiones* vocant, quod nomen, cum et Hieronymus hic memoret, quoque gentis litteræ id positum fuisse testentur. Quoniam autem nemo possit implere Legem, et cuncta facere quæ jussa sunt, et alibi testatur Apostolus, dicens : *Quod enim erat impossibile Legi, in quo infirmabatur per carnem : Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato condemnavit peccatum in carne* (*Rom.* VIII). Quod si verum est, potest nobis objici : Ergo et Moyses, et Isaias, et cæteri prophetæ, qui sub operibus Legis fuerunt, sub maledicto sunt? Quod non timebit annuere, qui dicentem Apostolum legerit : *Quia Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum*; **432** et respondere unumquemque sanctorum solo tempore maledictionem factum esse pro populo. Nec statim hoc tribuens et justis viris, videbitur detrahere Salvatori, quasi nihil præcipuum et excellens habuerit, factus pro nobis maledictum, cum et cæteri pro aliis maledictum facti sint. Nemo enim illorum quamvis factus fuerit ipse maledictio, de maledicto quempiam liberavit, absque solo Domino Jesu Christo, qui pretioso sanguine suo, et nos [c] omnes, et ipsos, Moysen dico et Aaron, prophetasque cunctos et patriarchas, de maledicto Legis redemit. Nec hoc ex meo sensu dictum putetis, Scriptura testis est : quia *Christus gratia Dei*, sive ut in quibusdam exemplaribus legitur, *absque Deo, pro omnibus mortuus est* (II *Cor.* V). Si autem pro omnibus, et pro Moyse, et pro universis prophetis, e quibus nullus potuit delere chirographum vetus, quod adversum nos scriptum erat, et affigere illud cruci (*Colos.* II) : *Omnes peccaverunt, et indigent gloria* [id est, *gratia*] *Dei* (*Rom.* III, 23). Ecclesiaste quoque hanc firmante sententiam : *Homo non est justus in terra, qui* [Al. *qua*] *faciat bonum et non peccet* (*Eccles.* VII, 21). Denique et inferius Apostoli dictum manifeste docet, nec Moysen, nec illustrem aliquem de antiquis virum, apud Deum justificari potuisse per Legem. Sequitur enim :

(Vers. 11, 12.) *Quoniam autem in Lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est, quia justus ex fide vivit. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, vivet in illis.* Exemplum quo probatur justus ex fide vivere, et non ex operibus, de Abacuc tulit, quod ita Septuaginta interpretes ediderunt : *Justus*

---

[a] Hinc falli visus est S. Augustinus in Exposit. inchoat. Epist. ad Roman. ubi eos tradit, ut qui circa Carthaginem aut Hipponam de suæ gentis origine interrogati, *Punice respondentes Chanani, corrupta scilicet voce siqui in talibus solet, quid aliud respondent, quam Chananæi?* Neque vero corrupta vox ea est, sed omnino Punica.

[b] Samaritanis utique elementis, כל, quæ tamen vox altero tantum loco, non ut apud LXX etiam primo apponitur. Id vero perquam erudite notatum Hieronymo, quem et Samariticas calluisse litteras, hinc persuademur.

[c] Duo mss., *et nos, et omnes*, etc.

ne putes quasi diversam hæresim commentari, sed duplex unius ejusdemque vocabulum recitare, quod pari vocis portento terreat.

autem ex fide mea vivit (*Abac.* II, 4). [a] Aquila et Theodotio : ***Justus autem ex fide ejus vivit***, id est, *Dei*. Considerandum itaque quia non dixerit, homo aut vir ex fide vivit, ne occasionem tribueret ad virtutum opera contemnenda ; sed, *justus ex fide vivit :* ut quicumque fidelis esset, et per fidem victurus, non aliter posset [*Al.* possit] ad fidem venire, vel in ea vivere, nisi prius justus fuisset, et puritate vitæ quasi quibusdam ad fidem gradibus **433** ascendisset. Potest ergo fieri, ut sit aliquis justus, et tamen [b] non vivat absque fide Christi. Si legenti scrupulus commovetur, Pauli verba suscipiat, in quibus de se ait : *Secundum justitiam, quæ in Lege est, sine reprehensione* (*Philip.* III, 6). Erat igitur Paulus tunc justus in Lege, sed necdum vivere poterat, quia non habebat in se Christum loquentem : *Ego sum vita* (*Joan.* XI, 25). In quem credens postea cœpit et vivere. Faciamus et nos aliquid simile huic quod dicitur, *justus ex fide vivit ;* et dicamus : castus ex fide vivit, sapiens ex fide vivit, fortis ex fide vivit, et a cæteris virtutum partibus vicinam sententiam proferamus adversum eos, qui in Christum non credentes, fortes et sapientes, temperantes se putant esse, vel justos : ut sciant nullum absque Christo vivere, sine quo omnis virtus in vitio est. Potest præsens testimonium et sic legi : *quia justus ex fide*, ut deinceps inferatur, *vivit* [Al. *vivet*]. Quod autem ait : *Lex non est ex fide, sed qui fecerit ea, vivet in illis*, manifestissime demonstratur non simplicem dici vitam, sed eam quæ referatur ad aliquid. *Justus* quippe *ex fide vivit :* et non additur, in his, sive in illis. Vivens autem in Lege qui fecerit ea, vivit in illis, hoc est, in his quæ fecit, quæ putavit bona : mercedem laboris sui habens ea tantum opera quæ fecit, sive longitudinem vitæ (ut Judæi putant) sive declinationem, pœnæ per quam transgressor Legis occiditur. *Vivere autem in illis*, non putemus Apostoli verba esse, sed Ezechielis prophetæ, qui ait : *Et eduxi eos in desertum, et dedi eis præcepta mea et justificationes meas demonstravi eis, quas faciet homo, et vivet in eis* (*Ezech.* XX, 10, 11). Qui cum illos qui in præceptis et justificationibus ambulassent, vivere dixisset, adjecit : *Et dedi eis præcepta non bona, et justificationes in quibus non* [c] *viverent in eis* (*Ibid.*, 25). Quanta in verbis consideratio ! ubi dixit : *Dedi eis præcepta et justificationes in quibus viverent in eis*, non adjunxit bona. Ubi vero posuit, *in quibus non viverent in eis*, addidit : *Et ego dedi eis præcepta non bona, et justificationes in quibus non vivent in eis.* Sed hæc plenius in Ezechiele : nunc ad ordinem Epistolæ revertamur.

(Vers. 13.) **434** *Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum.* Subrepit in hoc loco Marcion de potestate Creatoris, quem sanguinarium, crudelem infamat et vindicem [*Al.* judicem], asserens nos redemptos esse per Christum, qui alterius boni Dei Filius sit. Qui si intelligeret quo differunt [*Al.* differrent] emere, et redimere (quia qui emit, alienum emit ; qui autem redimit, id emit proprie quod suum fuit, et suum esse desivit) numquam Scripturarum verba simplicia in calumniam sui dogmatis detorqueret. Redemit ergo nos Christus de maledicto Legis, quod peccantibus constitutum est, quos ipse increpat per prophetam, dicens : *Ecce peccatis vestris venditi estis, et in iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram* (*Isai.* L, 1). Et apostolus hoc ipsum replicat, dicens : *Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato* (*Rom.* VII, 14). Maledicta quoque Legis quæ in Levitico et Deuteronomio scripta sunt, non Deo auctore complentur, sed prophetico spiritu his qui peccaturi erant, ea quæ eis ventura sunt, nuntiantur. Quod si apostoli voluerit nos testimonio coarctare dicentis : *Quicumque ex operibus Legis sunt, sub maledicto sunt : scriptum est enim : Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, ut faciat ea* (*Deut.* XXVII, 26), et asserere omnes qui sub Lege fuerint, fuisse maledictos, interrogemus eum, utrum hi qui sub Evangelio Christi sunt, et ejus præcepta non faciunt, maledicti sint, an non. Si maledictos dixerit, id habebit in Evangelio, quod nos habemus in Lege. Si maledictos negaverit, frustra ergo Evangelii præcepta sint posita, et absque mercede erunt hi qui illa compleverint. Solvitur itaque utrumque hoc modo : quomodo Christus Jesus ex maledicto nos Legis liberavit, factus pro nobis maledictum : ita de maledicto quoque Evangelii quod statutum est super eos qui ejus præcepta non fecerint, eruit nos, factus pro nobis ipse maledictum, sciens talenti quoque minimam non dimittere portionem, et novissimum exigere quadrantem (*Matth.* V, *et Marc* XII).

(Vers. 14.) *Quia scriptum est : Maledictus omnis qui pendet in ligno : ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Jesu, ut* [d] *pollicitationem* **435** *spiritus accipiamus per fidem.* Antequam de sensu et

[a] Hic locus in nupera Hexaplorum collectione prætermittitur. Est vero cum illo conferendus testimonio, quod habes in ipsiusmet S. Patris Commentario ad hunc Abacuci versiculum : *Ubi Septuaginta posuerunt :* Justus autem ex fide mea vivet, *omnes æqualiter transtulerunt*, Ex fide sua vivet. *Denique Symmachus significantius interpretans ait :* Justus autem per fidem suam propriam vivet, *quod Græce dicitur*, etc. Hic vides Aquilam et Theodotionem interpretatos, *ex fide ejus*, id est *Dei*, contra quam ibi docet, omnes, excepto Symmacho, æqualiter transtulisse, *ex fide sua*. Cæterum et *vivet*, pro *vivit* hic sit reponendum, quod Victorius continuo facit, ex τῶν LXX Græco, ζήσεται.

[b] Expungenda videatur negandi particula, quam et Victor. respuit. Nec tamen inde arguas sensisse Hieron. eam justitiam, quæ necessaria est ad salutem, quemquam absque fide Christi consequi potuisse. Confer S. Augustin. lib. de Natur. et Grat. cap. 44 ; et lib. II de Peccator. Remiss. c. 9 ; lib. de Genes. ad lit. c. 33, denique epist. 157 et 190.

[c] Hic atque infra, ubi locus iste recurrit, *vivent* legunt mss. nostri, pro *viverent*. Græcus quoque textus, ζήσονται.

[d] Duo mss., *ut repromissiones* ; in Græco, ἐπαγγελίαν.

verbis Apostoli disputemus, justum videtur Deuteronomii testimonium, de quo et apostolus hæc sumpsit (*Deut.* XXI, 22, 23). paucis replicare, et componere illud cæteris editionibus. Septuaginta ergo interpretes ita hunc locum transtulere : *Si autem fuerit in aliquo peccatum et judicium mortis, et mortuus fuerit, suspenderitis eum in ligno, non dormiet corpus illius super lignum, sed sepelientes sepelietis eum in die illa; quia maledictus a Deo omnis qui pendet in ligno : et non contaminabis terram tuam quam Dominus* [a] *Deus tuus dabit tibi in hæreditatem.* Aquila : *Et cum fuerit in viro peccatum in* [Al. *et*] *judicium mortis, et occisus fuerit, et suspenderis eum super lignum, non commorabitur morticinium ejus super lignum, sed sepeliens sepelies eum in die illa, quia* [b] *maledictio Dei est, qui suspensus est : et non contaminabis humum tuam quam Dominus Deus tuus dabit tibi hæreditatem.* Symmachus : *Si autem fuerit homini peccatum ad judicium mortis, et occisus fuerit, et suspenderis eum super lignum : non pernoctabit cadaver ipsius super lignum, sed sepultura sepelies eum* [Al. *illud*] *in die ipsa, quia propter blasphemiam Dei suspensus est : et non contaminabis terram tuam quam Dominus Deus tuus dabit tibi ad hæreditatem.* Theodotio : *Et quia erit in viro peccatum in* [Al. tacet *in*] *judicium mortis, et morietur, et suspendes eum in ligno, non dormiet morticinium ejus super lignum, quia sepultura sepelies eum in die ipsa, quia maledictio Dei est suspensus : et non contaminabis adama* [Al. *adamam*] *tuam quam Dominus Deus tuus dederit tibi hæreditatem.* Porro ADAMA (אדמה), *terra* sive *humus*, lingua Hebræa appellatur. In eo autem loco ubi Aquila et Theodotio similiter transtulerunt, dicentes : *quia maledictio Dei est suspensus*, in Hebræo ita ponitur [c] CUM CALALATH ELOIM THALUI. Hæc verba Ebion ille hæresiarches Semichristianus, et Semijudæus **436** ita interpretatus est, ὅτι ὕβρις Θεοῦ ὁ κρεμάμενος, id est, *quia injuria Dei est suspensus*. Memini me in [d] Altercatione Jasonis et Papisci, quæ Græco sermone conscripta est, ita reperisse : λοιδορία Θεοῦ ὁ κρεμάμενος, id est, *maledictio Dei qui appensus est*. Dicebat mihi [e] Hebræus qui me in Scripturis aliqua ex parte instituit, quod possit et ita legi : *quia contumeliose Deus suspensus est*. Hæc idcirco congessimus, quia famosissima quæstio est, et nobis soleat a Judæis pro infamia objici, quod Salvator noster et Dominus sub Dei fuerit maledicto. Primum igitur intuendum est, quod non quicumque in ligno pependerit maledictus sit apud Deum, sed qui peccaverit, et propter scelus morti fuerit adjudicatus sublatusque in crucem : non ideo maledictus quia crucifixus est, sed quia in talem inciderit reatum, ut meruerit crucifigi. Deinde illud opponendum, quod inferius causa patibuli plenius exponatur, Scriptura referente, ob maledictum et blasphemiam Dei eum esse crucifixum. Quod apertius Symmachus transtulit, dicens : *quia propter blasphemiam Dei suspensus est*. Ad extremum interrogemus eos, si Ananias et Azarias et Misael, nolentes adorare idolum Nabuchodonosor, fuissent in ligno suspensi (*Dan.* III) ; Eleazarus quoque nonagenarius sub Antiocho rege Syriæ, et cum septem filiis gloriosa mater, utrum maledictos eos æstimaturi fuerint (II *Mach.* VII), an omni benedictione dignissimos? Certe si crucem quam Aman paraverat Mardochæo (*Esther* VII), non ipse pro suo merito conscendisset, puto Mardochæus in eam, non ut maledictus, sed ut vir sanctus ascenderet [*Al.* ascenderat]. His et cæteris similibus comprobantur illum esse maledictum, qui dignum facinus patibulo perpetrarit : non eum qui iniquitate judicum, et inimicorum potentia, vel clamore vulgi, aut virtutum invidia, aut regis **437** ira fuerit crucifixus. Et Naboth [*Al.* Nabutham] quondam, ad Jezabel litteras, tota Jezrael civitas morte damnavit (III *Reg.* XXI) ; sed sanguis ejus in typo Christi, multa post sæcula vindicatur, dicente Domino ad Osee : *Voca nomen ejus Jezrael, quia adhuc modicum, et ulciscar sanguinem Jezrael super domum Jeu.* (*Osee* I, 4). Hæc adversum Judæos. Cæterum ut ad nos redeat disputatio, scire non possum quare Apostolus in eo quod scriptum est : *Maledictus a Deo omnis qui pendet in ligno* (*Deut.* XXI, 2), vel subtraxerit aliquid vel addiderit. Si enim semel auctoritatem Septuaginta interpretum

[a] Ferme juxta Græc. Oxoniense exemplar, ubi, ὁ Θεὸς ἡμῶν δίδωσιν ὑμῖν, *Deus noster dabit vobis*; duo e nostris mss., *Deus vester dabit vobis*. Paulo post tam ad Aquilæ, quam ad Symmachi versionem plurium numero, *suspenderitis*, pro *suspenderis* legunt : at Græcus horum interpretum textus desideratur.

[b] In Cisterciensi ms. *quia maledictus est qui suspensus*, etc., falso, cum Aquilam, et Theodotionem similiter transtulisse, *quia maledictio Dei est suspensus*, Auctor ipse Hieronymus sit.

[c] Hebræa hæc verba sunt, כי קללת אלהים תלוי.

[d] Laudat hanc disputationem Hieronym. etiam initio Quæst. Hebraic. in Genesim, nec tamen quid rei esset, aut cui eam tribuat, auctorem notat. Nunc quando opus istud jamdiu olim intercidit, de ejus auctore disputant eruditi. Clemens Alexandrinus in sexto hypotyposeon libro, eam tradit a S. Luca conscriptam; qui vero ejus testimonium recitat Maximus in Scholiis ad Dionysium de mystica Theologia cap. 1, Aristoni Pellæo tribuit, Inter S. Cypriani Opera superest nunc Celsi cujusdam præfatio in eam altercationem, quam idem ipse Celsus Latine se testatur vertisse, suumque laborem Vigilio nescio cui episcopo inscribit. Ex variis ejus præfationis locis colligere est, Celsum illum scribere, cum adhuc sub persecutionibus Ecclesia laboraret, imperatorumque Romanorum animi necdum essent Christi religione imbuti.

[e] Hinc colligit Morinus quem et Martianæus secutus est, fuisse Hieronymi præceptorem ex Hebræo Christianum; neque enim, inquiunt, ita fassus fuisset Judæus, qui in lege perstaret. Verum hanc laudem non tacuisset puto Hieronymus, qui illum simpliciter Hebræum dicit. Quin immo hoc ipsum quod ex eo profert testimonium, ideo plus habet momenti, quod ex Hebraæ religionis est homine, atque ob hanc causam abs Hieronymo adducitur. Videtur præterea hic ille idem esse, quem Barhaminam de nomine vocavit paulo ante in proœmio ad Ephesios, et quem Judæum exstitisse nihil est dubium.

sequebatur, debuit, sicut ab illis editum est, et Dei nomen adjungere. Sin vero ut Hebræus ex Hebræis, id quod in sua lingua legerat, putabat esse verissimum, nec *omnis*, nec *in ligno*, quæ in Hebræo non habentur, assumere [*Al.* assumeret]. Ex quo mihi videtur, aut veteres Hebræorum libros aliter habuisse, quam nunc habent : aut Apostolum (ut ante jam dixi) sensum Scripturarum posuisse, non verba : aut quod magis est æstimandum, post passionem Christi, et in Hebræis, et in nostris codicibus ab aliquo Dei nomen appositum, ut infamiam nobis inureret, qui in Christum maledictum a Deo credimus. Audaci itaque pede ad hoc procedo certamen, ut ad libros provocem, nullo loco scriptum, a Deo quemquam esse maledictum, et ubicumque maledictio ponitur, numquam Dei nomen adjunctum. *Maledictus tu ab omnibus bestiis* (*Genes.* III, 14), dicitur ad serpentem. Et ad Adam : *Maledicta terra in operibus tuis* (*Ibid.*, 17). Et ad Cain : *Maledictus tu super terram* (*Gen.* IV, 11). Et alibi : *Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratribus suis* (*Gen.* IX, 25). Necnon et in alio loco : *Maledictus furor eorum, quia audax, et ira eorum, quia dura* (*Gen.* XLIX, 7). Longum est si universas maledictiones, quæ in Levitico, et in Deuteronomio, et in Jesu Nave scribuntur, enumerem; et tamen in nulla earum, Dei nomen est additum : in tantum ut etiam ipse Satanas, cum de Job pollicerctur, quod si grandibus pressus fuisset angustiis, blasphemaret, a meliori parte hoc significaverit, dicens : *Nisi te benedixerit in faciem* (*Job* I, 11). Et in Regnorum libris, Naboth [*Al.* Nabutham] propterea lapidatus refertur : *quia benedixerit Deum et regem* (III *Reg.* XXI). Nullum autem debet movere quod Christus pro nobis maledictum factus sit, quia et Deus qui eum dicitur fecisse **438** maledictum, ipse (cum nesciret Christus peccatum) pro nobis eum peccatum fecit, et Salvator de plenitudine Patris exinanivit se, formam servi accipiens (*Philip.* II) : vita mortua [*Al.* mortuus] est, et sapientia Dei fatuitas est appellata, ut quod stultum erat Dei sapientius fieret hominibus (I *Cor.* I). Et in sexagesimo octavo psalmo de se loquitur : *Deus, tu scis insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita* (*Psal.* LXVIII, 7). Injuria itaque Domini, nostra gloria est. Ille mortuus est, ut nos viveremus. Ille descendit ad inferos, ut nos ascenderemus ad cœlum. Ille factus est stultitia, ut nos sapientia fieremus. Ille se de plenitudine et de forma Dei evacuavit, formam servi accipiens, ut in nobis habitaret plenitudo divinitatis, et Domini fieremus e servis. Ille pependit in ligno, ut peccatum quod commiseramus in ligno scientiæ boni et mali, ligno deleret appensus. Crux ejus amaras aquas vertit in dulcem saporem, et securim perditam, in profundumque demersam, missa in fluenta Jordanis levavit (IV *Reg.* VI). Ad postremum factus est ille maledictio, factus, inquam, non natus : ut benedictiones quæ promissæ fuerant Abrahæ, ipso auctore et prævio transferrentur ad gentes, et spiritus repromissio per fidem illius compleretur in nobis : quam dupliciter debemus accipere, aut in virtutum spiritualibus donis, aut in Scripturarum intelligentia spirituali (I *Cor.* IX).

(Vers. 15 seqq.) *Fratres, secundum hominem dico : tamen hominis testamentum confirmatum nemo spernit, aut superordinat : Abrahæ dictæ sunt repromissiones, et semini ejus. Non dicit, et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno, et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo, quæ post quadringentos et triginta annos facta est Lex, non irritum facit ad evacuandam repromissionem, quia si ex Lege hæreditas, jam non ex promissione. Abrahæ autem per promissionem donavit Deus.* Apostolus, qui omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret, debitor Græcis ac Barbaris, sapientibus et insipientibus, Galatis quoque quos paulo ante stultos dixerat, factus est stultus. Non enim ad eos his usus est argumentis quibus ad Romanos, sed simplicioribus ; et quæ stulti possent intelligere, et pene de trivio. Quod ne videretur imperitia et non [a] arte fecisse, prudentem placat ante lectorem, et quæ dicturus est, **439** temperat præfatione præmissa : *Fratres, secundum hominem dico.* Quod enim dicturus sum, non dico secundum Deum : non dico secundum reconditam sapientiam, et eos qui solido possunt vesci cibo, sed secundum eos qui ob teneritudinem stomachi lacteo rore pascuntur, et nequaquam valent audire quæ grandia sunt (I *Cor.* V). Unde et ad Corinthios in quibus audiebatur fornicatio, et talis fornicatio quæ ne inter gentes quidem, ait : *Ego dico, et non Dominus* (I *Cor.* VII, 12). Et ad eosdem in secunda : *Quod loquor, non secundum Dominum loquor, sed quasi in insipientia* (II *Cor.* XI, 17). Putant aliqui quod de testamento hominis, et de testatoris [b] morte, et cæteris humanæ similitudinis disputaturus exemplis, dixerit : *Fratres, secundum hominem dico :* mihi autem videtur, et propter hoc quidem quod illi arbitrantur, sed maxime propter illud quod sequitur esse præmissum [*Al.* promissum], id est : *Non dicit, et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno, et semini tuo, qui est Christus.* Omnes Scripturas sensu ac memoria peragrans, numquam plurali numero semina scripta reperi, sed sive in bonam partem, sive in malam, semper in singulari numero. Necnon et illud quod infert : *Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo*, si quis diligenter Hebræa volumina, et cæteras editiones cum Septuaginta interpretum translatione contulerit, inveniet ubi testamentum scriptum est, non *testamentum* sonare, sed *pactum*, quod Hebræo sermone dicitur BERITH (ברית). Unde manifestum est, id fecisse Apostolum quod promisit, nec reconditis ad Galatas usum esse sensibus, sed quotidianis, et vilibus, et quæ possent (nisi præmisisset, *secundum*

[a] Penes Victor., *ante fecisse prudenti, placat ante*, etc.

[b] Voculas, *morte, et cæteris*, Palatin. ms. ignorat.

hominem dico) prudentibus displicere. Supputandi in hoc loco anni ab eo tempore quo Dominus ad Abraham locutus est, dicens : *Et in semine tuo benedicentur omnes gentes* (*Genes.* XXII, 18), usque ad legislatorem Moysen : utrum quadringenti triginta sint, vel quomodo in Genesi ipsi Abrahæ Dominus polliceatur, quod post quadringentos annos de terra servitutis filii ejus exituri sint. Non enim parva res est, et a multis quæsita, nescio an ab aliquo **440** sit inventa. Illud etiam quod in eodem libro de Thamar et duobus ejus parvulis legitur (*Genes.* XXXVIII), quod scilicet primus qui dicitur Zara, miserit manum suam, et obstetrix ligaverit ei coccinum, et dehinc illo manum intrinsecus retrahente, [a] manum posterior, qui Phares vocatur, porrexerit, præsenti loco congruit, quod ostenderit Israel in Legis opere manum suam, et eam prophetarum, et ipsius Salvatoris pollutam cruore contraxerit. Postea vero proruperit populus Gentium, propter quem dicitur sæpius esse destructa, et medius paries qui inter Judæos et Gentiles fuerat dissipatus, ut fieret unus grex et unus pastor, et esset gloria, et honor, et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco. Simplex autem sensus qui in hoc loco texitur, hanc vim habet, ut doceat Apostolus, non posse per Legem, quæ postea data est, repromissiones quæ ante factæ sunt ad Abraham destrui, et posteriora prioribus præjudicare, cum repromissiones ad Abraham ante quadringentos triginta annos datæ sint, quod benedicerentur in illo universæ nationes. Legis autem observatio, quod qui fecisset eam, viveret in ea, post quadringentos triginta annos Moysi data sit in monte Sina. Econtrario hic dici poterat : Quid ergo necesse fuit Legem post tantum tempus repromissionis dari, cum et data Lege, suspicio destructæ sponsionis potuerit [*Al.* putaverit] oboriri, et manente repromissione non profutura Lex data sit? Quam prævidens Apostolus quæstionem, in sequentibus ipse sibi proponit et explicat, dicens :

(Vers. 19, 20.) *Quid igitur ? Lex propter transgressiones posita est donec veniret semen cui promissum erat : ordinata per angelos in manu mediatoris, Mediator autem* [b] *unius non est, Deus autem unus est.* Quia manente repromissione, quæ facta fuerat ad Abraham, Lex postea data per Moysen frustra videbatur illata, cur data sit explicat : *propter transgressiones*, inquit. Post offensam enim in eremo populi, post adoratum vitulum, et murmur in Dominum, Lex transgressiones prohibitura successit. *Justo quippe lex non* **441** *est posita, iniquis autem et non subjectis, impiis et peccatoribus* (I *Tim.* I, 9) : et ut altius repetam, post idololatriam, cui in Ægypto fuerant mancipati, ita ut Deum patrum suorum obliviscerentur, et deinceps dicerent : *Isti sunt dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti*, ritus colendi Deum et delinquentium pœna sancita est in manu mediatoris Christi Jesu, quia omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil : non solum cœlum, terra, mare et universa quæ cernimus, sed etiam illa quæ per Moysen duro populo quasi jugum Legis imposita sunt (*Joan.* I). Scribitur et ad Timotheum : *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus* (I *Tim.* II, 5). Postquam [c] ob nostram salutem de Virginis utero dignatus est nasci mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, sequester est dictus. Antequam vero humanum corpus assumeret, et esset apud Patrem in principio Deus Verbum, ad omnes sanctos ad quos factus est sermo Dei, Enoch videlicet, Noe, Abraham, Isaac, et Jacob, et postea Moysen et cunctos Prophetas, quos Scriptura commemorat, sine additamento hominis, quem necdum assumpserat, mediator tantummodo nuncupatur. Quod autem ait : *Lex ordinata per angelos*, hoc vult intelligi, quod in omni veteri Testamento, ubi angelus primum visus refertur, et postea quasi Deus loquens inducitur : Angelus quidem vere ex ministris pluribus quicumque sit visus, sed in illo [d] mediator loquatur qui dicat : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob* (*Exod.* III, 6). Nec mirum si Deus loquatur in angelis, cum etiam per angelos qui in hominibus sunt, loquatur Deus in **442** prophetis, dicente

[a] Hic quoque vocem, quæ repetitur, *manum*, idem ms. tacet. In periodi fine Victorius rescribit, *subtraxeris*, pro *contraxeris*, ex eo quod superius dixerat S. P. : *Dehinc illo manum intrinsecus detrahente.*

[b] Correximus post Victorium, *unius* pro *unus*, nedum ex Vulgata, quod illi satis est, editione et Græco ipso codice, sed ex mss. quoque Hieronymianis, uno Palatino, altero Cisterciensi.

[c] Hæc ex Origene pene ad verbum descripsit. Insignis locus servatur in Apologia Pamphyli, quem, ut cum Hieronymiano conferas, apponemus : *Data est autem Lex Moysi per angelos in manum mediatoris Christi, et virtute ; qui cum esset in principio Verbum, et apud Deum esset, et Deus esset Verbum, Patri in omnibus ministravit. Omnia per ipsum facta sunt, id est, non solum creaturæ, sed et Lex et Prophetæ ; et ipsemet est mediator Dei, et hominum. Quod Verbum quidem in fine sæculorum homo factus est Jesus Christus, sed ante hunc manifestum in carne adventum mediator quidem erat hominum, sed nondum erat homo. Erat tamen et tunc mediator Dei et hominum ; unde et data Lex per angelos, in ipsius mediatoris manibus data esse dicitur, ut esset Lex sancta, et mandatum sanctum, et justum et bonum, et omnia hæc sanctificarentur a Christo.* Tantum Hieronymus priorem mediationem, quod *sine additamento hominis*, nuncupetur (quando antequam humanum corpus indueret Christus, patriarchis et prophetis Dei parentis mandata detulit, præcipue autem Moysi legem), expressius ab altera distinguit, postquam per utriusque naturæ conjunctionem, cum utrumque esset, Deus et homo, hominem cum Deo conciliavit.

[d] Unus Palatin. verba isthæc, *vere ex ministris pluribus quicumque*, prætermittit. Cæterum vulgatissima hæc apud Veteres sententia erat, Filium ab exordiis mundi sub angeli specie hominibus se spectabilem præbuisse, quod et superius ad Origenis Homilias observatum est. Hic unum aut alterum Ildefonsorem ex Antiquis adjungam. S. Athanasius Orat. 4 contra Arianos : *Is quidem qui sentiebatur oculis, Angelus erat ; sed Deus in Angelo loquebatur.* Et S. Hilarius lib. XII de Trinitate ; *Certe qui*

[a] Zacharia : *Et ait angelus qui loquebatur in me* (*Zach.* II, 3) ; ac deinceps inferente : *Hæc dicit Dominus omnipotens.* Neque enim angelus qui esse dictus fuerat in propheta, ex sua persona audebat loqui : *Hæc dicit Dominus omnipotens.* Manum mediatoris, potentiam et virtutem ejus debemus accipere. Qui cum secundum Deum, unum sit ipse cum Patre, secundum mediatoris officium alius ab eo intelligitur. Quia vero lectionis ordo confusus est, et hyperbato perturbatur, sic nobis reddendus videtur : Lex posita est per angelos in manu mediatoris, propter transgressiones ordinata per angelos, donec veniret semen cui repromissum erat. Semen autem haud dubium quin Christum significet, qui ex Matthæi quoque principio comprobatur esse filius Abraham, Scriptura referente : *Liber generationis* B *Jesu Christi filii David, filii Abraham.*

(Vers. 21 seqq.) *Lex ergo adversus promissa Dei? Absit. Si enim data esset Lex quæ posset vivificare, vere ex Lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ revelanda erat.* Sicut mediator Dei et hominum, inter dantem et accipientem Legem medius fuit : ita Lex ipsa, quæ post repromissionem data est, inter repromissionem et completionem ejus media subrepsit. Quæ non ideirco arbitranda est promissionem excludere, quia postea subsecuta eam, quæ prius fuit, videtur abolere; sed ex eo quod non potuit vivificare, nec id tribuere quod repromissio prima C pollicita est, manifestum est **443** in custodiam eam repromissionis, non in subversionem datam. Si enim data esset Lex quæ posset præstare vitam, et id quod repromissio spoponderat exhibere, vere promissio per Legem putaretur exclusa. Nunc autem propter transgressiones, ut supra diximus, posita, magis arguit eos peccatores, quibus post repromissionem in custodiam, et, ut ita dicam, in carcerem data est, ut quia per arbitrii libertatem noluerant innocentes exspectare promissum, legalibus [b] vinculis præpediti, et in servitutem mandatorum redacti, custodirentur in adventum futuræ in Christo fidei, quæ finem repromissionis afferret. Nec vero æstimandum Scripturam auctorem esse D peccati, quia omnia sub peccato conclusisse dicatur, cum mandatum quod ex jure præcipitur, ostendat potius arguatque peccatum, quam sit causa peccati. Quomodo et judex non est auctor sceleris, nequam homines vinciendo : sed concludit eos, et nocentes sententiæ suæ auctoritate pronuntiat, ut debitos pœnæ indulgentia postea si voluerit, principalis absolvat.

(Vers. 24 seqq.) *Itaque Lex pædagogus noster fuit in Christo,* [c] *ut ex fide justificaremur. At ubi venit fides, jam non sub pædagogo sumus. Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu.* Pædagogus parvulis assignatur, ut lasciviens refrenetur ætas, et prona in vitia corda teneantur, dum tenera studiis eruditur infantia, et ad majores philosophiæ ac regendæ reipublicæ disciplinas, metu pœnæ coercita præparatur. Non tamen pædagogus magister et pater est, nec hæreditatem et scientiam pædagogi is qui erudiur, exspectat; sed alienum custodit filium pædagogus, ab eo postquam ille ad legitimum capiendæ hæreditatis tempus advenerit, recessurus. Denique et nomen pædagogi hoc ipsum sonat, et est compositum ab eo quod pueros agat, id est, ductet. Itaque et Moysi lex, populo lascivienti, ad instar pædagogi severioris apposita est, ut custodiret eos, et futuræ fidei præpararet, quæ postquam venit, et credidimus in Christum, jam non sumus sub pædagogo, tutor a nobis curatorque discedunt, **444** et legitimum ætatis tempus inentes, veri Dei filii nominamur, cui nos generat non Lex abolita, sed mater Fides, quæ est in Christo Jesu. Quod si quis post consummatum ætatis suæ tempus, quando jam hæres et liber et filius appellatur, voluerit esse sub pædagogo, sciat se non posse legibus parvuli vivere. Ubi enim nunc compleri potest illud : C *Ter in anno apparebit omne masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui* (*Exod.* XXIII, 17), subversa Jerusalem, et templo usque ad cineres dissipato? Ubi salutares et pro peccato hostiæ? Ubi ad simulacrum cœlestium siderum, holocaustorum æternus ignis, altari omnino destructo? Noxiis vero quæ poterit pœna decerni, Scriptura dicente : *Auferetis malum de medio vestrum* (*Deut.* XIII, 5), servientibus Judæis, et Romanis regnantibus? Atque ita fiet, ut nec sub patre nec sub pædagogo vivant : dum et Lex impleri non potest post successionem fidei, et fides dum pædagoga Lex appetitur, non tenetur.

(Vers. 27, 28.) *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus, neque Græcus. Non est servus, neque liber. Non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu.* Quomodo Filii Dei per fidem, quæ est in Christo Jesu, nascamur, ostendit dicens : *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Quod autem Christus sit indumentum, non solum de præsenti loco, verum etiam de alio com-

ante angelus, nunc etiam homo est, ne naturalem hanc esse Dei speciem diversitas hujus assumptæ creationis pateretur intelligi. Adde Augustinum epist. 147 et lib. II contra Maxim., sanctum quoque Gregorium Præfat. in Job, atque alios magno numero.

[a] Ad nostrorum codd. fidem, et Rabbani lectionem restituimus *Zacharia.* Ita et Victorius pridem emendaverat ad antiquorum codd. auctoritatem : in Zacharia enim cap. II penes LXX testimonium hoc legitur; in Aggæo autem nusquam. Martianæus tamen vitiosum *Aggæo* retinuit.

[b] Huc referendus Chrysostomus homil. 10 in epist. ad Romanos, ubi ideirco Legem asserit datam, ut multo acrius Judæos sponte jam liberales ac dissolutos coargueret. Videndus et S. Augustinus lib. II contra Julianum.

[c] Addit Palatin. ms. nomen *Jesu.* Tum *justificemur* legit, pro *justificaremur.*

probatur, Paulo eodem cohortante : *Induite vos Dominum Jesum Christum* (*Rom.* XIII, 14). Si igitur qui in Christo baptizati sunt, Christum induerunt, manifestum est eos qui non sunt induti Christum, non fuisse baptizatos in Christo. Ad eos enim qui fideles et baptisma Christi consecuti putabantur, dictum est : *Induite vos Dominum Jesum Christum.* Si quis hoc corporeum et quod oculis carnis aspicitur, aquæ tantum accipit lavacrum, non est indutus Dominum Jesum Christum. Nam et Simon ille de Actibus apostolorum, acceperat lavacrum aquæ; verum quia sanctum Spiritum non habebat, indutus non erat Christum (*Actor.* VIII). Et hæretici vel hypocritæ, et hi qui sordide victitant, **445** videntur quidem accipere baptismum, sed nescio an Christi habeant indumentum. Itaque consideremus ne forte B et in nobis aliquis deprehendatur, qui ex eo quod Christi non habet indumentum, arguatur non baptizatus in Christo. Cum autem quis semel Christum indutus fuerit, et missus in flammam, Spiritus sancti ardore canduerit, non intelligitur aurum sit an argentum. Quamdiu calor massam sic possidet, suus igneus color est, et omnis diversitas generis, conditionis et corporum aufertur istiusmodi vestimento. Non est enim Judæus, neque Græcus. Pro Græco * Gentilem accipere debemus, quia Ἕλλην, et Græcum et Ethnicum utrumque significat. Nec Judæus ideireo melior est, quia circumcisus est; nec Gentilis ideo deterior, quia præputium habet; sed pro qualitate fidei, vel Judæus, vel Græcus melior, sive deterior est. Servus quoque et liber, C non conditione separantur, sed fide, quia potest et servus libero esse melior, et liber servum in fidei qualitate prævertere. Masculus similiter et femina, fortitudine et imbecillitate corporum separantur. Cæterum fides pro mentis devotione censetur, et sæpe evenit ut et mulier viro causa salutis fiat, et mulierem vir in religione præcedat. Cum autem ita se res habeat, et tota diversitas generis, conditionis et corporum, Christi baptismate, et indumento illius auferatur, omnes unum sumus in Christo Jesu : ut quomodo Pater et Filius in se unum sunt, ita et nos in ipsis unum simus.

(Vers 29.) *Si autem vos Christi : ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem hæredes.* Quia repromissiones ad Abraham et ad semen ejus factæ D sunt, quod est Christus Jesus, consequenter hi qui Christi filii, id est, semen ejus sunt, semen quoque dicuntur Abraham, cujus sunt semen ex semine. Verum quotiescumque Dominus noster Jesus semen Abrahæ nominatur, corporaliter sentiendum est, quod ex ejus stirpe generetur. Quoties autem nos, qui Salvatoris sermone suscepto, credidimus in eum, et nobilitatem generis Abrahæ, ad quem est promissio facta, suscepimus : tunc spiritualiter semen fidei et prædicationis accipere debemus. Deinde etiam

A **446** hoc considerandum, quod quando de Domino loquitur : *Abrahæ autem dictæ sunt promissiones et semini ejus*, hoc est, Christo Jesu, repromissiones pluraliter ponat. Quando vero de his qui per Christum semen sunt Abrahæ, singulariter repromissio nuncupetur, ut in præsenti loco : *Ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem hæredes.* Decens quippe erat ut quod in Christo uno pluraliter dicebatur, id in multis hominibus singulariter poneretur. Sequitur :

(Cap. IV.—Vers. 1, 2.) *Dico autem, quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit Dominus omnium, sed sub tutoribus est et actoribus usque ad præfinitum tempus a patre.* Hæres iste parvulus, qui nihil differt a servo cum sit Dominus omnium, sed sub tutoribus et actoribus est, usque ad B præfinitum tempus a patre, totum humanum genus usque ad adventum Christi, et, ut amplius dicam, usque ad mundi consummationem significat. Quomodo enim omnes in protoplasto Adam, necdum nati moriuntur : ita et omnes etiam hi, qui ante adventum Christi nati sunt, in secundo Adam vivificantur. Atque ita fit, ut et nos Legi servierimus in patribus : et illi gratia salventur in filiis. Iste intellectus Ecclesiæ catholicæ convenit, quæ et veteris et novi Testamenti unam asserit providentiam : nec distinguit in tempore, quos conditione sociavit. Omnes ædificati sumus super fundamentum apostolorum et prophetarum, continente nos angulari lapide Jesu Christo Domino nostro, qui fecit utraque unum, et medium parietem dissipans, inimicitiam utriusque populi in sua carne destruxit, et antiquæ Legis difficultatem, Evangelicorum dogmatum integritate mutavit (*Ephes.* II, 20). Vere in Christo omnes unus panis sumus, et duo consensimus super terram. Et quomodo nos super prophetas fundati sumus : ita et patriarchæ in apostolorum fundamine constiterunt. Tutores autem et actores, possunt et prophetæ accipi, quorum verbis quotidie in adventum Salvatoris erudiebamur : sicut pædagoga Moysi Lex supra disserta est; et angeli parvulorum qui quotidie vident faciem Patris, et interpellant pro eis. De quibus dictum est : *Immittet* **447** *angelos Domini in circuitu timentium eum, et eruet eos* (*Ps.* XXXIII, 8). Possunt intelligi et sacerdotes et principes, qui tum populo dominati, nunc formam præbere censentur. Et recte hi sub tutoribus et actoribus esse dicuntur, qui habentes spiritum timoris, necdum meruere spiritum libertatis et adoptionis accipere. Ætas enim infantiæ ad peccata formidat, pædagogum metuit, non confidit esse se liberam, licet per naturam domina sit. Et secundum utramque intelligentiam qua tutores et actores, vel prophetas, vel angelos diximus, parvulus iste tamdiu sub actoribus est atque tutoribus, donec legitimum perfecti viri tempus impleverit. Legitimum autem tempus, sicut Romanis legibus, viginti quinque annorum spatio terminatur, ita ad humani generis perfectionem Christi reputatur

*Sic passim Veteres accipiunt : e quibus ut et Ecclesiasticum quempiam auctorem nominem, Calchedonensis concilii Patres : μήτε συνάπτειν πρὸς γάμον αἱρετικῷ, ἢ Ἰουδαίῳ, ἢ Ἕλλονι, etc.

adventus. Statim ut ille venerit, et omnes in virum perfectum creverimus, pædagogus a nobis tutorque discedunt. Tunc auctoritate Domini et hæreditatis possessione perfruemur, in qua prius nati quodammodo putabamur alieni.

(Vers 3.) *Ita et nos, cum essemus parvuli, sub elementis hujus mundi eramus servientes.* Elementa mundi, eosdem quos supra tutores et actores dixerat, appellavit: quod sub ipsis primum præsidibus constituti, quia necdum Dei Filii capere ad nos poteramus adventum, erudiebamur in medio. Nonnulli eos esse angelos arbitrantur, qui quatuor mundi elementis præsideant: terræ videlicet, aquæ, igni, et aeri: et necesse esse, ut priusquam quis credat in Christo, illis arbitris gubernetur. Elementa mundi cœlum et terram, et ea quæ intra hæc sunt, plerique appellata putant: quod videlicet solem, lunam, maria, silvarum, et montium deos, et sapientes Græciæ, et Barbaræ nationes, Romanique, omnium superstitionum sentina, venerentur: quibus cum Christus venerit, liberamur, intelligentes ea creaturas esse, non numina. Alii elementa mundi, Legem interpretantur Moysi et eloquia prophetarum: quod per hæc quasi initia et exordia litterarum, Dei timorem, qui sapientiæ principium est, suscipiamus. Denique ad eos qui jam deberent esse perfecti, et veritate neglecta, **448** adhuc disciplinarum principiis inhærebant, scribit in Epistola ad Hebræos Apostolus: *Etenim cum deberetis esse magistri propter tempus, rursum necesse habetis ut doceamini quæ sint elementa principii sermonum Dei* (*Hebr.* v, 12). Econtrario nobis objici potest, quod ad Colossenses Paulus apostolus scribens, elementa mundi alia nuncuparit: *Videte*, dicens, *ne quis vos deprædetur per philosophiam, et inanem deceptionem, secundum traditionem hominum: secundum elementa mundi, et non secundum Christum* (*Coloss.* II, 8). Sed ex eo quod addidit, *secundum traditionem hominum, et inanem deceptionem*, ostendit non eadem elementa ad Colossenses et ad Galatas nominari. Ab his quippe elementis postquam venerit temporis plenitudo redimimur, et ad majora gradientes adoptionem recipimus filiorum. Ab illis vero nihil tale dicitur quid sequatur; sed simpliciter elementa pro litteris accipiuntur. Potest igitur, ut diximus, Moysi Lex et prophetæ pro elementis accipi litterarum, quod per eas syllabæ jungantur et nomina, et [a] non tam sui, quam alterius rei utilitate discantur: ut possimus orationem legere contextam, in qua sensus magis et ordo verborum quam litterarum principia considerantur. Quod autem Legem et prophetas, elementa mundi interpretati sumus, mundus pro his qui in mundo sunt, accipi solet, eodem Paulo dicente: *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi* (II *Cor.* v, 9). Et in Evangelio: *Et mundus per eum factus est, et mundus eum non recipit* (*Joan.* x). Quidam etiam in illa liberius evagantur: ut quia Lex umbram habet futurorum bonorum, requirant utrum in alio mundo, de quo Salvator ait: *Ego non sum de mundo isto* (*Joan.* VIII, 23), primum parvuli simus, et sub elementis initiorum constituti, paulatim procedamus ad summum, et recipiamus adoptionis locum quem quondam amisimus.

(Vers. 4.) *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege: ut eos qui sub Lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.* Diligenter attendite quod non dixerit, *factum per mulierem:* quod Marcion et cæteræ hæreses volunt, quæ putativam Christi carnem simulant: sed *ex muliere*, ut non per illam, **449** sed ex illa natus esse credatur. Quod autem sanctam et beatam Matrem Domini, mulierem, non Virginem nominavit, hoc idem et in Evangelio κατὰ Ματθαῖον scriptum est: quando uxor appellatur Joseph (*Luc.* II), et ab ipso Domino quasi mulier increpatur (*Joan.* II). Non enim necesse erat semper quasi caute et timide Virginem dicere, cum mulier sexum magis significet quam copulam viri: et secundum intelligentiam Græcitatis, γυνὴ tam uxor, quam mulier valeat interpretari. Sed ut cuncta præteream: quomodo sub lege factus est, ut eos qui sub lege erant, redimeret: sic propter illos qui nati erant ex muliere, ex muliere nasci voluit. Nam et baptismum in Jordanis fluento idcirco quasi pœnitens, cum esset a peccatis liber, accepit: ut cæteros edoceret mundandos esse per baptismum, et in filios nova Spiritus adoptione generari. Quod nequaquam intelligens Joannes Baptista, eum ad lavacrum prohibebat accedere, dicens: *Ego a te debeo baptizari* (*Matt.* III, 14). Et statim sacramentum [*Al.* sacramento] docetur: *Sine modo: sic enim decet nos adimplere omnem justitiam*, ne qui ob hominum salutem venerat, aliquid de [b] conversatione hominum præteriret. Quærat quispiam, et dicat: Si ideo sub Lege factus est, ut eos qui sub Lege erant, redimeret: quod videlicet impossibile fuerit redimi eos qui erant sub Lege, nisi factus fuisset ipse sub Lege: aut sine Lege factus est, ut redimeret eos, qui sub Lege non erant: aut si non est factus ipse sine Lege, non redimit eos qui sub Lege non fuerant. Quod si possibile erat eos qui sine Lege erant, redimi; ita ut sine Lege ipse non fieret: ergo superflue sub Lege factus est; ut redimeret eos qui sub Lege erant. Breviter solvet hanc quæstionem, si quis illo utatur exemplo: *et cum his qui sine Lege erant, reputatus est.* Nam licet in Latinis codicibus propter simplicitatem interpretum male editum sit: *Et cum iniquis reputatus est* (*Luc.* XXII, 37); tamen sciendum aliud apud Græcos significare ἄνομον, quod hic scriptum est; aliud ἄδικον, quod in Latinis voluminibus habetur. Ἄνομος enim dicitur ille, qui sine lege est, et nullo **450** jure constringitur. Ἄδικος vero iniquus, sive injustus. Unde et ipse Apostolus in alio loco: *cum non essem*,

[a] Palat. ms., *et non tam alterius rei utilitate discantur quam ut possemus*, etc.

[b] Fortasse verius in uno Palatino, *de conversione*, pro *conversatione*.

sit, *sine Lege Dei ; sed in Lege essem Christi* (I *Cor.* IX): et certe in hoc quoque testimonio ἄνομος in Græco scriptum est; et qui hic bene interpretatus est, potuit idem verbum et ibi similiter interpretari : nisi cum ambiguitas fefellisset. Alius vero ipsum verbum, *redimeret*, acutius intuebitur; et dicet eos significari redemptos, qui primum de Dei parte fuerint, et postea esse cessaverint : illos vero qui sub Lege non fuerint, non tam redimi, quam emi. Unde et ad Corinthios, in quibus audiebatur fornicatio, et talis fornicatio quæ ne inter Gentes quidem (*Ibid.* V), scribitur : *Pretio empti estis*, non *redempti :* sub Lege quippe non fuerant. Recipimus igitur adoptionem filiorum Dei : et redempti a Christo, sub servitute elementorum mundi et tutorum potestate esse desistimus. Quomodo autem inter redimere et emere quid interesset, ostendimus, sic quid sit inter accipere, et recipere adoptionem filiorum, consideremus.

(Vers. 6.) *Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba, Pater.* Manifeste apostolus Paulus tres spiritus nominat, Spiritum Filii Dei, ut in præsenti loco, *Misit Deus Spiritum Filii in corda nostra* (*Rom.* VIII, 14). Et Spiritum Dei, ut in illo : *Quotquot Spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt.* Et Spiritum sanctum ut ibi : *Corpora vestra templum sancti Spiritus sunt, qui est in vobis* (1 *Cor.* VI, 19). Alium autem sanctum Spiritum esse quam Filium Dei, manifeste et in Evangelio comprobatur : *Qui dixerit verbum contra Filium hominis, dimittetur ei. Quicumque autem dixerit contra Spiritum sanctum, nec hic, nec in futuro dimittetur ei* (*Luc.* XII, 10). Hoc ideo : quia multi per imperitiam Scripturarum (quod et Firmianus in [a] octavo ad Demetrianum Epistolarum libro facit) asserunt Spiritum sanctum sæpe Patrem, sæpe Filium nominari. Et cum perspicue in Trinitate credamus, tertiam personam auferentes, non substantiam ejus volunt esse, sed nomen. Ne autem longum faciam (non enim dialogus, sed 451 commentarius scribitur), de quinquagesimo psalmo tres spiritus nominatos breviter ostendam, propheta dicente : *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis. Ne projicias me a facie tua : et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Redde mihi lætitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me.* Principalem spiritum, Patrem appellat : quia Filius ex Patre, et non Pater ex Filio. Spiritum autem rectum, veritatis atque justitiæ, Christum Dominum significat : *Quia Pater omne judicium dedit Filio* (*Joan.* V, 22), ut David ait : *Deus, judicium tuum regi da, et* [b] *potentiam tuam filio regis* (*Ps.* LXXI, 1). Porro Spiritum sanctum aperto nomine vocat. Quæ quidem cum vocabulis personisque dissentiant, substantia naturaque sociata sunt : et indifferenter idem Spiritus ob naturæ societatem, nunc Patris dicitur esse, nunc Filii. Argumentum autem quo asserere conatur, nos jam non esse sub Lege, sed sub gratia Domini Jesu, tali fine concludit. Superius dixerat, *ut adoptionem filiorum reciperemus :* nunc Dei esse nos filios, ex spiritu probat quem habemus in nobis. Numquam enim, inquit, auderemus dicere : *Pater noster qui es in cœlis : Sanctificetur nomen tuum*, nisi de conscientia Spiritus habitantis in nobis, et magna sensuum et dogmatum voce clamante : *Abba, Pater* (*Rom.* VIII, 15). Abba Hebraicum est, idipsum significans quod et Pater. Et hanc consuetudinem in pluribus locis Scriptura conservat, ut Hebraicum verbum cum interpretatione sua ponat. Bartimeus, *filius Timei.* Aser, *divitiæ.* Tabitha, *Dorcas* (*Act.* IX) : et in Genesi, Mesech, *vernaculus* (*Gen.* XV), et cætera his similia. Cum autem Abba Pater Hebræo Syroque sermone dicatur : et Dominus noster in Evangelio præcipiat, nullum patrem vocandum nisi Deum (*Matt.* XXIII), nescio qua licentia in monasteriis vel vocemus hoc nomine alios, vel vocari nos acquiescamus. Et certe ipse præcepit hoc qui dixerat non esse jurandum (*Matth.* V). Si non juramus, nec patrem quidem quempiam nominemus. Si de patre interpretabimur aliter, et de jurando aliter sentire cogemur [*Al.* cogemus]. Notandum etiam, quia clamor in Scripturis, non 452 magnæ vocis emissio, sed scientiæ intelligatur et dogmatum magnitudo. Nam et in Exodo respondit Dominus ad Moysen : *Quid clamas ad me* (*Exod.* XIV, 15)? cum penitus Moysi vox nulla præcesserit. Verum compunctum cor et pro populo lacrymabiliter ingemiscens, Scriptura clamorem vocavit. Quomodo igitur, qui Spiritum Filii Dei habet, filius Dei est; sic in reciprocum, qui spiritum Filii Dei non habet, Dei filius non potest appellari.

(Vers. 7.) *Itaque jam non est servus, sed filius. Quod si filius, et hæres* [c] *per Christum.* Habentes, inquit, spiritum Filii Dei in vobis clamantem, Abba, Pater, non servi cœpistis esse, sed filii. Quia ante nihil differebatis a servo cum essetis natura quidem Dei ; sed sub tutoribus et actoribus parvuli degebatis : quod si filii estis, consequenter vobis debetur hæreditas, ut quomodo spiritum Filii Dei accipientes, facti estis filii Dei : ita in libertatem de servitute mutati, hæredes sitis cum hærede Patris Christo Jesu, qui ex persona hominis assumpti loquitur in psalmo : *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (*Ps.* II, 7, 8). Quod autem in hoc loco dicimus, in

[a] Suspicor numerum cubare in mendo; Lactantii enim libros epistolarum, *ad Demetrianum auditorem suum*, nonnisi duos recenset ipse Hieronymus libro de Viris Illustribus, cap. 80. Proinde malim ex ingenio hic *altero*, pro *octavo* rescribi : quamquam tacentibus mss. nihil muto. Cæterum consule S. Hilarium de Trinitate.

[b] Palatin. ms., *et justitiam tuam*, quemadmodum pridem rescripserat Victorius, codicibus, ut ait, et editionibus adjuvantibus.

[c] Duo mss., *per Deum*, pro, *per Christum* : Græcus utrumque habet, κληρονόμος θεοῦ διὰ Χριστοῦ, ad quem refingi placeret, *hæres Dei per Christum.*

cæteris quoque observare debemus, de toto genere hominum singulari numero disputari. Omnes enim credentes, unum sumus in Christo Jesu, et membra corporis ejus, et in perfectum virum redacti, illum habemus caput, quia caput viri Christus est (I *Cor.* XI, 2).

(Vers. 8, 9.) *Sed tunc quidem nescientes Deum servistis his qui natura non erant dii. Nunc vero cognoscentes Deum, magis autem cogniti ab eo, quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus rursum servire vultis?* Galatas quos ab idolorum cultu ad fidem Dei veri transtulerunt, arguit, quomodo idolis derelictis, quæ natura non erant dii, et cognoscentes Deum, magis autem cogniti ab ipso, spiritu quoque adoptionis accepto, rursum quasi parvuli, et sub tutoribus et pædagogo esse cupientes, ad infirma et [a] paupertina revertantur elementa, quæ propterea infirmo et pauperi sensu populo data sunt **453** in deserto, quia non poterat accipere et sustinere majora. Eadem autem elementa, quæ nunc infirma et egena appellavit, superius tantum mundi elementa posuit. Et ubi elementa mundi dicta sunt, ibi non est additum, *infirma et egena*. Hinc rursum ubi infirma vocata sunt, *mundi*, ut supra diximus, nomen est tacitum. Puto itaque quamdiu quis parvulus est, nec statutum a patre tempus implevit, ut filius et hæres appellari queat, sub elementis cum mundi, Lege videlicet esse Moysi. Cum autem post libertatem filio debitam rursus reversus fuerit ad Legem, circumcidi volens, et totam Judaicæ superstitionis litteram sequi, tunc quæ prius ei mundi tantum fuerant elementa, infirma quoque et egena dicuntur exordia. Intantum enim nihil prosunt cultoribus suis, ut ne hoc quidem eis exhibere valeant quod ante præstiterant, Jerosolyma, templo altarique destructis. Respondeat aliquis, et dicat : Si lex et præcepta quæ in Lege conscripta sunt, infirma et egena elementa sunt, et hi qui cognoverunt Deum, magis autem cogniti sunt ab eo, Legem observare non debent (ne incipiant non tam Deum colere a quo cogniti sunt, quam ad eos reverti qui natura non sunt dii), aut Legem observaverunt Moyses et prophetæ, et non cognoverunt Deum, nec cogniti sunt ab eo; aut si cognoverunt Deum, mandata Legis minime compleverunt. Quod utrumque periculosum est dicere : Aut illos non fecisse quæ Legis sunt, et sic cognovisse Deum : aut non cognovisse Deum, dum infirma et egena Legis elementa custodiunt. Quod quidem sic solvi potest, ut dicamus illos, quomodo Paulus factus est Judæis Judæus, ut Judæos lucrifaceret (I *Cor.* IX), et in Cenchris ex voto comam totondit (*Act.* XVIII), et nudipedalia atque calvitium Jerosolymis in templo exercuit, ut eorum sedaret invidiam, qui [b] catechisati de eo fuerant, quod contra Legem Moysi, et Deum faceret prophetarum : ita et sanctos viros fecisse quidem ea quæ Legis erant, sed sensum magis Legis secutos esse quam litteram. Qui non minus quam Abraham sublato de facie velamento, cupierunt videre diem Christi, et viderunt **454** et lætati sunt : Facti infirmo populo infirmi, ut infirmos lucrifacerent (I *Cor.* IX), et his qui sub Lege erant quasi essent ipsi sub Lege, ut eos ab idolis, quibus in Ægypto assueverant, separarent. Absurdum quippe est Moysen et cæteros confabulatores Dei in ea fuisse conditione, ut [c] non credamus eis, et præfinitum tempus a Patre venisse, et redemptos eos esse de servitute legali, et adoptionem filiorum consecutos, et hæreditatem cepisse cum Christo. Quæcumque enim toto generi humano sapientia Dei quasi [d] uni Filio præstitit, hæc eadem unicuique sanctorum semper suo ordine et dispensatione largita est. Legem nobis Moysi infirma et egena dicentibus elementa, occasionem inveniunt hæretici, ut detrahant Creatori, quia mundum condiderit, et Legem sanxerit. Quibus nos respondebimus, id quod supra diximus, infirma his esse et egena elementa, qui ad ea post Evangelii gratiam revertuntur. Antequam vero præfinitum tempus veniret a Patre, non tam infirma et egena appellata esse elementa, quam mundi. Denique prinsquam Christi in toto orbe Evangelium coruscaret, habuerunt suum fulgorem præcepta legalia : postquam vero majus evangelicæ gratiæ lumen effulsit, et sol justitiæ toti mundo se prodidit, stellarum lumen absconditum est, et earum radii caligaverunt, ita ut Apostolus in alio loco diceret : *Nam nec glorificatum est, quod glorificatum fuit in hac parte, propter excellentem gloriam* (II *Cor.* III). Quod aliis verbis nunc loquitur, ut dicat, Lex Moysi quæ ante Evangelium dives, et opulenta, et clara fuit, post adventum Christi ad comparationem ejus quasi infirma et egena, imminuta atque destructa est ab eo qui major fuit Salomone, et templo, et Jona. Quod enim scriptum est : *Illum oportet crescere, me autem minui* (*Joan.* III, 30) : non tam ex Joannis, quam ex Legis persona dictum puto, quia semper cedunt minora majoribus, et perfecta initiis præponuntur. Alias autem infirma et egena elementa, Judæorum traditiones, et secundum litteram vilem intelligentiam confirmabimus, quæ sunt justificationes non bonæ, et præcepta non bona. **455** Robusta quippe et dives est Legis intelligentia spiritualis (*Ezech.* XX), ita ut aut penitus elementum non debeat appellari, aut elementum quidem sit comparatione futuri sæculi, et vitæ in Christo Jesu, qua nunc vivunt angeli supernæque virtutes. Sensui vero Judaico comparata, non tam elementum, hoc est, initium, quam perfectio nuncupetur. Quod autem ait : *Nunc vero cognoscentes Deum, magis autem cogniti ab eo*, illud ostendit, quod post idolorum cul-

[a] Iidem mss., *ad infirma et egena revertantur*.
[b] Rescribit Victorius ad suorum mss. fidem, *qui cauati de eo*, etc. Nostri cum impressa lectione faciunt.
[c] Absque negandi particula Palatin. mss., *ut credamus eis*.
[d] Alii editi libri, *quasi in Filio præstitit*, etc.

tum, Deum intellexerint Galatæ, vel potius ipsi cognitione ejus digni sint judicati. Non quod Deus Creator omnium aliquid ignoret; sed quod eos tantum scire dicatur, qui errorem pietate mutaverint. *Cognovit Dominus qui sunt ejus* (II *Tim.* II, 19). Et Salvator in Evangelio : *Ego sum*, ait, *pastor bonus, et cognosco meas, et cognoscunt me meæ* (*Joan.* X, 14). Econtra ad impios : *Nescio vos, recedite a me, operarii iniquitatis* (*Luc.* XIII, 27). Et ad stultas virgines: *Nescio vos quæ estis* [Al. *sitis*] (*Matth.* XXV, 12).

(Vers. 10, 11.) *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos, timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis.* Qui non adorat Patrem in spiritu et veritate, nescit sabbatismum sanctis repositum, de quo loquitur Deus : *Si introibunt in requiem meam* (*Psal.* XCIV, 11) : et non de illis temporibus recordatur, de quibus scriptum est : *Recordamini dierum sæculi* (*Isai.* XLVI, 9). Et alibi : *Memoratus sum dies antiquos, et annos æternos in mente habui* (*Psal.* LXXVI, 6). Dies Judaicos observat, et menses, et tempora, et annos. Dies, ut sabbati ,et neomeniæ, et a decima mensis primi usque ad quartam decimam, qua agnus corporeus victimæ reservatur, et a quarta decima usque ad vicesimam primam ejusdem mensis, quando azyma comeduntur, non sinceritatis et veritatis, sed in fermento veteri malitiæ et nequitiæ Pharisæorum. Septem quoque septimanas, qui ritu Judaico post azyma computat, dies Israeliticæ Pentecostes colit. Nec non et clangorem tubarum mense septimo prima mensis. Decima quoque ejusdem mensis, expiationem et jejunium, et scenopegias ex more figentes, Judaicos observant dies. Menses autem custodiunt, qui primum et septimum mensem, non intelligentes mysterium veritatis, observant. Tempora quoque **456** colunt, qui ter per annos singulos Jerosolymam venientes, putant se Domini imperare præceptum, dicentis : *Tribus temporibus anni diem festum agetis mihi, solemnitatem azymorum, et solemnitatem messis primitivorum; et solemnitatem consummationis in exitu anni* (*Exod.* XXIII, 14, *seqq.*). Et alibi : *Tribus temporibus anni apparebit masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui* (*Ibid.* XVII). Quod autem ait, *et annos*, puto de septimo remissionis anno dici, et de quinquagesimo, quem illi Jubileum vocant. Plenius hunc locum ad Colossenses Apostolus explicat, dicens : *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum* (*Coloss.* II, 16). Partem diei festi ad distinctionem perpetuæ festivitatis hic posuit, ut non brevem, et, ut ita dicam, totius cor-

A poris quamdam particulam, sed totum vitæ nostræ spatium perpetuæ in Christo solemnitatis habeamus. Et ut posterioribus priora connectam, quid de lege Moysi et de superflua ciborum curiositate in hac eadem Epistola sentiat, statim subjungit et loquitur : *Si enim mortui estis cum Christo, ab elementis mundi hujus, quid adhuc tamquam viventes in hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis, quæ sunt omnia in interitu ipso usu, secundum præcepta et doctrinas hominum.* Dicat aliquis : Si dies observare non licet, et menses, et tempora, et annos, nos quoque simile crimen incurrimus quartam sabbati observantes, et parasceven, et diem Dominicam, et jejunium Quadragesimæ, et Paschæ festivitatem, et Pentecostes lætitiam, et pro B varietate regionum, diversa in honore martyrum tempora constituta. Ad quod qui simpliciter respondebit, dicet : non eosdem Judaicæ observationis dies esse quos nostros. Nos enim non azymorum pascha celebramus, sed resurrectionis et crucis. Nec septem juxta morem Israel numeramus hebdomadas in Pentecoste, sed Spiritus sancti veneramur adventum. Et ne inordinata [a] congregatio populi fidem minueret in Christo, propterea dies aliqui constituti sunt, ut in unum omnes pariter veniremus. Non quo celebrior sit dies illa qua convenimus, sed quo quacumque die conveniendum sit, **457** ex conspectu [*Al.* et aspectu] multo lætitia major oriatur. Qui vero oppositæ quæstioni acC tius respondere conatur, illud affirmat, omnes dies æquales esse, nec per parasceven tantum Christum crucifigi, et die Dominica resurgere, sed semper sanctum resurrectionis esse diem et semper eum carne vesci Dominica, Jejunia autem et congregationes inter dies propter eos a viris [b] prudentibus constitutos, qui magis sæculo vacant, quam Deo, nec possunt, immo nolunt toto in Ecclesia vitæ suæ tempore congregari, et ante humanos actus, Deo orationum suarum offerre sacrificium. Quotus enim quisque est, qui saltem hæc panca quæ statuta sunt, vel orandi tempora, vel jejunandi semper exerceat? Itaque sicut nobis licet vel jejunare semper, vel semper orare, et diem Dominicam accepto Domini corpore indesinenter celebrare gaudentibus : non ita et Judæis fas est omni tempore immolare agnum, Pentecosten agere, tabernacula figere, jejunare quotidie. Satis vero caute inter auctoritatem Apostoli, et sancti hominis lenitatem verba moderatus est, inferens : *Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis.* Si enim abrupte condemnare voluisset, dixisset uti-

[a] Unus Palatin. ms., *ne inordinate congregati populi fides*, etc.

[b] Sumit hinc sibi Dallæus animos, probaturus, non ab apostolis, sed postmodum a viris prudentibus jejunia fuisse constituta. At vero non alios quam apostolos virorum prudentum nomine designari ab Hieronymo, liquet ex hoc ipso contextu planissime, cum diem Dominicam et *congregationes inter dies* ejusdem, atque jejunia institutionis esse non dubitet. Dominicam vero diem non jam inde fuisse ab apostolis sacris constitutam operandis, nemo, opinor, inficias. Cæterum et diserte alibi professus est S. Pater in epist. 41 ad Marcellam, quæ contra Montanum inscribitur, *quadragesimam secundum* traditionem apostolorum *jejunari* : docetque adeo *ex necessitate*, non *ex voluntate* quotannis observandam, quod ab ipsis apostolis ortum duxerit. Adde in aliquot mss. et penes Rabbanum hic, *a viris credentibus* legi, pro *prudentibus*.

que : *Timeo vôs : sine causa enim laboravi in vobis.* Nunc autem videns eos zelum Dei habere, sed non secundum scientiam, nec penitus eorum desperavit salutem, qui pio fuerant errore decepti, nec rursum irreprehensos reliquit, ne et ipsis perseverandi in errore, et cæteris occasionem similiter tribueret errandi. *Timeo autem vos*, posuit, pro eo quod est, *timeo de vobis*. Sine causa laborat magister, cum ipse provocat ad majora discipulos, et illi retro lapsi ad minora et humilia revolvuntur.

(Vers. 12.) *Estote sicut et ego, quia et ego sicut vos.* Quod dicit tale est, quomodo ego vobis infirmis sum factus infirmus, et non potui loqui ut spiritualibus, sed quasi carnalibus et parvulis in Christo, et quia necdum poteratis solido cibo vesci, **458** Evangelico vos tantum lacte potavi, nolens in ætate vos semper infantiæ permanere, sed paulatim ad adolescentiam et juventutem usque perducere, ut solidum cibum possetis accipere : ita et vos debetis esse sicut et ego sum, perfectiora videlicet sapere, dimisso lacte, ad fortiores cibos, et ad pabula transire majora. Hoc autem loquitur quasi Salvatoris imitator, qui non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens; et habitu inventus est ut homo, ut nos dii fieremus ex hominibus, et non ultra moreremur; sed [a] consurgentes Christo, amici ejus diceremur et fratres, et ut esset discipulus sicut magister, et servus sicut dominus. Potest autem et ita intelligi : Obsecro vos, inquit, fratres, ut Judaica observatione contempta, dierum, mensium, temporum, atque annorum, quæ sunt umbræ futurorum, me imitemini, qui sine querela in Lege versatus, omnia arbitratus sum quasi purgamenta atque quisquilias, ut Christum lucrifacerem. Fui quippe et ego sicut vos nunc estis, cum eisdem observationibus strictus tenebar, et Ecclesiam Christi, quia ista non faceret, persequens devastabam.

(Vers. 13.) *Fratres, obsecro vos, nihil me læsistis. Scitis autem quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jam pridem.* Superiori sententiæ junge quod sequitur, quod ut fiat manifestius, sit ordo iste quem fingimus : Obsecro vos, fratres, estote sicut et ego, quia et ego sicut vos. Simile est huic illud : *Rogamus pro Christo, reconciliamini Deo* (II *Cor.* v, 40). Nec non et alibi : *Obsecro primum omnium fieri deprecationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones* (I *Tim.* II, 1). Petri quoque verba dicentis : *Seniores in vobis rogo consenior ipse, et testis passionum Christi* (I *Petr.* v, 1). Quæ quidem et nos ad humilitatem provocant, et supercilium deciliunt episcoporum, qui velut in aliqua sublimi specula constituti, vix dignantur videre mortales, et alloqui conservos suos. Discant ab Apostolo, **459** errantes et insipientes Galatas fratres vocari. Discant post increpationem blanda verba dicentis : *Obsecro vos* (I *Cor.* XI). Quod autem obsecrat, illud est, ut imitatores ejus sint, sicut ipse Christi; immo ut præsentem locum sequar, nihil est grande quod postulat : ut quomodo ipse propter illos de majori factus est minor : sic illi a minoribus ad majora conscendant. *Nihil me*, inquit, *læsistis.* Lædit [b] discipulus magistrum, si per negligentiam suam præcepta ejus laboremque disperdat. Non læserant Galatæ Apostolum, usque in præsens tempus Evangelium ejus ac mandata servantes. Aut certe ita : Quando vobis primum Evangelium annuntiavi; et propter infirmitatem carnis vestræ, quia non poteratis sacramenta suscipere majora, prædicavi vobis quasi parvulis, et meipsum infirmum esse simulavi, ut vos infirmos lucrifacerem : nonne quasi angelum suscepistis me, quasi Christum Jesum? Cum igitur in nullo me illo tempore læseritis [*Al.* læsistis], et me vestri causa humilem atque dejectum similem Dei Filio putaveritis : quomodo ad majora vos provocans lædor a vobis, perdendo laborem meum, et dispensationem illam, qua me parvulum esse simulaveram, irrito opere nunc [b] lugetis? Per infirmitatem autem carnis non suæ, sed audientium, Galatis Paulus annuntiat : qui non poterant carnem subjicere verbo Dei, sed quasi carnei, nihil intelligentiæ suscepere spiritualis. Quod ut evidentius fiat, ponamus exemplum. Per infirmitatem carnis docet, qui dicit : *Si se non continent, nubant.* Et : *Mulier si mortuus fuerit vir ejus, libera est : cui vult nubat, tantum in Domino* (I *Cor.* VII, 9, 39). Nequaquam vero per infirmitatem carnis docet, ista commemorans : *Solutus es ab uxore : noli quærere uxorem.* Et : *Tempus est, ut et qui habent uxores, sic sint quasi non habentes* (*Ibid.* 27, 29). Alia quippe præcepta ad spirituales, alia dantur ad carneos. Et aliud est quod juxta imperium, aliud quod juxta indulgentiam præcipitur.

(Vers. 14.) *Et tentationem vestram, quæ erat in carne mea, non sprevistis, neque respuistis : sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum.* Obscurus locus, et **460** acrius attendendus. Ego quidem, ait, quasi parvulis vobis atque lactentibus per infirmitatem carnis vestræ jam pridem evangelizavi, a minoribus incipiens, et (ut ita dicam) apud vos pene balbutiens. Quæ dispensatio et prædicationis infirmæ simulatio, mea quidem gubernatio erat; sed vestra tentatio, an vobis placerent, et magna viderentur ea quæ pro conditione sui minora erant, et a me quasi humilia promebantur. Quæ quidem vos, non ut parva, sed ut magna capientes, intantum admirati estis, ut me qui ea loquebar quasi angelum, et, ut plus dicam, quasi Dei Filium susciperetis. Hæc ergo vestra tentatio, qua ego vos in carnali mei sermonis annuntiatione tentabam, non fuit contempta, nec vilis; sed plus quam æstimabam, habuit dignitatis. Potest et locus iste ita edisseri : quando veni ad vos, non veni in sermone sapientiæ, sed homo humilis atque contemptus, nihil magnum deferens [c], referas ad ipsummet Paulum.

[a] Iterum Palatin. mss., *sed resurgentes* : et paulo superius, *conresurgentes*, pro simplici, *consurgentes*.

[b] Fortasse verius in uno Palatino est, *lugens*, quod

[c] Addit de suo Marianus Victorius particulam *nisi*, id est, *nihil magnum deferens, nisi crucifixum*. Mss.

crucifixum. Cum igitur me videretis in corpore infirmitatibus obnoxio constitutum, regna cœlestia pollicentem non irrisistis, nec æstimastis dignum esse contemptu : intelligebatis quippe humilitatem carnis meæ, et ipsius habitus vilitatem, ad vestram tentationem fieri : an videlicet contemneretis eum, qui ab incredulis miserabilis putabatur; sed econtra illum humilem, vilem atque contemptum, ita ut angelum, et plusquam angelum suscepistis. Aut certe suspicari possumus, Apostolum eo tempore quo primum venit ad Galatas, ægrotasse; et aliqua corpusculi infirmitate detentum, non cessasse tamen, nec vocem silentio repressisse, quo minus cœptum Evangelium prædicaret. Nam tradunt eum gravissimum capitis dolorem sæpe perpessum : et hunc esse angelum Satanæ, qui appositus ei sit, ut eum colaphizaret in carne, ne extolleretur. Hæc infirmitas, et languor hic corporis, apud eos quibus annuntiabatur Evangelium, tentatio fuit : an contemnerent eum sublimia promittentem, quem languoribus corporis subjectum videbant. Nec non et illud dici potest, quod in principio adventus sui ad Galatas, contumelias, **461** et persecutiones, et plagas corporis ab his qui contraibant Evangelio sustinuerit : et hanc fuisse tentationem vel maximam Galatis, Apostolum Christi cernentibus verberari. Quod autem ait, sicut angelum, sicut Christum Jesum suscepistis me : et angelo [*Al.* angelis] Christum esse ostendit majorem, quem secundum dispensationem corporis minorem Psalmista cantaverat, dicens : *Minorasti eum paulo minus ab angelis* (*Psal.* VIII, 6); et tantum sua verba in principio valuisse demonstrat, ut angeli putarentur et Christi.

(Vers. 15, 16.) *Ubi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis : quia si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis et dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum veritatem dicens vobis?* Beatus est qui ambulat in virtutum via, sed si ad virtutes usque pervenerit. Nec prodest a vitiis recessisse, nisi optima comprehendas. Quia non tam initia sunt in [a] bonis studiis laudanda, quam finis. Sicut enim in vinea multi usque ad prælum uvæ gradus sunt : et primum necesse est ut vitis gemmet in pampinis, spem promittat in floribus : deinde ut flore decusso, futuri botri species deformetur, paulatimque turgescens uva parturiat, ut pressa torcularibus dulcia musta desudet. Ita et in doctrina singuli beatitudinum sunt provectus [*Al.* profectus] : ut audiat quis verbum Dei, ut concipiat, ut in utero animæ ejus adolescat, et ad partum usque perveniat. Ut cum pepererit illum, lacte enutriat, et per infantiam, puritiam, adolescentiam, juventutem, ad perfectum virum usque perducat. Cum ergo singuli, ut diximus, gradus, juxta provectus suos habeant beatitudinem : si finis, et ut ita loquar, extrema manus operi defuerit, totus labor irritus fiet; et dicetur : *Ubi est ergo beatitudo vestra?* Quamvis, inquit, vos eo tempore quo Evangelium juxta carnem susceperatis, beatos dicerem quod in initiis fervebatis : tamen nunc quia non video ædificio culmen impositum, et pene [b] nequaquam jacta fundamina, cogor dicere : *Ubi est ergo beatitudo vestra*, qua vos beatos arbitrans ante laudabam? Vere enim et ipse fateor, quia sic me vobis humilia prædicantem vel persecutionibus **462** conflictatum, in principio dilexistis : ut si fieri posset (hyperbolice autem sunt accipienda quæ loquitur) eruissetis vobis oculos; et mihi, ut omnium vestrum luminibus plus cernerem, dedissetis. Optabatis quippe vos cæcos esse per ineffabilem in me charitatem; ut plus in meo corde Evangelii lumen oriretur, emolumentum meum vestris damnis crescere volebatis : et hoc illo tempore, quo vobis quasi parvulis atque lactentibus, sive propter infirmitatem carnis vestræ parva et humilia annuntiabam, sive propter meæ carnis injurias, non dignus videbar fide. Nunc vero quia ab elementis et syllabis et lectione puerili cœpi vos ad majora studia provocare, ut libros teneatis in manibus, ut plena eruditionis, et sensuum verba discatis, recalcitratis, irascimini, gravis vobis videtur esse perfectio doctrinarum : et in tantum in alios mutati estis affectus, ut me quem quasi angelum et Christum susceperatis, cui volebatis oculos vestros tradere, nunc habeatis inimicum : quia vobis plenam annuntio veritatem. Eleganter autem sententiam terminavit, dicens : *Ergo inimicus vobis factus sum veritatem dicens vobis?* ut ostenderet initia prædicationis, non tam veritatem fuisse, quam umbram et imaginem veritatis. Similis est huic illa sententia nobilis apud Romanos poetæ (*Terent. in And.* I, 1) :

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Sed vide quanto hic melius quam ille; Apostolus enim his quos stultos dixerat, quos parvulos appellarat, hanc sententiam temperavit, et specialem fecit : dum proprie ad personas Galatasque direxit. Ille vero et generalem, et ita se apud omnes habere denuntians, vehementer erravit. Obsequium enim, quo putavit amicos fieri, veritate empta, non tam obsequium est, quam adulatio, et assentatio : quas clandestinas magis inimicitias, quam amicitias dici debere, perspicuum est. Simul autem et illud considerandum, quod hodie quoque quamdiu parvulis atque lactentibus, et his in quorum cordibus numquam Christus [c] adolescit, nec proficit ætate et sapientia, et gratia apud **463** Deum et homines, juxta litteram Scripturas explanamus, laudamur, suspici-

codices legunt quod nos posuimus. Sensus iste esse videtur, *nihil magnum præter crucifixum deferens;* vel, *nihil magnum, deferens crucifixum solum.* MART. — Ita et nostri mss. præferunt bono satis sensu. Victorius de suo addit, *nisi*, id est, *nihil magnum deferens, nisi Crucifixum.*

[a] Nec male unus Palatinus, *non tam initia sunt nobis studii laudanda, quam*, etc.

[b] Penes Victorium, *pene nequidquam.*

[c] Cum Victorio duo mss., *numquam Christus levit, nec profecit.*

mur, admirationi habemur. Cum autem paululum cœperimus eos provocare, ut transeant ad majora, de præconibus nostris inimici fiant; et malint Judæos potius quam apostolos sequi, [a] qui a Pharisæorum doctrina et traditionibus recedentes, ad ipsum Christum propitiatorium et perfectionem Legis ingressi sunt: nec divinum sermonem accipere dignentur, qui Ecclesiæ magistros jubet ad altiora dogmata scandere, et totis viribus sublimare vocem, nec circumlatrantium strepitum pertimescere parvulorum, dicentem [*Al.* dicens]: *Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion. Exalta in virtute vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. Exalta, noli timere* (*Isai.* XL, 9).

(Vers. 17, 18.) *Æmulantur* [b] *vos non bene: sed excludere vos volunt, ut illos æmulemini. Bonum autem æmulamini in bono semper: et non tantum cum præsens sum apud vos.* Æmulantur bene, qui cum videant in aliquibus esse gratias, dona, virtutes, ipsi tales esse desiderant: et fidem, vitam atque industriam eorum per quæ illa meruerunt, nituntur imitari, ut possint ea quoque quæ bona æmulatione digna sunt, consequi. De quibus et Apostolus ait: *Æmulamini spiritualia: magis autem ut prophetetis.* Ac deinceps: *Sic et vos, quoniam æmulatores estis spiritualium, ad ædificationem Ecclesiæ quærite ut abundetis.* Et iterum: *Itaque, fratres, æmulamini prophetare, et loqui linguis nolite prohibere.* Æmulantur autem non bene, qui non tam ipsi cupiunt esse meliores, ut imitentur eos qui æmulatione digni sunt, quam illos ipsos volunt facere pejores, et retrorsum trahere æmulatione perversa. Verbi gratia dictum sit: Christianus est quispiam, legit Moysen et prophetas; scit omnia in umbra et in imagine illi populo præcessisse; scripta autem esse propter nos in quos fines sæculorum decurrerunt. Circumcisionem non tam præputii, quam aurium et cordis intelligit. Resurrexit cum Christo: ea quærit quæ sursum sunt. Liberatus est ab onere et servitute Legis, ne tangas, ne gustes, ne contamines, imperantis: huic si quis Scripturarum verbis voluerit persuadere, ut non per tropologiam, sed occidentem **464** litteram quæ sunt scripta, suscipiat: ut in manifesto fiat Judæus, non in occulto, æmulatur eum non bene: sed concito cursu ad majora gradientem retrahere festinat; ut se potius æmuletur qui retrorsum vadit: aut certe [c] eum multum ultra non promovet. Loquitur itaque Galatis, qui ab assertoribus Legis inducti fuerant, ut eos imitarentur, cum illi potius Galatas debuerint imitari. Quia naturale est, majorem de minori, non minorem fieri de majore, et dicit: *Bonum æmulamini in bono*, id est, nolite assertores Judaicæ observationis imitari, sed ea quæ bona sunt, imitamini. Quomodo enim qui divitias, potentiam, dignitatem alicujus imitatur, non tam bona, quam ea quæ fugienda sunt, æmulatur: ita et vos A econtrario, bonum æmulamini in bono: magis quærentes spiritualia quam carnalia; ut non illi vos Judæos, sed vos illos Christianos esse doceatis. Hoc autem facite semper, ut perseveranti gradu, ad finem boni operis pervenire possitis. Æmulabamini siquidem bonum in bono, prius cum apud vos essem: qui postquam a vobis recessi, omnia quæ tradideram perdidistis, de statione certa et fido portu, rursum in altum unda relabente subtracti. Nec mirum si, recedente Apostolo, vase electionis, et in quo Christus Dominus loquebatur, Galatæ sunt mutati: cum etiam nunc cernamus et in Ecclesiis idipsum fieri. Si quando enim doctor quis in Ecclesia contigerit sermone ornatus et vita, qui audientes quasi stimulis quibusdam concitet ad virtutes, videmus omnem B plebem circa eleemosynas, jejunia, castitatem, susceptionem pauperum, sepulturas, et cætera similia festinare, fervere, discurrere. Cum autem ille recesserit, paulatim emarcescere, et subtracto cibo, tenuari, pallere, languescere, et interitum sequi omnium quæ prius vigebant. Quamobrem quia messis multa, operarii autem pauci (*Matth.* IX, 37), precemur Dominum messis, ut mittat operarios ad metendum, qui spicas populi Christiani, quæ stant in Ecclesia, futuro tritico præparatæ, metant, colligant, et in horrea comportantes, nequaquam perire patiantur. **465** Hoc de eo zelo et æmulatione perversa, de qua et alibi dictum est: *Noli æmulari in malignantibus* (*Ps.* XXXVI, 1): et hic: *Æmulantur vos non bene.* Invenimus autem et alium zelum, quo zelati sunt filii Jacob, Joseph fratrem suum (*Genes.* XXXVII *seqq.*): et Maria et Aaron amicum Domini Moysen (*Num.* XII). Neque enim aut illi, aut hi, ut meliores essent Joseph et Moyse, ad zelum sunt concitati: sed quia dolebant illos esse meliores. Iste zelus vicinus invidiæ est. Longum est si velim omnia zeli genera, boni seu mali de Scripturarum proferre thesauro. Bonum zelum legimus Phinees (*Num.* XXV), Eliæ (III *Reg.* XIX), Mathatiæ (I *Mach.* II), et apostoli Judæ (sed non proditoris) qui ob insignem zeli in se virtutem, etiam *Zelotis* nomen accepit (*Actor.* I). Malum autem, ut Cain in Abel (*Genes.* IV), et cæterorum in alios. Et Zelum viri, de quo scriptum est: *Et venerit ei spiritus zeli* (*Num.* V). Nisi forte medius hic zelus est, et nec in bonam, nec in C malam partem accipi potest; sed inter utrumque zelotypia potius appellatur. Aliter: Videntes hi qui ex circumcisione erant Galatas ex gentibus, Spiritus sancti abundare virtutibus, se vero non linguis loqui, non dona habere curationum; non gratiam prophetiæ, cupiebant eos zeli stimulis incitati, ad Legis onera transducere, ut inciperent et illi sui similes fieri.

(Vers. 19.) *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Quantis difficultatibus et dolore fetus promantur ex utero, maledictio prima

[a] Apud Victorinum, *et cum a Pharisæorum*, etc.
[b] In Palat. ms, *æmulantur vobis*.
[c] Idem Victor., *certe ut multum ultra non promoveat*.

declarat, dicens : *In tristitia paries filios* (*Gen.* III, 16). Volens igitur Paulus ostendere magistrorum pro discipulis sollicitudinem, quos patiantur affectus, ne sectatores sui excidant a salute, ait : *Filioli mei, quos iterum parturio.* Qui enim in alio loco quasi pater dixerat : *Si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres* (I *Cor.* IV, 15), jam non quasi pater, sed ut mater loquitur in Christo, ut utriusque anxietatem, et pietatem in se parentis agnoscant. Tale quid et Moyses de populo loquebatur : *Numquid ego in utero accepi omnem populum istum* (*Num.* XI, 12)? Quis, putas, nostrum ita de discipulorum anxius est salute, ut non paucis horis, aut ut multum hiduo triduove, sed toto vitæ suæ tempore torqueatur, **466** donec Christus formetur in eis? Exemplum fetæ mulieris quod assumpsit, concipientis et formantis in se semina, diligenter tenendum, ut possimus intelligere quod dicitur. Natura non erubescenda, sed [a] veneranda est. Sicut enim in vulvam mulieris primum semen jacitur informe, ut sulcis et fundo ejus quasi quodam glutino adhæreat : de quo et propheta initii sui recordatus, ait : *Imperfectum meum viderunt oculi tui* (*Ps.* CXXXVIII, 16) : deinde per novem menses restricto sanguine, futurus homo coagulatur, corporatur, pascitur atque distinguitur ; ut postquam in utero palpitarit, statuto tempore fundatur in lucem, et tantis difficultatibus nascitur, quantis postea ne intereat, enutritur : ita et semen sermonis Christi cum in animam audientis inciderit, per gradus suos crescit, et, ut multa præteream (possumus siquidem facile corporalem descriptionem transferre ad intelligentiam spiritualem), tamdiu in ancipiti est, quamdiu pariat qui concepit. Nec statim finis industriæ est edidisse, sed tunc alterius laboris exordium est, ut lactentem infantiam sedulis nutrimentis et studiis, usque ad plenam Christi perducat ætatem. Et quomodo in conjugio sæpe viri semen in causa est ne liberi procreentur, nonnumquam sterilis uxor semina non tenet, et frequenter neuter ad generandum aptus est, et econtrario uterque fecundus : ita et in his qui verbum Dei seminant, quadrifaria hæc divisio custoditur, ut impleat quidem suum doctor officium, sed sit sterilis auditor : vel auditor bonæ indolis sit, sed per imperitiam doctoris, verbi semen intereat : aut certe tam vecors sit qui docetur, quam ille est qui præcipit ; raroque contingit, ut et magister et discipulus sibi consentiant, scilicet ut tantum iste doceat, quantum illo possit haurire : vel tantum suscipere doctus, quantum doctor ingerere. At nunc omnes judices sumus. Nescimus quotus psalmus sit, quæ pars prophetiæ, quod Legis capitulum, et loquendi facilitate interpretamur audacter, quod nequaquam intelligimus. Non ad nos pertinet, ut Christus formetur in populo : ut ad domum suam unusquisque rediens habeat semen verbi Dei, quod cum conceperit, possit dicere cum **467** propheta : *A timore tuo, Domine, concepimus* [b] *et peperimus, filios salvationis tuæ fecimus super terram* (*Isai.* XXVI, 17, 18). Tales in apostolos transeunt, et a Salvatore merentur [*Al.* merebantur] audire : *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, ipse est frater meus, et soror, et mater* (*Matt.* XII, 50) : diversitate profectuum, in diversis nominibus ostenso [*Al.* ostendente]. Formatur quoque Christus in corde credentium, cum omnia illis sacramenta panduntur, et ea quæ obscura videbantur, perspicua fiunt. Sed et illud est intuendum, quod qui [c] per peccatum quodammodo homo esse desierat, per pœnitentiam concipitur a magistro, et rursum in eo Christi formatio repromittitur. Hoc adversum Novatianos, qui nolunt reformari eos quos semel peccata contriverint.

(Vers. 20.) *Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.* Scriptura divina ædificat et lecta ; sed multo plus prodest, si de litteris vertatur in vocem, ut qui per Epistolam docuerat, præsens instruat audientes. Magnam siquidem vim habet vox viva : vox de auctoris sui ore resonans, quæ ea pronuntiatione profertur atque distinguitur, qua in hominis sui corde generata est. Sciens itaque Apostolus majorem vim habere sermonem qui ad præsentes fiat, [d] cupit vocem Epistolicam, vocem litteris comprehensam, in præsentiam commutare : et quia hoc magis expediebat his qui in errore fuerant depravati, vivo eos ad veritatem retrahere sermone. Hoc autem ideo, quia confundebatur [*Al.* confundatur] in illis : quod quidem Græce magis proprie dicitur. Ἀπορεῖσθαι enim non tam *confusionem*, quæ apud illos αἰσχύνη sive σύγχυσις appellatur, quam *indigentiam* et *inopiam* sonat. Sensus itaque iste est : Vellem apud vos nunc adesse, et litterarum vocem præsens ipse proferre, quia indigeo in vobis. Non quippe habeo fructus quos solent de discipulis habere doctores : et sine causa semen jactum est doctrinarum, cum

[a] Atque adeo immerito culpæ datum Hieronymo, quod lubricis turpibusque uteretur in disserendo exemplis. Satis apposite S. Augustin. lib. XIV de Civ. Dei cap. 23 : *Quisquis ad has litteras impudicus accedit, culpam refugiat, non naturam : facta denotet suæ turpitudinis, non verba nostræ necessitatis, in quibus mihi facile pudicus lector, vel auditor ignoscet.*

[b] Pro hoc uno verbo, *et peperimus*, integrius penes Victorinum, *parturivimus, et peperimus spiritum* : in Vulgata, *et quasi parturiimus, et peperimus spiritum* ; sed et in Græco additur, καὶ ὠδινήσαμεν καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα.

[c] Palatinus ms., *quod qui peccator quodammodo esse desierat*, etc. Rabbanus tantum voculam, *homo*, prætermittit.

[d] Corruptus hic locus est in antea editis, qui legunt in hunc modum : *Cupit vocem suam apostolicam litteris comprehensam in præsentiam commutare.* Regius codex ms. legit consequenter, *vivo eos ad veritatem retrahere sermone conaretur.* MART. — Fere cum olim editis Cisterciens. ms. *cupit vocem apostolicam, vocem litteris comprehensam in præsentia commutare.* Et paulo post, *vivos eos ad veritatem retrahere sermones.*

penitus in vobis patiar egestatem : ita ut in Jeremiæ possim vocem prorumpere : *Non profui, neque profuit mihi quisquam* (*Jerem.* XXIII, 23). Potest et aliter locus iste interpretari: **468** Paulus apostolus qui factus fuerat Judæis Judæus, ut Judæos lucrifaceret (I *Cor.* IX), et his qui erant sub Lege, quasi ipse esset sub Lege, et infirmis infirmus, ut infirmos lucrifaceret; pro qualitate eorum quos salvare cupiebat, mutabat vocem suam, et in histrionum similitudinem (factus siquidem est theatrum mundo, et angelis, et hominibus [I *Cor.* IV] habitum in diversas figuras vertebat et voces. Non quod id esset, quod se esse simulabat; sed quod id tantum videretur esse, quod cæteris proderat. Cernit Galatas alia indigere doctrina, alia via debere salvari, non illa qua primum ad Christi fidem fuerant de gentilitate transducti : et compellitur dicere : *Vellem nunc esse apud vos, et mutare vocem meam,* [a] *quoniam confundor in vobis.* Non, inquit, video me prodesse, si ea loquar quæ prius locutus sum, propter quod ignorans quid agam, et in diversa distractus, laceror, confundor atque dilanior. Et quomodo medici cum vim artis suæ in primo viderint non valere medicamine, transeunt ad aliud, et tamdiu experiuntur quid prosit e pluribus, donec perveniant ad curationem : ut quod per mollitiem alicujus emplastri nequaquam sanari valuit, mordaciori pulvere, et austeriori curatione sanetur : ita et ego quia confundor in vobis, et ignorantia huc atque illuc distrahor, vellem litterarum vocem præsens de meo ore proferre, ut vos solito severior ipse corriperem; quoniam epistola non potest vocem objurgantis exprimere; non valet irascentis resonare clamorem, et dolorem pectoris apicibus explicare. Potest autem et simplicius intelligi : Blandis apud vos modo verbis usus sum, dicens : *Fratres, obsecro vos.* Et : *Filioli mei, quos iterum parturio donec Christus formetur in vobis;* sed ego blandus et lenis, qui ad vos quasi pater locutus sum, pro ea charitate qua [b] filios meos perire non patior et errare perpetuo, vellem nunc præsens esse si confessionis me vincula non arctarent, et blandam vocem in objurgantis verba mutare. Nec levitatis est, si nunc **469** blandiar, nunc irascar; impellit me charitas, impellit me dolor, diversis affectibus loqui. Nescio enim in quæ primum verba prorumpam, et quo vos debeam sanare medicamine, quia confundor in vobis.

(Vers. 21.) *Dicite mihi qui sub Lege vultis esse, Legem non audistis?* Notandum Legem hic dictam esse Geneseos historiam, non ut vulgo æstimant, quæ facienda sint, quæve vitanda, sed totum quod de Abraham, et ejus uxoribus liberisque contexitur, legem appellatam (*Joan.* XV). Legimus et in alio loco, Prophetas quoque Legem vocari. Audit ergo Legem, qui juxta Paulum non superficiem, sed medullam ejus introspicit. Non audit Legem, qui similis Galatarum, exteriorem tantum corticem sequitur.

(Vers. 22, 23.) *Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla et unum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est : qui autem de libera, per repromissionem.* Nimiæ difficultatis est demonstrare, Isaac tantum, qui de Sara natus est, fuisse de repromissione generatum, et non etiam Ismael, qui de Agar ancilla est ortus Ægyptia. Scriptura quippe refert, quod cum, persequente Sara, Agar feta fugisset, et venisset ad eam angelus in deserto, moneretque ut subjiceretur dominæ potestati, idem ipse angelus etiam hæc locutus sit : *Multiplicans multiplicabo semen tuum, et non numerabitur præ multitudine* (*Genes.* XVI, 10). Et postea de Ismael (quæ utique repromissionis verba nemo dubitarit) : *Iste erit rusticanus homo, manus ejus super omnes, et manus omnium super eum, et contra faciem omnium fratrum suorum habitabit.* Sed responderi potest, minoris auctoritatis esse repromissionem angeli, quam ipsius Dei. Sicut enim stella, orto sole, non rutilat : ita et angeli verba ad comparationem repromissionis Dei obscurari, et evanescere, et pro nihilo computari. Videtur quidem hæc responsio aliquid habere momenti; sed statim sequentis Scripturæ auctoritate conteritur. Scriptum est enim : *Abraham autem dixit ad Deum : Ismael iste vivat in conspectu tuo* (*Ibid.*, XVII, 18 *seqq.*) : et Deus respondit ad eum ita : *Ecce Sara uxor tua pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Isaac, et statuam testamentum meum ad eum, in testamentum æternum, et semini ejus post eum. De Ismael autem :* **470** *Ecce exaudivi te, et ecce benedixi eum, et augebo eum, et multiplicabo illum vehementer. Duodecim gentes generabit, et dabo eum in gentem magnam, testamentum autem meum statuam ad Isaac, quem generabit tibi Sara in tempore isto, anno venturo.* Ex quibus evidens est ipsius quoque sermonibus Dei, Ismael secundum repromissionem esse generatum. Sed et hoc ita solvitur, repromissionem proprie in testamenti datione compleri, et aliud esse benedicere, augere, multiplicare vehementer, quod in Ismael scriptum est : aliud hæredem facere per testamentum, quod de Isaac dicitur : *Statuam testamentum meum ad eum, in testamentum æternum, et semini ejus post eum.* Et in consequentibus : *Testamentum autem meum statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara* (*Gen.*, XVII, 19). Et quomodo aliud sunt dona, aliud substantia : aliud legata, aliud hæreditas (legimus enim filiis concubinarum Abrahæ dona tradita : filio autem Saræ totius substantiæ hæreditatem relictam); ita aliud esse, ut diximus, benedictionem atque legata, aliud testamentum. Sed et hoc dici potest de Ismaele, post conceptum ejus, vel angelum, vel Deum locutum. De Isaac vero antequam in Saræ utero conciperetur, Deum fuisse pollicitum. Hæc interim quantum ingenii nostri mediocritas patitur dicta sint. Cæterum si quis potest majus aliquid invenire, quomodo Ismael qui de ancilla natus

[a] Duo verba, *quoniam confundor*, Victor. hic tacet.

[b] Idem Victorius, *qua vos perire*, etc.

est, non sit repromissionis filius, sed Isaac qui de A libera : ille potius audiendus est. *Et si quid*, inquit Apostolus, *aliter sentitis, et hoc vobis Deus revelavit.* Nunc breviter ad altiora tendendum est, ut dicamus unumquemque nostrum primum, non juxta repromissionem nasci, quamdiu Scripturarum verbis simplicibus instruitur, et Judaicis adhuc expositionibus delectatur : quando vero ad sublimiora transcenderit, et legem intellexerit spiritualem, tunc eum de repromissione generari : et, ut apertius loquar, quotidie eos qui faciunt opera Abrahæ, de Abraham nasci. Verum illos qui habent spiritum servitutis iterum in timore, ex ancilla generari Ægyptia; eos autem qui spiritum adoptionis acceperint, ex Sara libera : qua libertate a Christo donati sumus. Loquitur Dominus ad Judæos, qui adhuc ancillæ filii B esse malebant : **471** *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberos faciet vos* (*Joan.* VIII, 31, 32). Unde et illi ignorantes mysticum esse quod dicebatur, aiunt : *Semen Abrahæ sumus, et nemini umquam servivimus : quomodo tu dicis, liberi eritis? Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Servus autem non manet in domo in æternum, filius autem manet in æternum.* Si servi sumus peccati, Agar nos generavit Ægyptia : si non regnat peccatum in nostro mortali corpore, vere Dei filii sumus.

† (Vers. 24.) *Quæ* [a] *sunt per allegoriam dicta.* Allegoria proprie de arte grammatica est, et quo a metaphora, vel cæteris tropis differat, in scholis parvuli discimus. Aliud prætendit in verbis, aliud significat in sensu. Pleni sunt oratorum (*Sup.* allegoriis), et poetarum libri. Scriptura quoque divina, per hanc non modica ex parte contexta est. Quod intelligens Paulus apostolus (quippe qui et sæculares litteras aliqua ex parte contigerat) ipso verbo figuræ usus est, ut allegoriam, sicut apud suos dicitur, appellaret : quo scilicet sensu magis loci hujus Græci sermonis abusionem monstraret. Scisse autem Paulum, licet non ad perfectum [b], litteras sæculares, ipsius verba testantur : *Dixit quidam ex eis, proprius eorum propheta : Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri* (*Tit.* I, 12). Hic versus heroicus Epimenidis poetæ est, cujus et Plato, et cæteri scriptores veteres recordantur. Apud Athe- D nienses quoque cum in Areopago satisfaceret, hæc addidit : *Sicut et quidam de vobis poetæ dixerunt : Ipsius enim et genus sumus* (*Act.* XVII, 28). Hoc hemistichium fertur in Arato, qui de cœlo stellisque conscripsit. Necnon et illud : *Corrumpunt bonos mores confabulationes pessimæ* (I *Cor.* XV, 33); trimeter iambicus de comœdia sumptus est Menandri. Ex quibus et aliis, evidens est Paulum non ignorasse litteras sæculares, et quam hic allegoriam dixit, alibi vocasse intelligentiam spiritualem. Ut ibi : *Scimus enim quod Lex spiritualis est* (*Rom.* VII, 14), pro eo quod est, allegoria, sive allegorice figurata. Et alibi : *Omnes eamdem spiritualem* **472** *comederunt escam, et eumdem spiritualem biberunt potum. Bibebant autem de spirituali sequenti eos petra, petra autem erat Christus* (*I Cor.* X, 34). Manna hic, et subiti fontis eruptio, et petra ipsa quæ sequitur, quod allegorice accipienda sint, nemo est qui dubitet. Scio quid econtrario possit opponi : *Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto : vos spirituales instruite istiusmodi in spiritu mansuetudinis* (*Infra*, VI, 1). Et in alio loco : *Spiritualis autem dijudicat omnia : ipse autem a nullo dijudicatur* (I *Cor.* II, 25) : quod scilicet aliud quam supra diximus, verbum spirituale sonet. Sed nos spiritualem, quia omnia judicet, et ipse a nemine dijudicetur, eum virum dicimus, qui universa Scripturarum sacramenta cognoscens, subliniter ea intelligat : et Christum in divinis libris videns, nihil in eis Judaicæ traditionis admittat.

(Vers. 25, 26.) *Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem a monte Sina, in servitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui conterminus est ei, quæ nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis. Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum.* Pene cunctorum C super hoc loco ista est explanatio, ut Agar ancillam, interpretentur in Lege, et in populo Judæorum : Saram autem liberam, in Ecclesia, quæ de gentibus congregata est, quæ mater sanctorum sit, Paulo dicente : *Quæ est mater omnium nostrum.* Hæc diu non peperit, antequam Christus de Virgine nasceretur, et sterilis fuit : necdum risu mundi Isaac de electo patre cum voce sublimium dogmatum resonante : siquidem et *Abraham* in nostra lingua, *pater electus cum sonitu* [c] refertur. *Agar* autem quæ interpretatur παροικία, id est, *incolatus*, sive *peregrinatio*, sive *mora*, generat Ismael, qui tantum *audiat Dei* præcepta, nec faciat hominem rusticum, sanguinarium, deserta sectantem : qui universis fratribus suis de libera procreatis inimicus sit, et adversa eis fronte resistat. Nec mirum vetus Testamentum, quod in monte Sina, qui est in Arabia, et confinis est ei, quæ nunc **473** est Jerusalem, constitutum est atque conscriptum, non esse perpetuum : cum et incolatus a perpetua possessione diversus sit, et *Sina* montis nomen *tentationem* sonet : et *Arabia* significet *occasum* : et econtrario quæ sursum est Jerusalem, quæ

[a] In ms. Palatino, et penes Victorium, *Quæ quidem sunt allegorica.*

[b] Confer Epist. 120, ad Hedibiam, quæst. 11, et quæ ibi annotamus.

[c] Sic nempe, quod Martianæus notat, interpretatus est Philo : Ἀβραάμ, πατὴρ ἐκλεκτὸς ἠχοῦς, *Abraham, pater electus soni* : satis violenter, quasi tribus hisce verbis constaret, אב, *pater*, בחר, *electus*, רמה, *sonitus*. Jam nec probari Hieronymo liquet, qui cum suo sensu nomen istud exposuit, optime omnium ex ipso sacri textus indicio, Genes. XVII, 5, interpretatus est, *patrem multitudinis gentium*, ex Hebræis vocibus, אב, *pater*, רב, *multitudo*, et הם, quod idem est atque המון, et *turbas*, *populos*, *gentes*, idque genus ingentis numeri sonat.

est libera materque sanctorum, demonstret hanc Jerusalem, quæ in præsenti est, deo sum esse, et in humili [a] infimoque demersam. Sunt qui duo Testamenta et aliter intelligant : ut Scripturam divinam, tam veterem quam novam, juxta diversitatem sensus eorumque sententiam qui legunt, aut ancillam interpretentur, aut liberam, et eos, qui adhuc litteræ serviant, et spiritum timoris habeant in servitutem, de Agar Ægyptia velint esse generatos : eos autem qui ad superiora conscendant, et allegorice velint sentire quæ scripta sunt, filios esse Saræ, quæ in lingua nostra ἄρχουσα, id est, *princeps* interpretatur, genere femineo. Et hoc ob illam necessitatem se asserunt [*Al.* asserat] usurpare : quia iniquum sit Moysen, et cunctos prophetas de ancilla, quoslibet vero gentilium de libera intelligere procreatos. Unde melius esse, ut non solum de his qui in Ecclesia sunt, pro diversitate (ut supra diximus) intellectuum, alios servos, alios liberos arbitremur : sed etiam de uno eodemque homine quamdiu sequitur historiam, ancillæ eum esse filium : cum autem aperiente Jesu Scripturas, incensum fuerit cor ejus, et in fractione panis inspexerit cum quem antea non videbat (*Luc.* XXIV) : tunc et ipsum Saræ filium nominari. Marcion et Manichæus hunc locum in quo dixit Apostolus : *Quæ quidem sunt allegorica*, et cætera quæ sequuntur, de codice suo tollere noluerunt, putantes adversum nos relinqui : quod scilicet Lex aliter sit intelligenda, quam scripta est; cum utique etiamsi allegorice (quod nos quoque fatemur, et Paulus docet) accipienda sit, non pro voluntate legentis, et pro scribentis auctoritate sic condita sit : et eo ipso, quod contra nos servare visi sunt, conterantur : quod Moyses creatoris Dei servus, spiritualia scripserit [b], Apostolo quoque eorum idipsum docente, quem ipsi alterius Christi, **474** et melioris Dei asserunt prædicatorem.

(Vers. 27.) *Scriptum est enim : lætare, sterilis, quæ non paris : erumpe et clama, quæ non parturis : quia multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum* (*Isai.* LIV, 1.) Virum habuit synagoga Legem : et juxta Annæ quoque prophetiam, fetosa quondam in liberis fuit (I *Reg.* I.) Sterilis vero Ecclesia, sine viro Christo, sine ullo sponsi sermonis alloquio, diu jacuit in deserto. Sed postquam accepit illa librum repudii in manus suas, et omnia ornamenta viri in idoli vertit ornamentum : tunc maritus, priore cingulo putrescente, alium lumbis suis baltheum, aliud de gentibus lumbare contexuit : quæ statim ut est viro juncta, concepit et peperit. Et in Isaac exclamat Dominus per prophetam : *Si est gens nata simul* (*Isai.* XLIX, 51) : quando una die in Actibus apostolorum tria millia, et quinque millia hominum crediderunt (*Actor.* III, *seqq.*) Nec puto necesse esse, ut de multitudine Christiana, et de Judæorum paucitate dicamus, cum in toto mundo crucis vexilla resplendeant : et vix rarus atque notabilis in urbibus Judæus appareat.

(Vers. 28.) *Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus.* Apostolum et similes ei secundum Isaac promissionis esse filios, nulla intelligentiæ difficultas est. Sed quia Origenes hunc locum edisserens, ita Apostoli posuit exemplum : *Vos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii estis*, quæritur quomodo Galatas, quos stultos appellarat, et incœpisse dixerat spiritu, carne finire, nunc secundum Isaac filios repromissionis vocet? Dicimus itaque Apostolum ideo eos appellare secundum Isaac filios repromissionis, quia non penitus eorum desperet salutem, et rursum eos ad spiritum quo cœperant æstimet reversuros, fiantque filii liberæ. Qui si carne fuerint consummati, filii sunt ancillæ.

(Vers. 29-31.) *Sed quomodo tunc qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum : ita et nunc. Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam et filium ejus : non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ. Qua libertate Christus nos liberavit.* Non puto invenire non posse ubi Ismael persecutus **475** fuerit Isaac : sed tantum illud, quod cum filius Ægyptiæ, qui major natu erat, luderet cum Isaac, indignata sit Sara, et dixerit ad Abraham : *Ejice ancillam et filium ejus : Non enim hæreditabit filius ancillæ cum filio meo Isaac* (*Gen.* XXI, 10). Et utique simplex lusus inter infantes, expulsione et abdicatione indignus est. Verum Apostolus quasi Hebræus ex Hebræis, et ad pedes magistri Gamalielis edoctus : qui quondam furentes adversus Dominum [*Al.* eum] Pharisæos concilio refrenaret, ex verbis Saræ dicentis : *non enim hæreditabit filius ancillæ, cum filio meo Isaac*, intellexit lusum illum simplicem non fuisse. Sed quia forsitan Ismael quasi major natu, et eo tempore circumcisus quo jam poterat intelligere et sentire quod passus est, sibi primogenita vindicabat, Scriptura jurgium parvulorum, lusum vocavit. Unde et Sara hæc verba non sustinens, et consuetudinem sibi primogenita vindicantis ancillæ filii a parva ætate non patiens, erupit in vocem : *Ejice ancillam cum filio suo : Non enim hæreditabit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Quod cum durum visum fuisset Abrahæ (semper enim primogenitis majora debentur) non solum Ismaelem priorem esse desinere; sed ne æqualem quidem cum minore fratre accipere portionem : Deus qui liberam intus esse, et foras expelli volebat ancillam, Saræ verba confirmat, et loquitur ad Abraham : *Non durum sit coram te de puero et ancilla. Omnia quæ dixerit* [Al. *dixit*] *tibi Sara, audi vocem ejus : quoniam in Isaac vocabitur tibi semen.* Sicut ergo tunc major frater Ismael lactentem adhuc et parvulum persequebatur Isaac, sibi circumcisionis prærogativam, sibi primogenita vin-

[a] Minus cohærenter antea, *infirmoque*, pro *infimo*, quod præferunt mss. In uno autem Palatino sejunctis verbis bono æque sensu legitur, *in fimoque*.

[b] Scilicet libro, qui *Apostolus* inscribitur juxta Marcionis recensionem. Recole superius cap. I, col. 375, not. *b* (*Edit. nost. col.* 313, *not.* a).

dicans : ita et nunc secundum carnem Israel [*Al.* Ismael], adversum minorem fratrem de gentibus populum Christianum sustollitur, inflatur, erigitur. Consideremus insaniam Judæorum, qui et Dominum interfecerunt, et prophetas, et apostolos persecuti sunt, et adversantur voluntati Dei : et videbimus multo majores persecutiones, quas nos etiam Historiæ docent, a Judæis in Christianos quam a gentibus concitatas. Miramur de Judæis? [a] Hodie quoque hi qui in Christo parvuli sunt, **476** et vivunt carnaliter, persequuntur eos qui ex aqua et spiritu nati sunt; et cum Christo resurgentes, ea quærunt quæ sursum sunt, non deorsum. Faciant quod volunt : cum Ismaele persequantur Isaac : ejicientur foras cum ancilla matre Ægyptia : nec accipient hæreditatem, quam solus qui de repromissione natus est, consequentur. Eleganter autem et illud, quod is qui secundum carnem natus est, persequitur spiritualem. Numquam enim spiritualis persequitur carnalem ; sed ignoscit ei quasi rusticano fratri : scit eum posse proficere per tempus. Et si quando Ægyptiæ filium viderit irascentem, recordatur unius patris, qui lucem [b], boves crearit et culicem : et in magna domo, non solum esse vasa aurea et argentea ; sed lignea et fictilia. Itaque cum apostolo Paulo dicamus : *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ* (II *Tim.* II); et renovati in Christo, audiamus verba Domini ad Judæos loquentis : Si *manseritis in sermone meo, cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos* (*Joan.* VIII, 31, 32). Hac libertate et Apostolus liberatus aiebat : Cum enim sim liber ex omnibus. *Qui facit peccatum, servus peccati est* (I *Cor.* IX, 19). Ille quia se ab omnibus vitiis liberum, ab omni concupiscentia et errore sciebat alienum, recte in Christi libertate gaudebat dicens : *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ : qua libertate Christus nos liberavit* (*Joan.* VIII, 34).

(Cap. V. — Vers. 1.) *State, et nolite iterum jugo servitutis contineri.* Et ex hoc ostenditur, quia non stet qui jugo inhæreat servitutis. Et quia is qui a Christo libertate donatus est, tamdiu fuerit sub jugo, quamdiu spiritum servitutis habuerit in timore, et Legis initia sit secutus. Quod autem ait, *state*, firmam et stabilem in Christo hortatur fidem, ut Ecclesiæ Galatiæ fixo in Salvatore permaneant pede. De quo et in alio loco justus loquitur : *Statuit super petram pedes meos* (*Ps.* XXXIX, 3), pro eo quod est, *super Christum* : ne scilicet circumferantur omni vento doctrinæ, et in diversa rapiantur (*Ephes.* IV). Unde et ad stantes dicitur : *Et qui stat, videat ne cadat* (I *Cor.* X, 12). Et in alio loco : *State, viriliter agite, confortamini* (*Ibid.* XVI, 13), ut stent cum eo, quem Stephanus a dextris Patris stantem vidit in martyrio perseverans (*Act.* VII), **477** et qui locutus est ad Moysen : *Tu vero sta mecum* (*Exod.* XXXIV, 2). Jugum autem servitutis, Legem vocat duram, difficilem, laboriosam, quæ die ac nocte cultores suos gravi opere consumit. Sicut et Petrus in Actibus apostolorum : *Quid tentatis*, inquit, *imponere jugum grave super collum fratrum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuerunt* (*Act.* XV, 10)? Quod autem apposuit, *nolite iterum*, non quo prius Legem Galatæ custodierint; sed quo et idololatriæ jugum grave sit, quo Ægyptiorum populus oppressus, ad instar plumbi in Rubrum mare mersus est (*Exod.* XV). Juxta quem sensum et supra dixerat : *Quomodo convertimini iterum ad infirma, et egena elementa ; quibus rursum servire vultis, dies observantes, et menses, et tempora, et annos?* Galatæ enim qui ad Pauli apostoli prædicationem, idolis derelictis, statim ad Evangelii conscenderant gratiam, non revertebantur ad Legis Judaicæ servitutem, quam numquam prius cognoverant : sed volentes observare tempora, circumcidi carne, et hostias offerre corporeas, quodammodo in eosdem revertebantur cultus, quibus in idololatria ante servierant. Aiunt enim, et Ægypti sacerdotes, et Ismaelitas, et Madianæos præputium non habere. Quod autem nationes observent dies, menses, et annos, utinam nesciremus, ne [*Al.* nec] nobis cum eis esse umquam mixta festivitas.

(Vers. 2.) *Ecce ego Paulus dico vobis : quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil* [c] *prodest.* In Evangelio Salvator ad discipulos loquitur. *Qui vos audit, me audit : qui vos suscipit, me suscipit* (*Luc.* X, 16). Et Apostolus testatur, dicens : *Vivo autem, jam non ego ; vivit autem in me Christus* (*Supra*, II, 20); et alibi : *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus* (II *Cor.* XIII, 3)? Ex quo liquido comprobatur hoc quod nunc dicit : *Ecce ego Paulus dico vobis*, non quasi Pauli tantum verba accipienda, sed Domini. Nam cum et in prima ad Corinthios præmisisset : *His autem qui nupti sunt denuntio, non ego, sed Dominus* (I *Cor.* VII, 10); et statim intulisset : *cæteris autem ego præcipio* (*Ibid.*, 12), ne vilis sua putaretur auctoritas : *puto*, inquit, *quod* **478** *et ego spiritum Dei habeo* : ut spiritu et Christo in se loquente, non contemptui duceretur, qui prophetas imitans diceret : *Hæc dicit Dominus omnipotens.* Majus autem fiet id quod dictum est : *Ecce ego Paulus dico vobis : quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest*, si cum principio copuletur, in quo ait : *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum*, et reliqua : ut audientes, non tam missi, quam mittentis auctoritate moveantur. Potest aliquis dicere : Contrarium est huic loco illud quod ad Romanos scribitur : *Circumcisio quidem prodest, si Legem cu-*

[a] Unus Palatinus sub asserentis nota : *Miramur de Judæis hodie, quia qui in Christo*, etc.

[b] Idem mss., *qui luce boves crearit, et*, etc. Omnino autem in vocula *lucem* edidit pariter ac mss. peccant.

[c] Victorius ait : Vulgata editio constanter in cunctis exemplaribus tam impressis, quam manuscriptis legit, *nihil proderit* : similiter et Græcus codex legit, ὠφελήσει. Hieronymus in commentario quinquies, hoc est, ubicumque locum citat, legit, *nihil prodest*. Lectionem, ab exemplaribus Hieronymianis destituti, mutare ausi non sumus. Ita enim forte legebat.

stodias (*Rom.* II, 25); et infra: *Quid ergo est amplius Judæo: aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei* (*Ibid.*, 1, 2). Si enim his qui circumcisi fuerint Christus nihil prodest: quomodo Legem custodientibus prodest circumcisio? Quod quidem hac responsione solvetur, ut dicamus [*Al.* dicatur], Epistolam quæ ad Romanos scripta est, ad eos esse dictatam, qui ex Judæis Gentibusque crediderant: et hoc egisse Paulum, ut [*Al.* ne] neuter populus offenderetur: quo scilicet suum utraque plebs privilegium possideret: ut nec gentiles circumciderentur, nec circumcisi adducerent præputium. Ad Galatas autem scribens alio usus sit argumento. Non enim erant ex circumcisione: sed ex gentibus qui crediderant. Nec poterat eis prodesse circumcisio, qui post Evangelii gratiam iterum ad Legalia reverterentur elementa. Et in Actibus apostolorum narrat historia (*Actor.* XV); cum quidam de circumcisione surgentes asseruissent eos qui ex gentibus crediderant, debere circumcidi, et legem custodire Moysi, seniores qui Jerosolymis erant, et apostolos pariter congregatos, statuisse per litteras, ne superponeretur eis jugum Legis, nec amplius observarent, nisi ut custodirent se tantum ab idolothytis, et sanguine, et fornicatione, sive ut in nonnullis exemplaribus scriptum est, [a] *et a suffocatis*. Et ne resideat ulla dubitatio, 479 quod *circumcisio* nihil prosit, sed propter eos qui ex *Judæis* crediderant, ad Romanos de circumcisione sententiam temperavit, paulatim ad Epistolæ ejusdem posteriora descendens, nec circumcisionem, nec præputium aliquid valere, monstravit dicens: *Circumcisio itaque nihil est, et præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei* (*I Cor.* VII, 19). Instanter enim circumcisio nihil est, et Israeliticæ quoque domui, se de circumcisione jactanti, nihil profuerit, propheta memorante: *Omnes gentes incircumcisæ carne, domus autem Israel incircumcisa corde* (*Ezech.* XLIV, 9), et incircumcisus Melchisedec, circumcisum benedixit Abraham. Nam quod ait: *Si circumcidamini* (*Genes.* XLIV); tale est, [b] quale si dicere voluisset, si carne circumcidamini. Quam in alio loco non circumcisionem, sed concisionem vocat, dicens: *Videte concisionem. Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Dei servimus, et gloriamur in Christo, et non in carne confidimus* (*Philipp.* III, 2, 3). Non confidit in carne, qui omnem utilitatem exspectat a Christo, et non seminat in carne, ut de carne metat corruptionem; sed in spiritu, de quo vita æterna generatur. Subtilius intuenda sententia: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest.* Quod non solum in ea si circumcidantur, non eis prosit ipsa circumcisio; sed etiamsi cæteras videantur extra circumcisionem in Christo habere virtutes, universa pereant, cum post fidem Christi fuerint circumcisi. Quid igitur? nihil profuit Timotheo circumcisio? Multum per omnem modum. Non enim tam ideo circumcisus est, ut ex ipsa circumcisione aliquid emolumenti æstimarat posse se consequi, quam ut cæteros lucrifaceret (*I Cor.* IX). Factus Judæis Judæus, ut Judæos ad fidem Christi sua circumcisione transduceret. Tunc siquidem non prodest circumcisio, cum aliquid per semetipsam putatur utilitatis [*Al.* utilitas] afferre.

(Vers. 3.) *Contestor autem omnem hominem circumcidentem se, quoniam debitor est universæ Legis faciendæ.* Deus qui circumcisionem primo ad Abraham, deinde per Moysen in Lege præcipit, non solum circumcisionem, sed et alia multa 480 observanda constituit: Dies festos Jerosolymis frequentandos: hostiarum holocausta, mane semper et vespere: immolationem in uno tantum loco agni, [c] *terræ* septima ætate feriæ: quinquagesimum remissionis annum, et cætera quæ facile est de Scripturis excerpere sibi unumquemque lectorem. Cogebatur itaque Ebionem, et sectatores ejus, qui post Evangelium credentes in Christo circumcidendos putant, ut aut circumcisionem faciant, et cætera quæ præcipiuntur in Lege: aut si impossibile est cuncta fieri, cesset et circumcisio, quæ cum cæteris quasi inutilis pretermissa est. Quod si responderint, possibilia tantum debere se facere (non enim Deum ea a nobis exigere quæ non possumus, sed ea quæ possimus implere), dicemus eis, non ejusdem esse Dei, custodiri velle Legem, et eos qui Legem custodiant derelinquere. Aut quomodo propter intermissam Legem reos eos faciat, qui etiamsi velint, universa complere non possint? Nos vero legem sequi spiritualem, quæ dicat: *Non infrenabis os bovi trituranti* (*Deut.* XXV, 4), et cum Apostolo intelligere: *Numquid de bobus cura est Deo* (*I Tim.* V, 18; *I Cor.* IX, 9)? sed propter nos utique dixit, et observare sabbata delicta (*Isai.* LVIII, 13), non ut bos et asinus noster, et vilia pecora lætentur in sabbato; sed illi homines, et pecora, de quibus scriptum est: *Homines et jumenta salvos facies, Domine* (*Ps.* XXXV, 7). Homines rationabiles quosque et spirituales viros, animalia vero, eos qui tardioris ingenii sunt, et a spiritualibus ad agenda Domini sabbata eruditur. Nec contrarium esse id quod supra dictum est:

[a] Hoc vero Patrum magna pars novit, ac laudat, utpote ab apostolis proditum comma, et pauci e contrario sunt ex antiquis, qui illud silentio prætereant. Ex his S. Irenæus, lib. III adversus Hæres. cap. 12. S. Cyprianus, lib. III Testimoniorum, nonnullique alii. Non itaque audiendus Pseudo-Ambrosius commentario in hanc Pauli Epistolam cap. II, ubi a Græcorum sophistis sacro illud textui intrusum esse contendit.

[b] In aliis libris, *quasi dicere*, etc.

[c] Qua interpunctionis vitio, qua oculæ unius depravatione laborabat hic sensus. Nempe erat in vulgatis omnibus, *Immolationem in uno tantum loco agni terræ: septima ætate ferias*: ut vox, *terræ*, ad locum referretur, cum ad septimam ætatem spectet. Laudatur illud Levitici XXV, 3. *Sex annis seres agrum tuum, et sex annis putabis vineam tuam, colligesque fructus ejus: septimo autem anno sabbatum erit terræ, requietionis Domini.*

Si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest : Et quod sequitur : *Testificor omnem hominem circumcidentem se, quoniam debitor est universæ Legis faciendæ*, huic quod infertur a nobis. Neque enim auditores Legis sunt justi apud Deum : sed factores Legis justificabuntur. Quis factor ille erit Legis, qui potest dicere : *Non sumus circumcisio;* et, *In occulto Judæus :* et, *scimus quia Lex spiritualis est.* Qui autem concisionem et interfectricem sequatur litteram, non non Legis esse factorem, sed vere legis inimicum, 481 maxime post Salvatoris adventum, qui ad se convertentibus tollat velamen de corde, ut omnes revelata facie gloriam Domini contemplantes, transfigurentur de vetustate litteræ in novitatem spiritus.

(Vers. 4.) *Evacuati estis a Christo : qui in Lege justificamini, a gratia excidistis.* Quomodo nemo potest duobus dominis servire (*Matth.* VI), sic umbram pariter et veritatem Legis implere difficile est. Umbra in Lege veteri est, donec aspiret dies, et amoveantur umbræ : veritas in Evangelio Christi : *Gratia enim et veritas per Jesum Christum factæ sunt* (*Joan.* I, 17). Perdit ergo gratiam Christi, et Evangelium quod tenuerat, amittit, qui in aliqua observatione Legis se justificari putat : et cum gratiam amiserit, a Christi fide destituitur, et in ejus opera conquiescit : καταργήθητε enim ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, non ut in Latino male interpretatum est : *Evacuati estis a Christo*, sed, *in Christi* [Al. *Christo*] *opere cessastis*, magis intelligitur, ut id quod supra specialiter de circumcisione præceperat, dicens : *si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest,* [b] nunc de tota Lege generaliter comprehendat, nihil eos in Christi opera proficere, qui in quacumque observatione Legis se crediderint justificandos.

(Vers. 5.) *Nos enim spiritu ex fide, spem justitiæ expectamus.* Spiritum, ad distinctionem litteræ posuit. Spes vero justitiæ, Christus intelligendus : quia ipse est veritas, patientia, spes, justitia, omnesque virtutes, cujus nos secundum expectamus adventum, quod judicaturus est omnia, et jam non patientia, sed justitia affuturus, ut reddat unicuique secundum opera sua. Cujus [c] Dei præsentiam apostolus, et qui ei sunt similes expectantes, aiunt : *Adveniat regnum tuum* (*Matth.* VI, 10), ut cum Filius Deo et Patri tradiderit regnum, et in subjectis omnibus fugerit et ipse subjectus : tunc caput subjiciatur in corpore, et sit Deus omnia in omnibus (I *Cor.* XV). Quis qui nunc est ex parte, per singulos, tunc incipiet totus esse per cuncta.

(Vers. 6.) *Nam in Christo Jesu, neque circumcisio* 482 *aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur.* His qui in Christo Jesu volunt vivere, virtutes appetendæ sunt, vitia fugienda : media vero quæ inter virtutes et vitia sunt, nec fugienda, nec appetenda, ut circumcisio et præputium, et cætera his similia. Circumcisio quidem prodest, si Legem custodias. Quæ ideireo utilis fuit his qui in Lege vixerunt, non quia circumcisi erant, sed quia credita sunt illis eloquia Dei, quæ in opera vertentes, a salute extranei non fuerunt. Nec nos moveat quod a Sephora tollens calculum, filium circumcidit, et suffocantem angelum prohibuit a marito (*Exod.* IV), sive ut aliter in Hebræo scriptum refertur, quia nunc non tam circumcisionem penitus nil prodesse, quam in Christo Jesu eam non valere testatus est, ex eo siquidem tempore quo Evangelium in toto orbe radiavit, superflua est circumcisionis injuria. Quæ tunc, ut cætera quoque Legis, valuit, quando et benedictiones carnales Legem servantibus spondebantur ; quod scilicet, si implessent eam, benedicti essent in civitate, benedicti in agro, plena haberent horrea, et multa alia quæ in repromissionibus continentur (*Deut.* XXVIII). Nos autem in Christo Jesu valere volumus et confortari, id est, in vera circumcisione, et non in concisione Judaica. *Neque enim qui in aperto Judæus est, neque manifesta in carne circumcisio, sed in abscondito Judæus, et circumcisio cordis in spiritu, non littera* (*Rom.* II, 28, 29). Nihil itaque prodest in Christo carnis circumcisio, sed cordis et aurium, quæ nafest illud opprobrium Judæorum : *Ecce incircumcisæ aures vestræ, et non potestis audire* (*Exod.* VI, 12). Prodest circumcisio labiorum, quam juxta humilitatem, necdum se habere censebatur Moyses, ut in Hebraico scriptum est : *Ego autem sum præputium habens in labiis.* Multum utilitatis præbet, et in rebus venereis circumcisio cum per castitatem impudicitia desecatur. Igitur in Christo Jesu nec circumcisio valet, nec præputium corporale, quia in medio, id est, inter vitia virtuteeque sunt posita ; 483 sed fides, quæ per charitatem operatur, ut et fides quæ reputata est Abrahæ in justitiam, comprobetur, et omne opus fidei in charitate ponatur, tota Lege et Prophetis ex charitate pendentibus. In his siquidem duobus præceptis : *Diliges Deum tuum, et diliges proximum*, Salvator asseruit Legem Prophetasque consistere. Et Paulus in alio loco : *Etenim non adulterabis, non furaberis, non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur : Diliges proximum tuum sicut te* (*Rom.* XIII, 9). Si ergo omne mandatum recapitulatur in eo quod dictum est : *Diliges proximum tuum tam-*

[a] Duo e nostris mss., *a Christi fide struitur* : ad quorum mox auctoritatem correximus, *conquiescit*, pro quo erat antea, sensu prorsus contrario, *non quiescit*. Victorius quoque ex Brixianis codd. ita pridem reposuerat, monueratque, *conquiescit*, idem hoc loco sonare ac *cessat*. Exponit se in hunc sensum statim Hieronymus, subdens, καταργήθητε *enim ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ*, non, *ut in Latino male interpretatum est : Evacuati estis a Christo, sed, in Christi opere cessastis*, etc.

[b] Penes Victorium negandi est particula, *non de tota*, etc.

[c] Palatinus ms. cum Victorio, *cujus diei præsentiam*, et paulo post rectius, *cum Filius Deo Patri tradiderit regnum*.

quam te, fides autem per charitatem operata valet plurimum, manifestum est operationem fidei per charitatem, plenitudinem mandatorum omnium continere. Quomodo autem juxta apostolum Jacobum, fides absque operibus mortua est (*Jacob.* III): sic absque fide, quamvis bona opera sint, mortua computantur. Qui igitur in Christo non credunt, et sunt probis moribus, aliud quid magis habent quam opera virtutum? Exemplum fidei quæ per charitatem operatur, de Evangelio illa meretrix tribuat, quæ cum in domo Pharisæi accubanti Domino **484** pedes lavisset lacrymis, tersisset crinibus, linisset [*Al.* levisset] unguento, et Pharisæo murmuranti, Dominus parabolam quinquaginta et quingentos denarios debitoris proposuisset, adjecit: *Propter quod dico tibi: Dimittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum* (*Luc.* VII, 47 *et* 50). Et ad ipsam mulierem A conversus, ait: *Fides tua te salvam fecit: vade in pace.* Aperte enim in hoc loco demonstratum est mulierem istam habuisse fidem per charitatem operatam, quæ multum valuerit in Christo. Esto quis dicat: Bene circumcisionem in Christo nihil valere monstravit, quam sciebat aliquando valuisse: numquid et de præputio aliquis ambigebat, ut diceret, *neque præputium?* Sed si consideremus plurimos Christianorum, id est, e nostris, qui de oleastro inserti sumus in radicem bonæ olivæ (*Rom.* XI), exsultare contra fractos ramos populi Judæorum, et dicere, magis valere præputium, in quo Abraham Deo placuit, et reputata est ei fides ad justitiam, quam circumcisionem, quæ in signum fidei data est, et habenti eam non profuit Israeli: videbimus B etiam hanc quorumdam usurpationem cautissime nunc exclusam.

LIBER TERTIUS.

483-484 Tertium ad Galatas, o Paula et Eustochium, volumen hoc [a] cudimus: non ignari imbecillitatis nostræ, et exilis ingenii rivulum, vix parvo strepentem murmure sentientes. Jam enim et in Ecclesiis ista quæruntur: omissaque apostolicorum simplicitate et puritate verborum, quasi ad Athenæum [b], et ad auditoria convenitur, ut plausus circumstantium suscitentur: ut oratio rhetoricæ artis fucata mendacio, quasi quædam meretricula procedat in publicum, non tam eruditura populos, quam favorem populi quæsitura, et in modum psalterii et tibiæ dulce canentis, sensus demulceat audientium; ut vere illud prophetæ Ezechielis nostris temporibus possit aptari, dicente Domino ad eum: *Et factus es eis quasi vox citharæ suave canentis, et bene compositæ: et audiunt verba tua, et non faciunt ea* (*Ezech.* XXXIII, 32). Verum quid agam? Taceamne? Sed scriptum est: *Non apparebis in conspectu Domini tui vacuus.* Et Isaias (sicut in Hebræis tamen habetur voluminibus) ingemiscit: *Væ mihi misero, quia tacui.* Loquar? **485-486** Sed omnem sermonis elegantiam, et Latini eloquii venustatem, stridor lectionis Hebraicæ sordidavit. Nostis enim et ipsæ, quod plus quam quindecim anni sunt, [c] ex quo in manus meas numquam Tullius, numquam Maro, numquam gentilium litterarum quilibet Auctor ascendit: et si quid forte inde dum loquimur, obrepit, quasi antiqui per nebulam somnii recordamur. Quod autem profecerim ex linguæ illius infatigabili studio, aliorum judicio derelinquo: ego quid in mea amiserim, scio. Accedit ad hoc, quia propter oculorum et totius corpusculi infirmitatem, manu mea ipse non scribo: nec labore et diligentia compensare queo eloquii tarditatem; quod de Virgilio quoque tradunt, quia libros suos in modum ursorum fetum [*Al.* fetuum] lambendo figuraverit: verum accito notario, aut statim dicto quodcumque in buccam venerit: aut si paululum voluero cogitare, melius aliquid prolaturus, tunc me tacitus ille reprehendit, manum contrahit, frontem rugat, et se frustra adesse, toto gestu corporis contestatur. Oratio autem etsi de bonæ indolis ingenio sit profecta, et distincta inventionibus, et ornata flore verborum: tamen nisi auctoris sui manu limata fuerit et polita, non est nitida, non habet mixtam cum decore gravitatem; sed in modum divitum rusticorum, opibus suis magis arguitur, quam exornatur. Quorsum ista? videlicet ut et vobis, et cæteris (qui forte legere voluerint) sit responsum, me non panegyricum, aut controversiam scribere, sed commentarium, id est, hoc habere propositum, non ut mea verba laudentur, sed ut quæ ab alio bene dicta sunt, ita intelligantur ut dicta sunt. Officii mei est obscura disserere, manifesta perstringere, in dubiis immorari. Unde et a plerisque commentariorum opus, explanatio nominatur. Si quis eloquentiam quærit, vel declamationibus delectatur, habet in utraque lingua Demosthenem et Tullium, Polemonem et Quintillianum. Ecclesia Christi non de Academia, et Lyceo, sed de vili plebecula congregata est. Unde et Apostolus: *Videte*, inquit, *vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt hujus mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: et ignobilia hujus mundi, et contemptibilia elegit Deus, et quæ non sunt, ut ea quæ sunt, destrueret* (I *Cor.* I, 26, 27, 28).

[a] Alii libri, *condimus*; et mox, *strepente murmure*; denique, *Apostolorum simplicitate.*

[b] *Athenæum*, locus Minervæ dicatus, ubi professores sua studia profitebantur, ubi controversia declamabant, etc. MART.

[c] Confer epist. 22, ad Eustochium, num. 30.

Quia enim ex creaturarum ordine, [a] varietate, constantia, non cognoverat mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis, salvos facere credentes : non in sapientia verbi, ut non evacuaretur crux Christi. Ubi enim sapiens, ubi grammaticus, ubi causarum naturalium scrutatores? Nec in persuasibilibus sapientiæ verbis, sed in ostensione virtutis et spiritus : ut fides credentium non esset in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Quamobrem et ipse Apostolus ad eosdem Corinthios loquebatur : *Et ego veniens ad vos, fratres, veni non per sublimitatem sermonum, et sapientiæ, annuntians vobis testimonium Domini. Non enim judicavi scire me aliquid inter vos, nisi Christum Jesum et hunc crucifixum* (I Cor. II, 1, 2). **487-488** Et ne forsitan putaretur, hæc dicens, esse insipientiæ prædicator, mente præsaga, quod opponi poterat, evertit. *Sed loquitur*, inquit, *Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est : quam nemo principum hujus sæculi cognovit.* Quotusquisque nunc Aristotelem legit? quanti Platonis vel libros novere, vel nomen? Vix in angulis otiosi eos senes recolunt. Rusticanos vero et piscatores nostros totus orbis loquitur, universus mundus sonat. Itaque sermone simplici, simplicia eorum verba pandenda sunt. Verba, inquam, non sensus. Cæterum si, orantibus vobis, illum possim [*Al.* possem] in exponendis Epistolis eorum habere spiritum, quem illi in dictando habuerunt : tunc videritis [*Al.* videretis] tantam majestatem et latitudinem in his veræ fuisse sapientiæ, quanta in sæculi litteratis arrogantia et vanitas fuit. Breviter vobis meæ mentis fateor arcanum : Qui per me intellecturus est Apostolum, nolo ut mea scripta difficulter intelligat, et ad interpretem cognoscendum, alium quærat interpretem. Sed jam tempus est, ut reliqua persequamur.

(Vers. 7.) *Currebatis bene, quis vos impedivit veritati non obedire?* Id quod nunc Latinus posuit interpres, *veritati non obedire*, et in Græco scriptum est, τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι, in superiori loco ita interpretatus est, *non credere veritati*. Quod quidem nos, in vetustis codicibus non haberi, in suo loco annotavimus : licet et Græca exemplaria hoc errore confusa sint. Sensus autem iste : Adorabatis Patrem in spiritu et veritate, et de plenitudine Christi accipientes, sciebatis, quia Lex data est tantum populo per Moysen, et non etiam facta. Gratia autem et veritas non solum data, sed et facta per Jesum Christum. Cum igitur tam bene curreretis, veritati magis quam imaginibus servientes, a quo præpediti doctore perverso, umbram Legis sequimini, et Evangelii relinquitis veritatem? Sequitur.

Nemini consenseritis. Sed quia nec in Græcis libris, nec in his qui in Apostolum commentati sunt, hoc scriptum invenimus, prætereundum videtur.

(Vers. 8.) *Persuasio vestra non est ex eo qui vocavit vos.* In Latinis codicibus ita scriptum reperi : *Persuasio vestra ex Deo est, qui vocavit vos.* Quod quidem puto, *ex eo*, fulsse, et non intellectum, paulatim ob similitudinem, *ex Deo*, increbuisse, pro eo quod est, *ex eo*. Sed nec sic potest stare sensus, ut quos modo accusaverat quare non obedierint veritati, ostendens in eorum arbitrio positum, vel obedire, vel non obedire, nunc econtrario asserat persuasionem et obedientiam eorum, non tam ex ipsis esse qui vocentur, quam ex eo qui vocet. Melius igitur et verius sic legitur : *Persuasio vestra non est ex eo qui vocavit vos.* Aliud quippe Dei opus est, aliud hominum. Dei opus est, vocare : hominum, vel credere, vel non credere. Et sicubi [b] de scripturis liberum hominis affirmatur arbitrium ut ibi : *Si volueritis et audieritis me* (*Exod.* XIX, 5). Et iterum : *Et nunc, Israel, quid petit a te Dominus Deus tuus* (*Deut.* X, 12), et ex hoc loco vel maxime comprobatur. Verum simpliciores [c] quique putantes se deferre Deo, ut persuasio quoque nostra in ejus sit potestate, abstulerunt partem orationis *non* et sensum contrarium Apostolo reddidere. Sive ergo in bonam, sive in malam partem, nec Deus, nec diabolus in causa est, quia persuasio nostra non est ex eo qui vocavit nos, sed ex nobis, qui vel consentimus, vel non consentimus vocanti. Aliter : Persuasio hæc quam nunc sequimini, non est ex Deo, qui in principio vos vocavit, sed ex his qui vos postea turbaverunt.

(Vers. 9.) *Modicum fermentum totam conspersionem fermentat.* Male in nostris codicibus habetur : *Modicum fermentum totam massam corrumpit*, et sensum potius interpres suum, quam verba Apostoli transtulit. **489** Hac autem ipsa sententia Paulus et ad Corinthios utitur : ubi præcepit eum qui uxorem patris sui habebat, tolli de medio, et tradi pœnitentiæ in interitum et vexationem carnis per jejunia et ægrotationes, ut spiritus salvus fiat in die Domini [*Al.* addit nostri] Jesu Christi. Ait quippe : *Non bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit* (I Cor. V, 5, 6 *seqq.*)? sive (ut jam [*Al.* et jam] emendavimus) *totam conspersionem fermentat?* Et statim intulit : *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi, etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis.* Nunc autem per hanc eamdem sententiam docet panem Ecclesiæ spiritualem, qui de cœlo descendit, non debere Judaica interpretatione violari : et Dominus idipsum discipulis præcepit, ut caveant a fermento Pharisæorum (*Joan.* VI). Quod evangelista manifestius faciens addidit : *Dixerat autem eis de doctrina Pharisæorum* (*Matth.* XVI, 12). Porro quæ est ista alia doctrina Pharisæorum, nisi Legis secundum carnem observatio? Sensus itaque iste est :

[a] Duo mss., *varia constantia*.
[b] Interserunt vulgati libri voculam, *alibi*, quam mss. nostri omnes ignorant.
[c] Martianæus, *simpliciores quippe*.

Nolite putare paucorum hominum, qui de Judæa venientes aliud docent, insidias contemnendas. Scintilla res parva est, et pene dum cernitur, non videtur; sed si fomitem comprehenderit, et nutrimenta sui quamvis parvus ignis invenerit, silvas, urbes, latissimos saltus, regionesque consumit. Fermentum quoque cujus ad aliam partem in Evangelio parabola temperata est (*Luc.* XIII), res modica videtur et nihili; sed cum farinæ conspersum, totam massam suo vigore corruperit, in illius vim transit omne quod mixtum est; ita et doctrina perversa ab uno insipiens vix duos aut tres primum in exordio reperit sectatores; sed paulatim ut cancer serpit in corpore, et juxta vulgare proverbium, unius pecudis scabies, totum commaculat gregem. Igitur et scintilla statim ut apparuerit, exstinguenda est, et fermentum a massæ vicinia removendum, secandæ putridæ carnes, et scabiosum animal a caulis ovium rejiciendum, ne tota domus, massa, corpus et pecus ardeat, corrumpatur, putrescat, interent. Arius in Alexandria una scintilla fuit; sed quia non statim [400] oppressa [*Al.* oppressus] est, totum orbem ejus flamma populata est.

(Vers. 9.) *Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis.* Non per conjecturam, ut quidam volunt, sed prophetico spiritu Paulus pronuntiat, Galatas ad veritatis viam, quam abnisetant, regressuros (I *Cor.* XII). Etenim qui alios hortabatur, ut æmularentur charismata, magis autem ut prophetarent: ipse quoque eadem plenus gratia loquebatur: *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus* (*Ibid.*, XIII, 9). Prævidens igitur spiritu, quin nihil aliud essent credituri, nisi quod per Epistolam docebantur, ait: *Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis.* Nam et additio Dominici nominis, idipsum significat. Si enim per conjecturam hoc æstimabat, poterat dicere: *Ego confido in vobis.* Nunc autem apponens, *in Domino*, divino quodam confidens spiritu, quod futurum cognoverat, prophetavit.

(Vers. 10.) *Qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille.* Occulte, inquiunt, Petrum lacerat, cui supra in faciem restitisse se scribit, quod non recte pede incesserit ad Evangelii veritatem. Sed nec Paulus tam procaci maledicto de Ecclesiæ principe loqueretur (*Galat.* II), nec Petrus dignus qui conturbatæ Ecclesiæ rens fieret. Ex quo arbitrandum est de alio quodam dici, qui aut cum Apostolis fuerat, aut de Judæa venerat, aut ex Phărisæis crediderat, aut certe magnus sit apud Galatas æstimatus, ut portet judicium Ecclesiæ conturbatæ, quicumque ille sit ille. Portare autem judicium, id est, quod aliis verbis in sequentibus dixit: *Unusquisque propriam onus portabit.* Et puto in Scripturis; onus et in bonam et in malam partem posse accipi, hoc est, et in his qui peccatis gravibus opprimuntur, et in illis qui virtutum levia onera sustentant. De peccatis in psalmo pœnitens loquitur: *Iniquitates meæ elevatæ sunt super caput meum, quasi onus grave gravatæ sunt super me* (*Psal.* XXXVII, 5). De virtutibus, doctrinaque virtutum Salvator ait: *Jugum enim meum suave est, et onus meum leve est* (*Matth.* XI, 30). Quod autem et doctrina pro onere accipiatur, perspicuum fit in Evangelio. Alligant quippe Pharisæi onera gravia, et quæ portari non possunt, et superponunt [*Al.* ponunt] ea super humeros hominum, ipsi autem uno ea digito nolunt contingere (*Ibid.*, XXIII). Quam [400] grave sit aliquem de tranquillitate turbare, et serena corda hominum quibusdam quasi flatibus concitare, Salvatoris ad apostolos verba tentantur, dicentis: *Ne conturbetur cor vestrum, neque timeatis* (*Joan.* XIV). Expedit quippe ei qui conturbat et scandalizat quempiam in Ecclesia, ut lapis molaris circumdetur collo ejus, et mittatur cum eo in mare, quam ut scandalizet unum de his minimis, qui a Salvatore ammonentur (*Luc.* XVII). Turbati ergo fuerant Galatæ inter spiritum et litteram, circumcisionem et concisionem, Judaismum occultum et manifestum, quid agerent ignorantes. Brevius autem et sic accipi potest: Quicumque est ille qui vos ad Pharisæorum doctrinam retrahit, et in carne desiderat circumcidi, quamvis sit eloquens, et in Legis eruditione se jactitet, nihil amplius dico, nisi hoc (quod etiam vos monere non potestis) quod portabit pro hoc opere judicium, et consequetur pro suo labore mercedem.

(Vers. 11.) *Ego, autem, fratres, si circumcisionem prædico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo evacuatum est* (sive ut in Græco melius habet, *cessavit*) *scandalum crucis.* Legimus in Actibus apostolorum, ipse quoque apostolus Paulus in Epistolis suis sæpe commemorat, se a Judæis persecutiones ærberrimas sustinuisse, propterea quod doceret eos qui de gentibus crediderant in Christo, non debere circumcidi. Hi itaque de quibus supra ait: *Qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille*, ut deciperent Galatas, etiam hoc addebant: Non solum Petrus, et Jacobus, et Joannes, et cæteri in Judæa apostoli circumcisionem, et alia præcepta Legis observant, sed ipse quoque Paulus, qui vos aliter docuit, quam se rei veritas habet, Timotheum circumcidit, et Judæis frequenter Judæus factus est, veritate cogente. Quam opinionem de Galatarum mentibus Paulus nunc volens tollere, ait: *Ego autem, fratres, si circumcisionem prædico, quid adhuc persecutionem patior?* Omne, inquit, in me odium Judæorum, et qua adversum me furiunt insania, ob nihil aliud est, nisi quod doceo gentes non debere circumcidi, et Legis onera superflua et jam abolita custodire. Cum autem persecutionem [402] patiar, manifestum est me circumcisionem non prædicare, quam destruo. Non enim iam persecutionem patior a Judæis, quia prædico crucifixum, et Jesum deo esse Christum, quem Lex et prophetæ prænuntiaverunt, quam quia doceo legem esse completam. Quod autem crux Judæis scandalum sit, gentibus stultitia, ipse Dominus noster ostendit, qui lapis dicitur offensionis, et petra scandali (*Matth.* XXI; *Luc.* XX): propter nihil aliud puto, nisi quia prædicatio eum plenis

vella ad audientes processerit, statim ut ad crucem venerit, impingit: et nequaquam libero cursu potest ultra procedere. [a] Sed hæc crux quæ apud Judæos scandalum est, et apud gentes stultitia, nobis qui credimus virtus est et sapientia. *Christus enim Dei virtus est, et Dei sapientia* (I *Cor.* I, 24), ut propter id quod stultitia dicebatur, fatuum Dei sapientius fieret hominibus : et propter id quod infirmitas et scandalum, infirmum Dei fortius fieret hominibus. Cum autem, inquit, crucis Christi scandalum maneat, et ego persecutionem patiar, quam non paterer, si scandalum non maneret : frustra quidam jactitant me circumcisionem prædicare, quam impugnando sustineo persecutionem.

(Vers. 12.) *Utinam et abscindantur qui vos conturbant.* Quæritur quomodo Paulus discipulus ejus qui dixit : *Benedicite maledicentibus vobis.* Et ipse loquens : *Benedicite et nolite maledicere* (*Rom.* XII, 14). Et in alio loco : *Neque maledici regnum Dei possidebunt* (I *Cor.* XV) : nunc et maledixerit eis, qui Ecclesias Galatiæ conturbant [*Al.* conturbabant], et cum optantis voto maledixerit : *Utinam et abscindantur qui vos conturbant.* Tam enim detestenda abscisionis est passio, ut et qui invitis eam intulerit, legibus publicis puniatur, et qui seipsum castraverit, infamis habeatur. Ut enim illud, aiunt, verum sit : *Vivit in me Christus* (II *Cor.* XIII, 3); et hoc : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* certe maledictionis vox non potest ejus intelligi, qui dicit : *Discite a me, quia humilis sum, et mitis, et mansuetus corde* (*Matth.* XI, 29). Et magis putatur Judaico furore, et quadam effrenata insania se non potuisse cohibere, quam imitatus esse eum, qui tanquam agnus coram tondente se, non aperuit os suum, et maledicentibus non remaledixit (*Isai.* LIII). Tradidit autem 403 se morti condemnatus. Ad quod qui pro Paulo respondebit, hæc dicet : non tam furoris in adversarios, quam dilectionis in Ecclesias Dei, verba esse quæ locutus sit. Videbat quippe totam provinciam, quam ipse suo sanguine, et periculis ab idololatria, ad Christi transduxerat fidem, subita persuasione turbatam, et dolore apostolico, dolore patris, se tenere non poterat : mutabat vocem, et quibus blanditus fuerat, irascebatur, ut quos nequiverat lenitate, saltem objurgatione retineret. Nec mirum esse si Apostolus, ut homo, et adhuc vasculo clausus infirmo, videnque aliam legem in corpore suo captivantem se, et ducentem in lege peccati, semel fuerit hoc locutus, in quod frequenter sanctos viros cadere perspicimus. Sed et illud dici potest (licet superfluum quibusdam esse videatur) quod Paulus non tam maledixerit eis, quam oraverit pro illis, ut eas partes corporis perderent, per quas delinquere cogebantur. Et quomodo in Evangelio dictum est : melius esse aliquem sine oculo, et sine manu, et sine pede, et qualibet alia parte membrorum intrare in regnum cœlorum, quam totum ire in gehennam (*Matth.* XVIII) : ita et nunc optare eis magis unam partem corporis perdere, quam per occasionem integri corporis perpetuo igne damnari. Hic locus si quando ab ethnicis reprehenditur, quomodo eis responderi possit, ostendimus. Nunc a nobis contra hæreticos proferatur, Marcionem videlicet, et Valentinum [b] et omnes qui contra vetus latrant Testamentum, qua ratione illi qui Creatorem sanguinarium, severum bellatorem, et tantum judicem criminantur, hoc in Apostolo Dei boni valeant excusare. Et certe nullam [c] puto in veteri Lege tam trucem, tam cruentam in aliquo esse sententiam, quam, *utinam abscindantur qui vos conturbant.* Nec possunt dicere orasse Apostolum pro inimicis Christi, qui ejus Ecclesias conturbabant. Nec ex dilectione prolatum, quod tumore et indignatione plenum, ipso verborum pondere demonstratur. Quidquid ergo illi pro Apostolo excusationis attulerint, 404 hoc non pro Lege veteri defendemus.

(Vers. 13.) *Vos enim in libertatem vocati estis, fratres : tantum ne libertatem in occasionem carni* (subauditur) *detis :* quod quia in Græco non habetur, Latinus posuit interpres. Hunc locum quia valde obscurus est, de decimo [d] Stromatum libro transferri placuit ad verbum. Non quo singula non possint suis locis et sensibus explanari ; sed quo a superiori negotio separata, unum difficile corpus efficiant : et si sic intelligantur ut resonant, inconsequenter et abrupte repugnare inter se et scatere videantur. Origenis itaque hæc verba sunt : « Difficilis locus est : et ita nobis disserendus videtur. Qui liber est, et altiori sensu spiritum, et veritatem sequitur, præcedentes et types contemnit et litteram : non idcirco debet minores despicere, et occasionem dare his qui non possunt sentire sublimius, de se penitus desperandi. Licet enim infirmi sint et carne comparatione spiritus appellentur : caro tamen Christi sunt. Si enim intelligit mysterium charitatis infirmioribus [e] servientis, faciat aliquid propter infirmos : ne in scientia sua frater pereat, pro quo Christus est mortuus. Diligenter itaque attende, an ex consequentibus sensus iste texatur. *Vos*, inquit, *fratres, in libertatem vocati estis :* forsitan ideo, quia non omnes vocationem capere poterant libertatis. Propter quod nunc auditis : *Tantum ne libertatem in occasionem detis carni.* Per dilectionem enim oportet minoribus servire majores : quia qui vult esse major, erit omnium servus

[a] Codex Palatin., *ultra procedere. Sed hæres, crux-que apud Judæos scandalum est.*

[b] Interserunt duo e nostris codd. hic vocem *Manichæos.*

[c] Iidem mss. et Victor, ex parte, *nulla puto inveniri Lege, tam trucem, tam cruentam in aliquo esse sententiam.*

[d] Hunc ipsum *et* in priori præfatione Hieron. laudat decimum Stromatum Origenis librum, quem ait, *commatico super explanationem ejus* (Pauli ad Galatas) *sermone completum.* Liber jamdiu olim interciderit : hocque puto maximum ejus superesse Operis ἀποσπασμάτιον, quod hic exhibet Latine Hieronymus.

[e] Palat. ms., *infirmioribus serviens faciat aliquid*, etc.

(*Matth.* xx; *Marc.* x). Neque ergo spiritualis laceret Christi carnes : neque occasionem illis tribuat, ut se remordeant provocantem ne ab invicem consumantur. Oportet ergo spiritu ambulantem, et spiritu Scripturarum verba sectantem, non perficere desiderium carnis earum. Si autem hoc quod dicitur : *Spiritu ambulate, et desiderium carnis non perficietis*, simpliciter intelligimus (ut plerique arbitrantur) contra argumentum et hypothesin totius Epistolæ, in hæc subito Paulus erumpet; **495** statim quippe sequitur : *Si autem spiritu ducimini, non estis sub Lege.* Et cum hucusque aliqua ex parte sibi sermo cohæreat, rursum si simplicem intelligentiam sequamur, ad inordinata repente præcepta nos transfert, de carne et spiritu disserens, id est : *Manifesta autem sunt opera carnis illa et illa.* Et econtrario : *Fructus autem spiritus, est charitas*, et reliqua. Sed neque in his consequentiam desperare debemus : quia opera carnis divinorum voluminum historia continet; non valde eos juvans qui sic eam intelligunt, ut scripta est. Quis enim non docebitur servire luxuriæ, et fornicationem habere pro nihilo : cum Judam ad meretricem legerit ingredientem (*Gen.* xxviii) : et patriarchas habuisse multas pariter uxores? Quomodo non ad idololatriam provocabitur, qui sanguinem taurorum, et cæteras Levitici victimas non plus quam quod in littera sonat, putaverit indicare? Quod autem inimicitias, in aperto positus Scripturæ sermo doceat, et ex hoc loco probatur : *Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram* (*Ps.* cxxxvi, 8, 9). Et ex illo : *In matutino interficiebam omnes peccatores terræ* (*Ps.* c, 8), et cætera his similia : de contentionibus videlicet, æmulatione, ira, rixis, dissensionibus. Ad quæ (si [a] non altius aliquid sentiamus) provocant nos magis historiæ exempla, quam prohibent. Hæreses quoque magis de carnali Scripturæ intelligentia, quam de opere carnis nostræ, ut plurimi æstimant, substiterunt. Necnon invidiam et ebrietates per Legis litteram discimus. Inebriator Noe post diluvium, et patriarchæ apud fratrem Joseph in Ægypto (*Gen.* ix *et* xliii). Sed et comessationes in Regnorum libro scriptæ sunt; saltante David et concrepante tympanis coram Arca testamenti Dei (*I Reg.* vi), et his similia. Quæritur quomodo ad veneficia, et ad maleficas artes, simplex Scripturæ divinæ sermo qui dicitur caro, [b] nos provocet : nisi ad ejusdem Scripturæ spiritum transcendamus. Puto hoc significare, decies Danielem, et tres pueros, magis, incantatoribus, et Gazarenis **496** atque Chaldæis sapientiores repertos, et Moysen omni sapientia et doctrina Ægyptiorum eruditum. Multorum ergo malorum occasio est, si quis in Scripturæ carne permaneat. Quæ qui fecerint, regnum Dei non consequentur. Quamobrem spiritum Scripturæ fructusque quæramus, qui non dicuntur esse manifesti. Multo quippe labore et sudore, et digno cultu in Scripturis fructus spiritus invenitur. Unde arbitror, Paulum diligenter et caute de Scripturæ sensibus dixisse carnalibus : *Manifesta autem sunt opera carnis* (*Galat.* v, 19). De spiritualibus vero non ut ibi posuisse, *manifestus est fructus spiritus*; sed ita : *Fructus autem Spiritus, est charitas, gaudium, pax*, et reliqua (*Ibid.*, 22). Quod si relictis typis, ad veritatem Scripturæ transeamus et spiritum, statim nobis prima charitas panditur, et ad gaudium inde gradientes, pervenimus ad pacem, per quam consequimur patientiam. Quis autem non ad miserationem et bonitatem erudiatur, cum etiam ea quæ quibusdam tristia putantur in Lege supplicia dico et prælia, et eversiones gentium, et comminationes ad populos per prophetas, magis remedia intellexerit esse, quam pœnas? Non enim in æternum irascetur Dominus (*Isai.* lvii). Cum hæc ergo nobis aperta fuerint, rationabiliorem habebimus fidem, et correctos mores temperantia comitabitur, quam continentia [c] sequetur et castitas; et post hæc omnia incipiet esse Lex pro nobis. » Hucusque Origenes. Quibus nos possumus addere, ut dicamus de servitute legali ad Evangelii libertatem vocatos (quibus superius dicitur : *State, et nolite rursum jugo servitutis hærere*) etiam nunc moneri, ut leve Christi jugum et delectabilia Evangelii præcepta sectantes, nequaquam putent sibi licere, ut hac ipsa libertate vivendi, in occasione carnis utantur : scilicet ut juxta carnem vivant, juxta carnem circumcidantur; sed spiritu magis stent, spiritu præputium carnis abscindant, et ad spiritus altiora tendentes, humilitatem litteræ derelinquant. Potest autem et aliter intelligi. Discat quispiam : Si cessavi, o Paule, esse sub Lege, et de servitute **497** libertatem vocatus sum; ergo debeo ita vivere ut convenit libertati, nec aliquibus præceptis teneri, sed quodcumque placuerit, et voluntas suggesserit, hoc facere implere, sectari. Ad quod respondit Apostolus : Vocatos quidem nos esse in spiritus libertatem : sed ita, ut libertas ipsa carni non serviat. Nec putemus quia nobis omnia licent, omnia expedire : quin potius quia servi Legis esse cessavimus, facti liberi, magis per charitatem nobis invicem serviamus, ut laciniosæ Legis præcepta, uno dilectionis capitulo concludantur.

(Vers. 14.) *Sed per charitatem servite invicem, omnis enim lex in uno sermone impletur. Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Qui cum esset liber ex omnibus, omnium se propter charitatem servum fecit, ut plures lucrifaceret (I *Cor.* xiii), recte hortatur et cæteros, ut per charitatem sibi serviant : quæ non quærit quod suum est, sed quod proximi. Qui enim vult fieri primus, erit omnium servus (*Marc.*, x, 44) : ut quomodo Salvator in forma Dei constitutus, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed seipsum exinanivit, formam servi accipiens, et ha-

[a] Contrario sensu unus Palatin. absque negandi particula, *si altius aliquid.*

[b] Idem ms., *caro ejus nos provocet.* Mox quoque pro *decies*, habet, *dici eos.*

[c] Antea legebatur, *continentiam*; legunt nostri mss. in recto.

bitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (*Philip.* II) : ita et nos quæcumque ante sub Legis necessitate facere videbamur, nunc sciamus, nobis liberis, magis per charitatem esse facienda. Tantum autem bonum est charitas, ut omnis lex in illa recapituletur. Enumerat et in alio loco Apostolus charitatis bona, dicens : *Non zelatur, non agit perperam* (I *Cor.* XIII, 7, 8). Multisque in medio replicatis, in fine concludit : *Omnia sperat, omnia sustinet, charitas numquam excidit.* Et Salvator in Evangelio, hoc signum sui, ait, esse discipuli, si [*Al.* ut] diligat proximum (*Matth.* XXII). Quod quidem puto non solum hominibus, sed etiam angelis convenire. Aliis verbis idipsum dicitur : *Quæ vobis fieri non vultis, aliis ne feceritis, et quæ vultis ut vobis faciant homines, hæc eadem et vos eis facite similiter* (*Ibid.*, VII, 12). Nolo adulterari uxorem meam, nolo substantiam diripi, nolo me falso opprimi testimonio, et ut cuncta brevi sermone comprehendam, indigne fero aliquid mihi fieri quod injustum est. Hæc eadem si **498** per charitatem in me operantem, vel fecero alteri, vel voluero, lex omnis impleta est. Nec difficile est docere quomodo universa præcepta, non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, et cætera his similia, una charitatis observatione teneantur. Hoc ostendere arduum est, quomodo hostiæ quoque, quæ in Levitico sunt præceptæ, et ciborum vel abstinentia, vel permissio, cum alia munda, alia dicantur immunda, solemnitatum quoque jugis per annos recursus, in uno charitatis præcepto recapitulentur. Nisi forte quis illo se transferat, ut affirmet Legem spiritualem esse, et imaginibus et exemplaribus nos cœlestium deservisse, antequam verus Pontifex adveniret : qui postquam semel seipsum offerens victimam, suo sanguine nos redemit, omnis illa priscæ Legis varietas, et difficultas, in ipsius super homines dilectione completa est. Intantum quippe Pater amavit mundum, ut Filium suum charissimum, et unigenitum daret pro nobis. Et autem qui semel spiritu vivens, opera carnis mortificavit, et a Salvatore dilectus, nequaquam servus, sed amicus vocatur, non est ultra Lex posita, quæ impiis et peccatoribus, et non subjectis et nefariis constituta est. At nunc cum omnia quæ difficiliora sunt, vel modica ex parte faciamus, hoc solum non facimus, quod et facto facilius est, et absque quo cassa sunt universa quæ facimus. Jejunii corpus sentit injuriam : vigiliæ carnem macerant : eleemosynæ labore quæruntur : sanguis in Martyrio, quamvis ardeat fides, tamen sine dolore et timore non funditur. Hæc omnia sunt qui faciant : sola charitas sine labore est. Et quia sola cor mundum efficit, a diabolo expugnatur in nobis, ne Deum pura mente videamus. Quando enim sedens loquor contra fratrem meum, et contra filium [a] matris meæ pono scandalum (*Ps.* XLIX, 20), quando aliena torqueor felicitate, et alterius bonum, meum malum facio, nonne hoc quod sequitur, in me expletur : *Si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini?* Charitatis [b] rara possessio est. Quis vult ipse anathema esse a Christo pro fratribus suis, Apostolum sequens? Quis **499** cum lugentibus lugens, cum gaudentibus gaudens, alieno vulnere vulneratur? Quis fratris morte perimitur? Omnes magis amatores nostri, quam amatores Dei sumus. Vide quantum bonum sit charitatis. Si ita martyrium fecerimus, ut nostras velimus ab hominibus reliquias honorari : si opinionem vulgi sectantes, intrepidi sanguinem fuderimus, et substantiam nostram usque ad mendicitatem propriam dederimus, huic [*Al.* hinc] operi non tam præmium quam pœna debetur : et perfidiæ magis tormenta sunt, quam corona victoriæ.

(Vers. 15.) *Quod si invicem mordetis, et comeditis, videte ne ab invicem consumamini.* Potest hoc et simpliciter accipi, ne detrahamus invicem, ne maledicto nos putemus ulcisci, ne contristati contristare cupiamus, et similes bestiarum, mordere pariter et remorderi, ut post morsus sequatur interitus atque consumptio. Melius autem est, ne contra rationem et totius Epistolæ consequentiam, subito in extraordinaria præcepta, Paulus erumpat, hoc ita intelligere, ut ad circumcisionem observationemque Legis cuncta referamus. Si vos, inquit, conturbant alii, vos autem conturbamini. Si totam Scripturam veterem legentes, sic intelligitis ut scripta est : *Oculum pro oculo : dentem pro dente* (*Deut.* XIX, 21), et ira desiderat ultionem, ultio vero imponit dolorem : quod Lex non solum non prohibet, verum etiam præcipit, justitiam in talione restituens, sequitur, ut et nudatus nudet, et vulneratus revulneret, et [c] comestus remordeat, et quæ videtur justitia esse, consumptio sit, non unum vindicans, sed utrumque consumens.

(Vers. 16.) *Dico autem : Spiritu ambulate, et desiderium carnis non perficietis.* Et hoc **500** secundum superiora dupliciter accipiendum, ut dicamus eos qui spiritu opera carnis mortificaverint ei seminaverit in spiritu, ut de spiritu metant vitam æternam, quotiescumque voluptatem carnis senserint titillare, non perficere desiderium ejus (quod quidem si expletum fuerit, blandiri videtur ad tempus), sed spiritu refrenare, et secundum sententiam Historici (Sallust.) [d], Animi imperio, corporis servitio magis vivere. Nec non et illud, quia Lex spiritualis est (*Rom.* VII), et non [e]

[a] Martian. legerat, *fratris mei*, pro, *matris meæ*, dissentientibus mss. et sacro, quem alludit Hieronymus textu.

[b] Codex Palatinus sub asserentis nota, *Charitas rara* (sec. man. *rara*) *possessio est ei, qui vult ipse anathema esse*, etc.

[c] Rectius Palat. ms. *et corrosus remordeat*. Corrupte autem ante tres versus, *justitiam in tali onere instituens*, pro, *in talione restituens*.

[d] Idem ms. cum negandi particula, *blandire non videtur*. Est porro Salustii, quam laudat, sententia *Animi imperio, corporis servitio magis utendum.*

[e] Duo mss. *non quia in manifesto Judæus, sed quia in occulto, et circumcisionem cordis in spiritu, non*

qui in manifesto Judæus, sed qui in occulto, et circumcisio cordis in spiritu, non littera, eos ambulare spiritu, et carnis desiderium non perficere dicimus, qui spiritualiter egrediuntur Ægyptum, et spiritualem escam potumque de spirituali hauriunt petra, qui non judicantur in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ et sabbati, sed ambulant in omnibus spiritualiter, non perficientes carnem legis, litteræve desiderium, sed fructus metentes intelligentiæ spiritualis. Tertia quoque interpretatio a quibusdam in hoc loco dicta est, sed quæ non multum discrepet a secunda, ut desiderium carnis in his asserant esse qui parvuli in Christo sunt : iter autem spiritus in perfectis viris, et esse sensum : In gravitate spiritus, id est, in itinere viri ambulate perfecti, et non facietis desideria parvulorum.

(Vers. 17.) *Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque vultis, illa faciatis.* Caro præsentibus delectatur et brevibus : spiritus perpetuis et futuris. Inter hoc jurgium media [a] anima constitit, habens quidem in sua potestate bonum et malum, velle et nolle, sed non habens hoc ipsum velle ac nolle perpetuum : **501** quia fieri potest, ut cum carni consenserit, et opera ejus fecerit, rursum per pœnitentiam se remordens, spiritui copuletur, et opera ejus efficiat. Hoc est ergo quod ait : *Hæc enim sibi invicem adversantur*, id est, caro et spiritus : *ut non quæcumque vultis, illa faciatis.* Non quo proprium nobis tulerit arbitrium, quo vel carni, vel spiritui assentiamur : sed quia quod facimus, non est nostrum proprie, sed opus ipsum vel carni, vel spiritui deputatur [*Al.* deputetur]. Grandis laboris et disputationis est nimis, ostensis carnis operibus et spiritus, media aliqua reperire, quæ nec ad carnem videantur pertinere, nec ad spiritum. Carnales dicimur, quando totos nos voluptatibus damus. Spirituales, quando Spiritum sanctum prævium sequimur, id est, cum ipso sapimus instruente, ipso docemur auctore. Animales reor esse philosophos, qui proprios cogitatus putant esse sapientiam, de quibus recte dicitur : *Animalis autem homo non recipit* [Al. *percipit*] *ea quæ sunt spiritus. Stultitia quippe est ei.* Quod ut manifestius fiat, aliquod sumamus exemplum : Caro, terra, anima, aurum, spiritus, ignis vocantur. Quamdiu aurum fuerit in terra, perdit vocabulum suum, et a terra cui commixtum est, appellatur. Cum vero separatum ab humo, auri et speciem et nomen acceperit, aurum quidem dicitur, sed necdum probatum. Si autem per ignem excoctum fuerit et purgatum, tunc auri splendorem, et ornatus sui accipit dignitatem. Ita et anima inter humum et ignem, hoc est, inter carnem spiritumque consistens, quando se tradiderit carni, caro dicitur : quando spiritui, spiritus appellatur. [b] Quod si proprie crediderit cogitatui, et absque gratia Spiritus sancti invenire se æstimaverit veritatem, quasi aurum sordidum, animalis hominis appellatione signatur [*Al.* signabitur]. Potest locus iste sic melius explanari, et quasi una series corpusque fieri, se invicem nectens, sibique non discrepans. Fratres, de servitute Legis vocati estis in Evangelii libertatem. Verum obsecro vos, ne libertate pro licentia abutamini, et putetis vobis cuncta expedire quæ licent : detisque occasionem **502** carni atque luxuriæ. Quin potius discite quod libertas hæc major sit servitus, ut quod ante Lex ab invitis extorquebat obsequium, nunc per charitatem vobis invicem serviatis. Siquidem omne illud Legis onus, et multiplicia præcepta, non tam exclusa sunt per Evangelii gratiam, quam uno charitatis sermone breviata, ut diligamus proximum sicut nosmetipsos. Qui enim diligit proximum, totam legem implet (*Matth.* XXII), bona ei tribuens, mala non inferens. [c] Quod si cesset dilectio, et non sit charitas, per quam lex universa completur, publicum quoddam inter homines latrocinium erit, ut contra se invicem defurentes [*Al.* deferentes], seque mordentes, consumantur ab invicem. Vos autem fratres, propterea secundum spiritualem legem debetis vivere, ne desideria quæ carnis sunt, perficiatis. Caro enim frigus timet, aspernatur famem, attenuatur vigiliis, libidinibus exardescit, mollia quæque et jucunda desiderat. E contra spiritus, ea quæ carni contraria sunt, et quæ illam debilitare queant, expetit. Et ita fit, ut non ideo quia sub servitute Legis esse cessastis, putetis esse vos liberos : sed sciatis magis naturæ vos lege

littera. Eos itaque ambulare spiritu et carnis desiderium non perficere jubet, qui spiritualiter, etc.

[a] Origeniana sententia hæc est, animam mediam esse quodammodo spiritum inter et carnem : Cum *dicitur*, inquit ille lib. I. in Epistolam ad Romanos I, *quia caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem, media procul dubio ponitur anima, quæ vel desideriis spiritus acquiescat vel ad carnis concupiscentias inclinetur.* His paria in plerisque ejus libris invenire est : nec profecto dubitandum, quin ab illo, ad cujus se imitationem contulisse non diffitetur, Hieronymus doctrinam hanc hauserit. At certum quoque est, in bonam accipi posse partem, et omnem spiritum dicunt, ex eorumnet sensu auctorum pro animæ ἡγεμονικῷ, sive, *principali*, debere intelligi : pluresque alios Patres occurrere, qui hoc sensu superiorem animæ quasi patrem spiritus appellatione donent. Unus pro cunctis Augustinus, lib. II de Genesi ad lit. cap. 12, laudari possit, ubi animam tamquam in medio positam nonnumquam a carne ad vitia deprimi, nonnumquam a spiritu ad virtutem erigi, scribit. Plures vero quam qui possint indicari in ejus Operibus loci sunt, in quibus spiritum carnis adversarium pro animæ principali plane juxta Origenem intellexit. Ex quo mirum magis est, quod Pelagianismi hanc sententiam acenset Jansenius, *omnikmque omnino Pelagianorum, quorum scripta videre potuit*, propriam dicat, cum luculenter adeo nedum Hieronymo probetur, sed et Augustino, cujus summa contra illos hæreticos sententia atque auctoritas fuit.

[b] Duo mss. : *Quando se proprio tradiderit cogitatui*, etc.

[c] In Palatin. mss. : *Quasi si cesset dilectio* : secunda manu : *quasi sic esset dilectio*.

retineri, quia non statim si lex non imperet, et natura edocuerit, ne voluptatem scilicet vestram, opera subsequantur, sed frequenter ea facere compellamini, repugnante carne adversus spiritum, quæ facere non vultis. Ex quo, fratres, obsecro, ut non detis libertatem vestram in occasionem carnis, sed magis spiritui serviatis, ut incipiatis ea facere quæ vultis, et nihil debere legi, id est, non esse sub carne. Quia libertatem [a] legis abolitæ tunc vere in Evangelio habere poteritis, cum vos nequaquam caro compulerit facere quæ non vultis, sed spiritui servientes, docueritis vosmetipsos esse sub Lege. Et quia supra secundum duplicem intelligentiam hunc locum cœperamus exponere, reddenda sunt quæ omisimus. Caro concupiscit adversus spiritum, id est, historis et Scripturæ carneus intellectus, contra allegoriam et spiritualem doctrinam repugnat. Spiritus autem adversus carnem, id est, sublimiora dejectis, æterna brevibus, umbræ veritas refragatur. **503** Et carneus Scripturæ sensus, qui adimpleri [*Al.* quia impleri] non potest (nec enim valemus omnia quæ scripta sunt facere) ostendit nos non in nostra positos potestate Legis explendæ, cum etiam si velimus litteram sequi, impossibilitas non admittat.

(Vers. 18.) *Quod si spiritu ducimini, non estis sub Lege.* Spiritum non eum, de quo Apostolus in alio loco loquitur : *Ipse Spiritus testimonium perhibet spiritui nostro, quod sumus filii Dei* (*Rom.* VIII, 16), id est, non spiritum hominis qui in ipso est, sed Spiritum sanctum significat : quem sequentes, efficimur spirituales, et sub Lege esse desistimus. Notandum ergo quod hic spiritus non cum ἄρθρῳ (*articulo*), et cum additamento aliquo, sicut in cæteris legimus, spiritum mansuetudinis, et spiritum fidei : sed simpliciter Spiritus appellatur : quæ quidem minutia magis in Græco, quam in nostra lingua observata (qui ἄρθρα penitus non habemus) videtur aliquid habere momenti. Quæritur in hoc loco, si quicumque spiritu ducitur, non est sub Lege, utrum Moses et prophetæ, vel spiritu acti sint, et sub Lege vixerint, quod Apostolus negat : aut habentes spiritum, sub Lege non fuerint, quod Apostolus hic affirmat : aut quod est tertium, sub Lege viventes, spiritum non habuerint, quod de tantis viris nefas est credere. Ad quod nos breviter respondebimus : Non idem esse sub Lege esse, et esse quasi sub Lege : quomodo non idipsum est, in similitudine carnis peccati, et in carne esse peccati. Nec idem sonat verus serpens, et æreæ similitudo serpentis, quem Moyses in eremo suspendit (*Num.* XXI). Sic igitur et sanctos prophetas, et Moysen, ambulantes spiritu, et spiritu viventes, non sub Lege, sed quasi sub Lege vixisse, ut ipsi viderentur quidem esse sub Lege; sed eos qui sub Lege erant lucrifacerent, et ob humilitate litteræ, ad altitudinem spiritus provocarent. Nam et Paulus qui Judæis Judæus factus est, et omnibus omnia, ut omnes lucrifaceret (I *Cor.* IX) : non dixit, *factus sub Lege*, sed, *factus quasi sub Lege*, ut ostenderet se non veritatem Legis, sed similitudinem custodisse. Videmur nobis solvisse propositam quæstionem. Sed quid faciemus de illo Pauli capitulo **504** dicentis : *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum est muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant, redimeret* (*Supra*)? Si enim Christus sub Lege fuit, et non quasi sub Lege, tota illa superior disputatio vacua fiet. Verum et hæc oppositio de suo solvetur loco. Qui enim propterea factus sub Lege est, ut eos qui erant sub Lege, redimeret, utique cum esset liber a Lege, Legi se subdidit voluntate : et multo erat Paulo liberior, qui non sub Lege, sed quasi sub Lege se fuisse testatus est. Et quomodo in cœnum et barathrum mortis propter nos descendit, qui orabamus dicentes : *Quis me liberabit de corpore mortis hujus* (*Rom.* VII, 14)? ita et ex muliere nasci voluit, et esse sub Lege, ut eos qui nati erant de muliere, et sub Lege, salvaret. Et certe non est natus de mulière, id est, de nupta, sed de virgine. Verum abusive virgo mulier appellata est, propter eos qui illam fuisse virginem nesciebant. Ut itaque propter illos, qui sanctam Mariam arbitrabantur [b] maritum habere, mulier pro virgine posita est : sic propter eos qui æstimabant Christum esse sub Lege, nescientes quia factus esset his qui erant sub Lege, quasi sub Lege, dicitur et ipse factus esse sub Lege.

(Vers. 19-21.) *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt, fornicatio, immunditia,* [c] *luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, et his similia, quæ prædico vobis sicut et prædixi : quoniam qui hæc agunt, regnum Dei non possidebunt* : Superius cum exponeremus de carne et spiritu, tripticem intelligentiam dixeramus : vel eos esse carneos, qui parvuli et corporei, in Christo solidum cibum, et perfectæ ætatis alimenta capere non possent : vel carnales eos esse, qui more Judaico historiam tantum sequerentur et litteram : aut certe, juxta simplicem sensum, in hominis fictione carnem spiritumque subsistere, et juxta diversitatem substantiæ, vel opera carnis esse, vel spiritus. Nunc ergo quæ hic carnis opera nominantur, fornicatio videlicet, immunditia, luxuria, et cætera quæ sequuntur, magis mihi videntur ad simplicem carnis **505** et spiritus intelligentiam, quam ad carnem Legis, et parvulos in Christo referri, licet in eo loco, ubi supra de decimo Origenis Stromate verbum transtulimus ad verbum, quid etiam de his sentiri possit, [d] expressum sit. Quod autem ait : *Manifesta*

[a] Idem mss., *libertatem carnis abolitæ.*

[b] Verbum *habere* duo mss. nesciunt, et pro *maritum*, legunt *maritatam* ; concinnius *maritam* legas.

[c] Interserunt duo mss. *impudicitia*, quam vocem in fine subnexæ expositionis testatur ipsemet Hieronymus, in *Latinis codicibus in hoc catalogo vitiorum scriptam referri.*

[d] Pro verbis, *expressum sit*, nostri mss. habent, *exemplo præsumpsi* : haud scio num verius.

autem sunt opera carnis, vel omnibus ea nota esse demonstrat : quia per se pateant mala esse et fugienda, intantum ut etiam hi qui ea faciunt, cupiant occultare quod faciunt. Vel certe his tantum manifesta, qui in Christo crediderint. Plurimi quippe gentilium in suis ignominiis gloriantur, et putant si expleverint voluptatem, quamdam se turpitudinum victoriam consecutos. Sed et illud eleganter, quod in carne opera posuit, et fructus in spiritu : quia vitia in semetipsa finiuntur et pereunt, virtutes frugibus pullulant et redundant. Nec putemus animæ nullum esse opus, si vitia carni, virtutes spiritui deputentur. Quia anima (ut supra diximus) in quodam meditullio posita, vel carni jungitur, et dicitur de ea : *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia carnes sunt* (*Gen.* VI, 3) ; vel spiritui copulatur, et in spiritus vocabulum transit. *Qui enim adhæret Domino, unus spiritus est* (1 *Cor.* VI, 17). Primum itaque carnis opus, est fornicatio. Manifesta in exordio posuit, ne de mediis ambigamus. Omne enim quodcumque fecerit homo, extra corpus est : qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Et non sumus nostri : empti enim sumus pretio, glorificemus et portemus Deum in corpore nostro. In eo fornicator majoris est criminis : quia tollit membra Christi, et facit ea membra meretricis. Erunt quippe duo in carne una. Qui non est fidelis, nec credit in Christo, sua membra facit membra meretricis : qui credit et fornicatur, Christi membra facit membra meretricis. Econtrario infidelis in fornicatione sua utrum violet, an ædificet templum idolo, nescio. Per vitia quippe vel maxime dæmones colunlur. Hoc unum scio : quod qui post fidem Christi fornicatur, violat templum Dei. Secundum opus carnis, immunditia nuncupatur, et eam comes luxuria sequitur. Quomodo enim in veteri Lege de nefandis criminibus, quæ in occulto **506** fiunt, et ea nominare turpissimum est (ne et dicentis os et aures audientium polluerentur) generaliter Scriptura complexa est, dicens : *Verecundos*, vel *reverentes facite filios Israel ab omni immunditia* (*Levit.* XV, 31) : sic in hoc loco cæteras extraordinarias voluptates, ipsarum quoque opera nuptiarum, si non verecunde, et cum honestate, quasi sub oculis Dei fiant, ut tantum liberis serviatur, immunditiam et luxuriam nominavit. Quartum, in catalogo operum carnis, idololatria locum tenet. Qui enim semel se luxuriæ voluptatique permiserit, non respicit Creatorem. Alias autem omnis idololatria, festivitate, gula, ventre, et his quæ infra ventrem sunt, delectatur. Et ne forsitan veneficia, et maleficæ artes non viderentur in novo prohibitæ Testamento, ipsæ quoque inter carnis opera nominantur. Quia sæpe magicis artibus, et amare miseris evenit et amari. Inimicitia quoque, quæ post veneficia ponitur, quem habeat reatum, [a] manifesti criminis subjectio declarat. Quantum enim in nobis est, nullius esse debemus inimici, sed cum omnibus habere pacem. Quod si loquentes veritatem, aliquos meremur inimicos : non tam nos inimici eorum sumus, quam illi inimici sunt veritatis. Nam quod et in Genesi dicitur ad Abraham : *Inimicus ero inimicis tuis : et adversabor adversantibus tibi*, sicut supra intelligendum, non tam Abraham illis inimicum fuisse, quam illos Abrahæ virtutibus et religioni, per quam, calcatis idolis, cognitum venerabatur Deum. Illud quoque quod populo præcipitur Israel, ut odio sempiterno, et in posteros transmissa discordia, inimici sint Madianeis (*Num.* XXXI), quasi his dicitur, qui sub pædagogo erant, et in alio loco merebantur audire : *Odio habebis inimicum tuum* (*Matth.* V, 43). Aut certe non tam personarum, quam morum est facta dissensio : ut quomodo Deus utiliter inter serpentem et mulierem inimicitias posuit, ne amicitiæ eorum inutiles essent homini, per quas projectus est de paradiso : ita et in Israelitis, et Madianeis vita magis dissimilis, quam gens una damnata est. Septimum locum inter carnis opera, contentio possidet, quodam quasi sacrato, et eminenti **507** inter vitia numero collocata. *Servum autem Domini non oportet rixari, sed esse mansuetum ad omnes, doctorem, longanimem, cum mansuetudine erudientem, etiam eos qui econtra disputant* (II *Tim.* II, 24, 25). Post contentionem, octava succedit æmulatio, quæ Græco sermone ζῆλος significantius et notius appellatur. Quo quidem malo, nescio quis nostrum careat. Zelati sunt enim, et patriarchæ Joseph fratrem suum : et Maria, et Aaron propheles Dei et sacerdos, contra Moysen tali passione decepti sunt (*Genes.* XXXVII, *Num.* XII) : intantum ut illa de qua Scriptura narraverat, dicens : *Tollens autem Maria prophetes tympanum* (*Exod.* XV. 20), [b] et cætera, postea extra castra projecta, lepræ vitio sordidata sit, et pœnitentiam longiorem septem dierum separatione signaverit (*Num.* XII). Ira deinde succedit, quæ justitiam Dei non operatur (*Jacob.* I), et species est furoris. Inter iracundiam autem et iram, hoc interest : quod iracundus semper irascitur : iratus pro tempore concitatur. Et nescio quis possit regnum Dei possidere : cum is qui irascitur, separetur a regno (*Matth.* V). Rixæ quoque quas aliud Græci significantes, ἐριθείας vocant (siquidem rixa μάχη dicitur) a regno Dei prohibent. Est autem ἐριθεία, cum quis semper ad contradicendum paratus, stomacho delectatur alieno : et muliebri jurgio contendit, et provocat contendentem. Hæc alio nomine apud Græcos φιλονεικία appellatur. Necnon et dissensiones opera carnis sunt : cum quis nequaquam perfectus, eodem sensu, et eadem sententia dicit : *Ego sum Pauli, et ego Apollo, et ego Cephæ, et ego Christi* (1 Cor. I, 12). Sed et domorum inter se hæc eadem dissensio reperitur : mariti videlicet ad uxorem, patris ad filium, fratris ad fratrem, con-

[a] Penes Victorium, *manifesto crimini subjecta declarat.*

[b] Unus Palatin., *et citharam*, pro *et cætera*. Mox quoque vocem *separatione* ignorat.

servi ad conservum, militis ad contubernalem, artificis ad ejusdem operis artificem. Nonnumquam evenit, ut et in expositionibus Scripturarum oriatur dissensio: e quibus hæreses quoque quæ nunc in carnis opere ponuntur, ebulliunt. Si enim sapientia carnis inimica est Deo (*Rom.* VIII) (inimica autem sunt omnia dogmata falsitatis Deo repugnantia) consequenter et hæreses inimicæ Deo, ad carnis opera referuntur. Αἵρεσις autem Græce, ab electione **508** dicitur: quod scilicet eam sibi unusquisque eligat disciplinam, quam putat esse meliorem. Quicumque igitur aliter Scripturam intelligit, quam sensus Spiritus sancti flagitat, quo conscripta est: licet de *Ecclesia* non recesserit, tamen hæreticus appellari potest, et de carnis operibus est, eligens quæ pejora sunt. Hæreses sequitur invidia, quam non putemus idem esse quod zelum. Quia zelus et in bonam partem accipi potest, cum quis nititur ea quæ meliora sunt, æmulari. Invidia vero aliena felicitate torquetur, et in duplicem scinditur passionem: cum aut ipse est aliquid in eo, in quo alium esse non vult: aut alium esse videns meliorem, dolet se ei non esse consimilem. Pulchre quidam de neotericis, Græcum versum transferens, elegiaco metro de Invidia lusit, dicens:

> Justius Invidia nihil est: quæ protinus ipsum
> Auctorem rodit, excruciatque animum.

Scripsit et beatus Cyprianus librum de *Zelo* et *Livore* valde optimum: quem qui legerit, non dubitabit annumerare operibus carnis invidiam. Inter invidum autem et invidiosum hoc interest: quod invidus feliciori [a] invidet. Invidiosus autem is est, qui ab alio patitur invidiam. Quartumdecimum locum inter carnis opera ebrietas tenet. Ebriosi quippe regnum Dei non possidebunt. Et Dominus ad discipulos: *Cavete*, ait, *ne forte graventur corda vestra in vino et crapula* (*Luc.* XXI, 34). Vino homini sensus evertitur: pedes corruunt: mens vacillat: libido succenditur: Unde Apostolus clamitat: *Et vinum in quo est luxuria* (*Ephes.* V, 18). Habet unusquisque suæ sententiæ potestatem. Ego Apostolum sequor: in vino esse luxuriam, in vino ebrietatem. Ebrietatem autem et luxuriam inter carnis opera numerari, nec ille potest negare qui eisdem passionibus vincitur. Et licet me quidam in eo libro, quem de servanda virginitate scripsi, reprehendendum putent: quod dixerim adolescentulas ita vinum debere fugere ut venenum: non me sententiæ pœnitebit. Opus quippe ibi magis vini, quam Dei a nobis creatura damnata est: et licentiam tulimus **509** virgini proprio ætatis calore ferventi, ne sub occasione parum bibendi, plus biberet et periret. Alioquin sciebamus, et in Christi sanguinem vinum consecrari: et Timotheo vinum ut biberet, imperatum. Ebrietas autem tam ex vino quam ex cæteris bibendi generibus, quæ vario modo conficiuntur, potest accidere; ex quo et de sancto dicitur: *Vinum et siceram non bibet* (*Luc.* I, 15). Sicera interpretatur *ebrietas*. Et ne quis vinum non bibens, aliud sibi putaret bibendum, exclusa [b] causatio est; dum omne quod inebriare potest, cum vino pariter aufertur. Quintadecima, quæ et extrema inter carnis opera, commessatio est. *Manducavit quippe populus et bibit, et surrexerunt ludere* (*Exod.* XXXII, 6). Semper ebrietati juncta luxuria est. Pulchre quidam non ignobilis orator, cum ebrium de somno describeret excitatum, ait: « Nec dormire excitatus, nec vigilare ebrius poterat. » Qua sententia expressit, quodammodo nec mortuum eum fuisse nec vivum. Longum erat universa carnis opera replicare, et catalogum facere vitiorum. Uno igitur omnia sermone conclusit dicens, *et his similia*. Quæ utinam tam facile vitare possemus, quam facile intelligimus. *Prædico*, inquit, *vobis sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur*. Ubi ante prædixerat: *Non regnet*, inquit, *peccatum in mortali vestro corpore, ad obediendum desideriis ejus* (*Rom.* VI, 12). Peccatum omnes istas species habet, in quibus nunc discriminandis plus forsitan quam oportuit, immorati sumus. Ergo in anima, in qua peccatum regnaverit, non potest Dei regnare regnum. *Quæ enim participatio justitiæ et iniquitati? quæ communicatio luci ad tenebras? qui consensus Christo et Belial* (II *Cor.* VI, 14, 15). Et putamus nos regnum Dei consequi, si a fornicatione, idololatria, et veneficiis immunes simus. Ecce inimicitiæ, contentio, ira, rixa, dissensio, ebrietas quoque, et cætera quæ parva arbitramur, excludunt nos a regno Dei. Nec refert [c] uno quis a beatitudine excludatur, an pluribus, cum omnia similiter excludant. In Latinis codicibus, adulterium quoque, et impudicitia, et [d] homicidia, **510** in hoc catalogo vitiorum scripta referuntur. Sed sciendum non plus quam quindecim carnis opera nominata, de quibus et disseruimus.

(Vers. 22.) *Fructus autem spiritus, est charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, adversus hujusmodi non est Lex.* Et quæ alia inter fructus spiritus debuit tenere primatum, nisi charitas, sine qua virtutes cæteræ non reputantur esse virtutes, et ex qua nascuntur universa quæ bona sunt? Siquidem et in Lege, et in Evangelio ipsa obtinet principatum: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute tua: et diliges proximum tuum sicut teipsum* (*Deut.* VI, 5; *Matt.* XXII, 37). Quantis bonis referta sit charitas, et supra breviter perstrinximus, et nunc vel parum dixisse sufficiat: quod dilectio non quærit quæ sua sunt, sed quæ aliena (I *Cor.* XIII). Et quamvis suo quis vitio inimicus sit diligenti, et tranquillitatem ejus ad odiorum fluctus concitare nitatur: tamen numquam ille turbatur: numquam creaturam Dei odio dignam æstimat. Cha-

[a] Idem ms., *feliciora invidet*, pro *feliciori*.
[b] Palat. ms., *exclusa cautio est*.
[c] Idem ms., *nec refert, si unus quis*.
[d] Duo mss. tacent *et homicidia*.

ritas enim operit multitudinem peccatorum (I *Petr.* iv, 8). Illud quoque quod a Salvatore dicitur: *Non potest arbor bona fructus afferre malos: neque arbor mala, fructus afferre bonos* (*Matt.* vii, 18), non tam de hominibus, quam de fructibus carnis et spiritus, arbitror pronuntiatum: quia nec spiritus umquam potest ea vitia, quæ in carnis operibus numerata sunt, facere; nec caro his fructibus qui oriuntur ex spiritu redundare. Potest autem fieri per negligentiam possidentis, ut spiritus qui versatur in homine, fructus non habeat suos: et econtrario caro operibus suis mortificatis, peccare desistat. Non tamen illo usque procedunt, ut et neglecta arbor spiritus, opera carnis afferat, et arbor carnis exculta, fructus germinet spirituales. In secundo spiritualium fructuum loco, gaudium positum est: quod Stoici quoque qui distinguunt inter verba subtilius, [a] aliud quid esse æstimant quam lætitiam. Gaudium quippe, esse, aiunt elationem animi super his quæ digna sunt exsultantis: Lætitiam vero effrenatam animi elationem, **511** quæ modum nesciat, et in his quoque quæ vitio sint mixta, lætetur. Alii e regione gaudii voluptatem ponunt: non hanc quæ corpus ad libidinem concitat, titillat sensus, dulci blanditur affectu; sed alium huic ὁμώνυμον, quæ sine moderatione, et ullo decore lætitiæ, in risu exaltat vocem suam. Quod si verum est, et eorum inter verba distinctio non fallit et fallitur, consideremus ne forsitan idcirco sit dictum: *Non est gaudere impiis, dicit Dominus* (*Isai.* lvii, 21). Simul autem et illud notandum, quod post dilectionem, gaudium sequitur. Qui enim diligit quempiam, semper in ejus felicitate lætatur. Et si cum viderit aliquo errore deceptum, et peccatorum lubrico concidisse, dolebit quidem, et eruere festinabit: sed non poterit gaudium mutare tristitia, sciens nullam rationabilium creaturarum apud Deum perire perpetuo. Tertius fructus spiritus, est pax, a qua Salomon quoque qui in typo Christi præcessit, nomen accepit. Et de Ecclesia Psalmista canit: *Factus est in pace locus ejus* (*Ps.* lxxv, 2). Et inter octo Evangelii [b] benedictiones scribitur: *Beati pacifici: quoniam filii Dei vocabuntur* (*Matt.* v, 9). In primo etiam graduum psalmo cantatur: *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus* (*Ps.* cxix, 6). Nec putemus pacem tantum in eo esse quærendam, si cum alio non jurgemur: sed tunc pax Christi, hoc est, hæreditas nostra nobiscum est, si tranquilla mens nullis passionibus perturbetur. Post pacem sequitur longanimitas, sive patientia: quia utroque modo μακροθυμίαν possumus interpretari. Huic contraria est pusillanimitas, de qua scribitur: [c] *Pusillanimus vehementer insipiens: qui vero patiens est, et universa sustentat, vir sapiens* (*Eccli.* vii). Et cum ἐπιεικέστατος nullum *sapiens* appellatur, ut in Proverbiis quoque scriptum est: *Longanimus vir, multus in prudentia* (*Prov.* xiv, 29). Benignitas etiam sive suavitas, quia apud Græcos χρηστότης utrumque sonat, virtus est lenis, blanda, tranquilla, et omnium bonorum apta consortio, invitans ad familiaritatem sui, dulcis alloquio, moribus temperata. Denique et hanc Stoici ita definiunt: Benignitas est virtus sponte ad bene faciendum **512** exposita. Non multum bonitas a benignitate diversa est: quia et ipsa ad benefaciendum videtur exposita. Sed in eo differt, quia potest bonitas esse tristior, et fronte severis moribus irrugata, bene quidem facere et præstare quod poscitur; non tamen suavis esse consortio, et sua cunctos invitare dulcedine. Hanc quoque sectatores Zenonis ita definiunt: Bonitas est virtus quæ prodest: sive, virtus ex qua pritur utilitas: aut, virtus propter semetipsam: aut affectus qui fons sit utilitatum.

Inter fructus spiritus, septimum et sacratiorem locum fides possidet, quæ etiam alibi inter tres ponitur: spes, fides, charitas. Nec mirum si spes in hoc catalogo non referatur: cum in fide sit quod speratur: et ita cum Apostolus ad Hebræos scribens definiat: *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum nondum apparentium* (*Hebr.* xi, 1). Siquidem id quod speramus esse venturum, et nondum est in præsenti, fide possidemus, sperantes nos tenere quod credimus. Quæritur quoque quomodo fides in charitate sit posita. Qui diligit, numquam se lædi æstimat: numquam aliud nisi quod diligit [d] et diligitur, suspicatur. Cum autem dilectio procul abfuerit, et fides pariter abscedit. Post fidem mansuetudo numeratur, quæ adversa est iræ, rixis, dissensionibus: et numquam ad sui contraria provocatur, vere de bona spiritus arbore, bonos fructus egerminans. Per hanc famulus Dei Moyses, testimonium Scripturæ meruit accipere, dicentis: *Moyses mansuetus erat, plusquam omnes homines super terram* (*Num.* xii, 3). Super terram, inquit, Super eos enim qui facie ad faciem Deum videbant, esse non poterat: quia multa sæpe compellimur per carnis facere infirmitatem. De David quoque, licet multi de Domino nostro æstiment prophetarum, quod nos etiam non negamus, Spiritus sanctus in typo venturi ca-

[a] Conferendus Cicero, qui e Stoicorum ore loquitur lib. iv Quæst. Tusculan. idemque inter gaudium, ac lætitiam discrimen ponit. Lactantius quoque lib. vi Divin. Institut cap. 14: *Lætitia*, inquit, *nihil est quam profusum gaudium.* Vide, si lubet, et Cælium Rhodiginum lib. v, cap. 33. Ciceronis locus, *cum ratione animus movetur placide, atque constanter, tum illud gaudium dicitur; cum autem et inaniter et effuse animus exultat, tum illa lætitia, gestiens vel nimia dici potest.*

[b] Ita et nostri mss. omnes, et Rabbani exemplar, et veteres vulgati libri præferunt. Victorius, eumque secutus Martianæus, rescribunt, *Beatitudines.* — Erasmiana editio retinet lectionem quorumdam mss. vetustiorum codicum, nempe, *inter octo Evangelii benedictiones scribitur.* Quæ lectio optima dici potest, qui Evangelii beatitudines sunt benedictiones a Christo Domino dictæ pacificis, lugentibus et cæteris in octonario numero positis. MART.

[c] Plurium numero nostri mss., *Pusillanimes vehementer insipientes.*

[d] Fortasse rectius verba, *et diligitur*, nostri mss. non habent.

pit: *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus* (*Ps.* CXV, 1). Cujus mansuetudo adversus Saul, Absalon, et Semei, vel maxime claruit (I *Reg.* XXIV: II *Reg.* XV)? Cum alius eum vellet occidere: alius res novas molitus, fraudare imperio uteretur: **513** alius lapides in eum jaciens, et pulverem ventilans, clamaret et diceret: *Egredere, egredere, vir iniquus* (*Ibid.*, XVI, 7). Extrema continentia in fructibus spiritus collocatur. Quam non solum in castitate debemus accipere, sed etiam in cibo et potu, in ira quoque et vexatione mentis, et detrahendi libidine. Inter modestiam autem et continentiam hoc interest, quod modestia in viris perfectis est, nonnumqueque virtutis, de quibus Salvator ait: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* (*Matth.* V, 4). Et de seipso: *Discite a me, quoniam mitis sum, et humilis, et mansuetus corde* (*Matth.* XI, 29). Continentia vero in via quidem virtutis est, sed necdum pervenit ad calcem: quia cupiditates adhuc in ejus qui se continet, cogitatione nascuntur, et mentis pollunt principale, licet non superent, nec ad opus pertrahant cogitantem. Non solum autem in desideriis et cupiditate, continentia necessaria est, sed etiam in tribus reliquis perturbationibus, dolore scilicet, lætitia et timore. Adversus hujusmodi fructus spiritus, non est Lex. *Justo quippe Lex non est posita: iniquis autem et non subjectis, impiis et peccatoribus* (I *Tim.* I, 9). Lex mihi dicit: *Non mœchaberis: non occides, non falsum testimonium dices: non fraudabis: non desiderabis alienum: non perjurabis: non furaberis* (*Exod.* XX, 12 *segq.*): si hæc omnia, fructu in me spiritus charitate regnante, non facio, superflua mihi sunt præcepta Legis. Denique et sapientes mundi de philosophia sic opinati sunt, ut quod leges publicæ facere homines necessitate compellunt, hoc illa persuadeat fieri voluntate.

(Vers. 24.) *Qui autem sunt Christi, carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.* Origenes hunc locum superioribus nectens, ita legit: *Adversus hujusmodi non est Lex, qui* [a] *Christi carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis*: ut non sicut in Latino sonat, eos qui Christi sunt, carnem suam dicat crucifixisse cum vitiis et concupiscentiis; sed Christi carnem ab his cum vitiis et concupiscentiis crucifixam. Et quærit quomodo in his qui fructus spiritus habeant, et adversum quos Lex esse cessavit, crucifixio carnis Dominicæ ponatur in laude, cum ad Hebræos in vituperatione sit positum: *Rursum crucifigentes in semetipsis Filium Dei, et ostentui* **514** *habentes* (*Hebr.* VI, 6). Pro *rursus crucifigentes*, melius unum verbum compositum in Græco est, ἀνασταυροῦντες, quod nos interpretari possumus, *recrucifigentes*. Primum ergo sciendum quod aliud sit crucifigere, aliud recrucifigere. Deinde quia non idipsum sit recrucifigere Filium Dei, et crucifigere carnem Christi cum vitiis et concupiscentiis. Caro quippe Christi non principaliter, et proprie Filius Dei est, sed Jesus Christus, qui cum esset in principio apud Patrem, Verbum Deus caro factus est, et seipsum exinanivit, formam servi accipiens, ut crucifigeret carnem, et despoliaret principatus et potestates, triumphans de eis in ligno (*Philip.* II), ut compleretur illud Apostoli: *Quod enim mortuus est, peccato, mortuus est semel* (*Rom.* VI, 10). Igitur si corpora nostra membra sunt Christi, consequenter et caro nostra caro Christi est, quam crucifigimus, mortificantes per eam super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, desiderium malum, et avaritiam: et de nobis in laude ponitur, qui Christi Jesu carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis, et semper mortificationem Jesu circumferimus in corpore nostro, ut et vita ejus manifestetur in carne nostra. Non modici autem laboris est, sic in præsenti sæculo vivere, ut jam nunc vita Jesu manifestetur in carne nostra. Ita enim vivificabuntur et mortalia corpora nostra per inhabitantem in nobis spiritum. Ubi Latinus interpres *vitia* posuit, in Græco παθήματα, id est, *passiones* legantur. Et quia passio potest et dolorem, et cæteras necessitates significare corpusculi, caute Apostolus intulit *desideria*: ut non naturam corporis videretur in spiritualibus viris negare, sed vitia. Et hoc ita admonitum sit, si Vulgatam editionem sequimur, legentes: *Qui autem sunt Christi carnem* [b] *crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis*: ut non carnem Christi, sed quam nos crucifixisse dicamus. Pene oblitus sum interpretationis secundæ. Prædixeram enim omnia quæ sequuntur ad Legem, et ad circumcisionem esse referenda. Sensus itaque iste est: In quibus est fructus spiritus, charitas, gaudium, et reliqua, hi corpoream Scripturæ intelligentiam, quæ nunc caro Christi appellatur, crucifixerunt cum **515** passionibus ejus et desideriis, quæ generant parvulis atque lactentibus fomenta vitiorum. Crucifixit [c] Christi carnem, qui non juxta carnem historiæ militat, sed spiritum allegoriæ sequitur prævientem.

(Vers. 25.) *Si* [d] *spiritu vivimus, spiritu et ambulemus.* Utamur hoc testimonio adversum eos qui nolunt Scripturas spiritualiter intelligere. Quis est autem qui vivit spiritu, nisi absconditus homo noster, qui et juxta carnem interdum solet vivere? Sed cum spiritu vixerit, spiritu ambulat. Cum in carne voluerit ambulare, vivens mortuus est. Vir perfectus in Christo, semper vivit in spiritu: spiritui obedit, numquam vivit in carne. Et contra: Qui se totum carni dederit, et passionibus deputarit, numquam vivit in spiritu. Inter hos medii sunt, quos nec spirituales possumus appellare, nec carneos; sed qui inter virtutes et vitia fluctuantes, nunc ad meliora retrahuntur, et spiritus sunt: nunc carnis lubrico supplantantur, et caro sunt.

[a] Unus Palatin. *Christi* nomen hic taceat.
[b] Vulgati alii libri, *carnem suam crucifixerunt*, etc.
[c] Duo mss. et Rabbanus, *Crucifixit totam Christi carnem.*
[d] Palatin ms. cum Victorio, *si vivimus spiritu, spiritui obtemperemus. Utamur*, etc. Quibus et subnexa magis consonat expositio.

(Vers. 26.) *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.* Unum verbum apud Græcos κενόδοξοι, trium verborum circuitu interpres Latinus expressit. Quantas autem habeat definitiones, et significantias gloria, et philosophorum innumerabiles libri, et Ciceronis duo volumina, quæ *de gloria* scripsit, inditio sunt. Verum nos quia non verborum etymologias, sed Scripturæ sensum disserere conamur, ita hunc locum cum superioribus copulabimus : Si [a] spiritu vivimus, spiritui obtemperemus, nequaquam per Legem, sed per charitatem nobis invicem servientes. Non debemus de Scripturarum interpretatione contendere et dicere : Circumcisio melior est : non, sed præputium. Contemnenda historia, et allegoria sequenda immo allegoria vana est et umbratica, et nullis veritatis fixa radicibus. Unde evenit, ut invicem nascantur invidiæ. *Excludere enim*, ait, *vos volunt, ut illos æmulemini :* non tam veritatem Legis volentes docere, quam vincere. Ne autem penitus verbum gloriæ prætermittamus intactum, suas philosophis ineptias relinquentes, de **516** Scripturis aliqua retractemus. Opinionem vulgi, et laudem hominum favore quæsitam, gloriæ nomen sonat, ubi dicitur : *Omnia autem faciunt, ut ab hominibus glorificentur* (*Matt.* XXIII, 5). Et alibi : *Quomodo potestis credere, gloriam ab invicem quærentes* (*Joan.* V, 44)? Porro in bonam partem in eodem loco : *Et gloriam ab eo qui solus est, non quærentes.* Ex quo intelligimus idem verbum, nunc virtutem significare, nunc vitium. Si ab hominibus quæro gloriam, vitium est : si a Deo, virtus est, qui et ad veram nos gloriam cohortatur, dicens : *Eos autem qui me glorificant, glorificabo.* Significat et aliud in Scripturis divinis gloria, cum augustius aliquid, et divinius hominum se præbet obtutibus. Visa est in tabernaculo gloria Domini, et in templo quod a Salomone constructum est, gloria erat (I *Reg.* VIII), et in facie Moysi, quando nesciebat quod glorificatus esset vultus ejus (*Exod.* XL), de qua vultus gloria, puto et Apostolum dicere : *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantes, in eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam, sicut a Dei spiritu* (II *Cor.* III, 18). Et ipse Salvator, splendor gloriæ et figura substantiæ Dei dictus est (*Hebr.* I). Vidit et Stephanus gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris ejus (*Act.* VII). Ut autem et nos nobis fingendorum nominum licentiam præsumamus, rebus quippe novis (ut ait [b] quidam) nova fingenda sunt nomina : quia hic dictum est : *Non efficiamur inanis*, vel *vacuæ gloriæ cupidi :* nos eos asseramus plenæ gloriæ esse cupidos, qui gloriam Dei desiderant, et laudem virtute condignam, et aspectum divinius aliquid ostendentem. Unde et in plerisque locis. Nostri *majestatem* pro gloria transtulerunt. Jam dudum cupio in verba prorumpere, sed teneor timore dicendi. Dicam tamen, nec tacebo passionem meam, passionem pene communem, non de divitiis, non de potentia, non de pulchritudine, et corporum venustate; hæc enim manifeste inter carnis opera [c] nominantur. Eleemosyna si ob laudem fiat, inanis est gloria : longa oratio, pallor ex jejunio sequens. Non mea sunt verba, sed Salvatoris in Evangelio pertonantis (*Matth.* VI). Ipsa quoque castitas **517** in matrimonio, viduitate, virginibus, sæpe plausum quærit humanum : et quod dudum timeo dicere, sed dicendum est, martyrium ipsum, si ideo fiat ut admirationi et laudi habeamur a fratribus, frustra sanguis effusus est. Loquatur Apostolus, loquatur electionis vas : *Si tradidero corpus meum, ut glorier, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest* (I *Cor.* XIII, 3). Illi qui dixerat : *Scio hominem in Christo, ante annos quatuordecim, sive in corpore, nescio, sive extra corpus, nescio, Deus scit, raptum usque ad tertium cœlum* (II *Cor.* XII, 2). Et post modicum : *Raptus in paradisum, audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui :* illi, inquam qui plus omnibus laboravit, ne magnitudo revelationum extolleret eum, datus est stimulus carnis ejus, angelus Satanæ, qui eum colaphizaret, ut non tolleretur. Et certe ter Dominum rogavit ut discederet ab eo : sed dictum est ei : *Sufficit tibi gratia mea : virtus enim in infirmitate perficitur.* Quid tam Dei opus est, quam Scripturas legere, in Ecclesia prædicare, sacerdotium cupere, ante altare Domini ministrare ? Sed et hæc, nisi aliquis omni diligentia custodierit cor suum, de cupiditate laudis oriuntur. Videas plerosque (quod etiam Tullius ait) libros suos de contemnenda gloria inscribere, [d] et causa gloriæ, proprii nominis titulos prænotare. Interpretamur Scripturas : sæpe vertimus stylum : quæ digna lectione sunt, scribimus ; et nisi Christi causa fiant, sed memoriæ in posteros, et famæ in populos, totus labor irritus fiet : et erimus quasi tympanum sonans, et cymbalum concrepans (I *Cor.* XIII). Videas plerosque de Scripturis inter se contendere : e athleticum [e] scamma Dei facere sermonem : invicem provocant, et si

[a] Penes Victorium, *Si a spiritu vivimus.*

[b] Scilicet, quem et paulo superius laudat, Cicero lib. I Academicar. Quæst. ex Attici ad Varronem persona : *Aut enim*, inquit, *nova sunt rerum novarum facienda nomina, aut ex aliis transferenda*, etc.

[c] Aliter duo mss. *numerantur.*

[d] In Palatin. ms., *et propter gloriam nominis sui titulos prænotare.*

[e] Viliose lectum est hactenus, *scomma*, pro quo *scamma* ad mss. fidem, ipso cogente recto sensu, restituimus. Erat athleticum scamma locus, fossa, sive linea circumscriptus, quem ultra prætergredi certantes in eo athletæ non poterant. Nomen a σκάπτω Græco verbo, quod est *fodio*, accepit. Satisque luculenter ipse Hieronymus alibi, libro contra Joannem Jerosolymit. *Cur tu*, inquit, *omissis super quibus pugna est, de scammate et loco certaminis egrediens*, etc. Passim vero latius pro ipso certamine sumitur, ut et noster hoc ipso in loco, et Tertullianus lib. ad Martyres : *Epistates vester Christus Jesus, qui vos spiritu unxit, et ad hoc scamma perduxit.* S. quoque Ambrosius lib. I Officior., cap. 16 : *Quid epulari gestis, antequam studium solvatur ? adhuc populus spectat, adhuc athletæ in scammate sunt.* Idem lib. de Elia et Jejunio cap. 3 : *In scammate si quis te manu levat.* Et cap. 21 : *Progressus in scamma,*

vicii fuerint, invident : inanis quippe gloriæ cupidi sunt. Scio in Latinis codicibus in eo testimonio quod supra **518** posuimus : *Si tradidero corpus meum ut glorier*, [a] *ardeam* habere pro *glorier* ; sed ob similitudinem verbi, qua apud Græcos, *ardeam*, et *glorier*, id est, καυθήσωμαι et καυχήσωμαι, una litteræ parte distinguitur, apud nostros error inolevit. Sed et apud ipsos Græcos exemplaria sunt diversa.

(Cap. VI. — Vers. 1.) *Fratres, et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu mansuetudinis : considerans teipsum, ne et tu tenteris.* Sciens Paulus ejus Dei se esse cultorem, qui nollet mortem peccatoris, sed pœnitentiam (*Ezech.* XVIII, XXXIII) : et excepta Trinitate, omnem creaturam, licet non peccet, tamen posse peccare : eum quoque qui spiritualis est, cohortatur sui timore ne peccet, manum porrigere corruenti. Et pulchre præoccupatum in delicto, hominem vocat, qui mori possit : ex ipso nomine fragilitatem conditionis ostendens ; ut dignus sit venia, qui velut homo errore deceptus, et mersus in voraginem, seipsum sine auxilio, et adjutore erigere non possit. Spirituali autem non additur homo : sed quasi Deo præcipitur, ut hominem præoccupatum in delicto instruat : sive (ut melius habetur in Græco) perficiat in spiritu lenitatis. Qui autem perficitur, non ei desunt universa, sed aliqua. Denique [b] si non peccatis pluribus, sed vitio aliquo præoccupatus erravit : lenitatis spiritum et mansuetudinis in correctione peccantis spiritualis adhibeat, ne rigidus, ne iratus et tristis corrigere cupiat errantem ; sed provocet eum, spondens salutem ; veniam repromittens : Christi testimonium proferat : quod gravi legis et peccatorum onere depressos, ad jugum suum suave, et leve invitet onus : ut discant, quia humilis sit et mitis, et mansuetus corde (*Matth.* XI), et inveniant requiem animabus suis. Utamur hoc testimonio adversum hæreticos : qui diversarum **519** fingentes fabulas naturarum, aiunt spiritualem, bonam esse arborem, et numquam malos afferre fructus. Ecce Apostolus, cujus et ipsi auctoritatem sequuntur, dicit eos qui spirituales sunt, posse peccare, si per altitudinem cordis sui inflentur et corruant. Quod et nos quoque fatemur ; et χοϊκοὺς (*terrenos*), spirituales fieri, si ad meliora revertantur. Opponi nobis potest illud quod ad Corinthios scribitur : *Quid vultis ? In virga veniam ad vos, an in charitate, et spiritu mansuetudinis* (1*Cor.* IV, 21)? Si enim ibi ad peccatores, non in spiritu mansuetudinis, sed in virga venire se dicit : quomodo hic his qui in aliquo peccato præventi fuerint, non virgam adhibet, sed spiritum mansuetudinis ? Verum ibi ad eos dicitur, qui post peccatum non sentientes errorem suum, nolebant majoribus suis subdi, et pœnitentia corrigi. Ubi vero peccator intelligens vulnus suum, tradit medico se curandum, ibi non est virga necessaria, sed spiritus lenitatis. Sed et illud forte quæratur, quod si propterea instruere quis debeat peccatorem in spiritu lenitatis : quia consideret se, ne et ipse tentetur ; ergo justus, qui de sua certus est mente, qui scit non posse se labi, [c] non debet instruere peccatorem in spiritu lenitatis ? Ad quod dicemus, etiamsi vicerit justus, sciens quanto labore superaverit, magis peccanti veniam largietur. Nam et Salvator propterea tentatus est, juxta omnia nobis similiter absque peccato : ut possit compati, et condolere infirmitatibus nostris, suo [d] doctus exemplo, quam difficilis sit in carne victoria. Si quis virgo ad senectam usque permanserit ; ignoscat ei qui adolescentiæ [e] quondam calore deceptus est, sciens quantis difficultatibus illam transierit ætatem Si quis pro Christi nominis confessione cruciatus, alium in tormentis viderit denegare, compatiatur vulneribus negatoris, et non tam illum victum, quam se vicisse, miretur. Cautelam quoque scribentis attendite, quia non dixerit : *Considerans te, ne tu cadas* ; sed, *ne et tu tenteris*. Vinci quippe vel vincere, nonnumquam in nostra est potestate : **520** cæterum tentari, in potestate tentantis est. Si enim Salvator tentatus est, quis potest esse securus intentatum se vitæ hujus maria transire ? Qui putant Paulum juxta humilitatem, et non vere dixisse : *Et si imperitus sermone, non tamen scientia*, defendant hujus loci consequentiam. Debuit quippe secundum ordinem dicere : *Vos, qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis, considerantes vosmetipsos, ne et vos tentemini* ; et non plurali infegre numerum singularem. Hebræus igitur ex Hebræis, et qui esset in vernaculo sermone doctissimus, profundos sensus aliena lingua exprimere non valebat : nec curabat magnopere de verbis, cum sensum haberet in tuto. Hæc secundum simplicem intelligentiam. Cæterum, ut et secundæ expositionis ordinem prosequamur, locus iste de Epistolæ ad Romanos fine pandendus est. Ibi enim cum similiter de escis et observationibus scriberet Judæorum, et eos qui Legis juxta litteram præcepta contemnerent, firmos atque perfectos : illos vero, qui adhuc antiqua consuetudine ducebantur, infirmos parvulosque narraret, et videret jurgium esse inter spirituales et carneos : admonuit spiri-

veresse est ut excipias pulverem. Et rursum : *Luctator in stammate*, etc., ut alios præteream ecclesiasticos tractatores.

[a] Hanc, quæ Hieronymo probatur lectio, *glorier*, pro *ardeam*, vix in uno alterove exemplari invenire est, puta Græco ex Vechellii editione, et Copto : probatam vero cuipiam seu veterum, seu recentiorum interpretum, ne vix quidem Græci καυθήσωμαι, Latini *ardeam*, pari consensu Patres, Paulinianique codices legunt.

[b] Ex pridem vulgatis, *si*, voculam, quam Mart. prætermisit, suffecimus, et quæ subsequuntur uno sensu junximus.

[c] Palatin. ms., *non posse labi, non instruet peccatorem*.

[d] Idem ms. cum Cisterciensi altero, *suo docens exemplo*.

[e] Antea erat, *quodam* : nobis hæc melior visa ms. est lectio.

tuales ne contemnerent carneos, et ait : *Infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius enim credit manducare omnia : qui autem infirmus est, olus* [a] *manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat : et qui non manducat, manducantem non judicet, Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui judices alienum servum ? Suo domino stat, aut cadit. Stabit autem : potens est enim Deus statuere illum* (*Rom.* XIV, 1, *seqq.*). Et multa in medio super hoc sensu disserens, adjecit in fine : *Noli propter escam destruere opus Dei.* Et iterum : *Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, et non nobis placere. Unusquisque vestrum proximo suo placeat ad bonam ædificationem* (*Rom.* XV, 1, 2).

(Vers. 2.) *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem* **Christi.** Quia peccatum onus sit, et Psalmista testatur dicens : *Iniquitates meæ elevatæ sunt super caput meum, quasi onus grave gravatæ sunt super me* (*Psal.* XXXVII, 5). Et Zacharias, in specie **521** mulieris, vidit super talentum plumbi sedere iniquitatem (*Zach.* V). Hoc onus Salvator pro nobis tulit, suo nos exemplo docens quid facere deberemus. Ipse quippe iniquitates nostras portat, et pro nobis dolet (*Isai.* LIII), et eos qui peccatorum ac Legis onere sunt depressi, ad leve onus virtutis invitat, dicens : *Jugum meum suave est, et onus meum leve* (*Matth.* XI, 30). Qui igitur fratris non desperat salutem, sed manum porrigit deprecanti, et quantum in se est, flet cum flente, infirmus est cum infirmo, suaque judicat aliena peccata, iste per charitatem adimplet legem Christi. Quæ Christi lex est? *Hoc est mandatum meum, ut diligatis invicem* (*Joan.* XIII, 34.) Quæ lex Filii Dei est? *Diligite alterutrum, sicut et ego dilexi vos.* Quomodo Dei Filius nos dilexit? *Major hac dilectione non est, quam ut quis animam suam ponat pro amicis suis* (*Joan.* XV, 13). Qui clementiam non habet, nec indutus est viscera misericordiæ et lacrymarum, quamvis spiritualis sit, non adimplebit legem Christi. Sed et hunc locum cum superioribus copulemus. Duplicem enim sequimur intelligentiam. Si quis infirmus in fide est, et adhuc lacte nutritur infantiæ, nec potest tam cito a legali observatione ad spiritualia sacramenta transire : vos qui robustiores estis, ejus onera portate : ne per scientiam vestram frater pereat, pro quo Christus est mortuus. Portat quoque fratris necessitatem, qui gravatum pauperem onere egestatis adjuvat, et facit sibi amicos de iniquo mammona (*Luc.* XVI), quem post resurrectionem Christus affatur : *Venite ad me, benedicti Patris mei : possidete præparatum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare : sitivi, et dedistis mihi bibere* (*Matth.* XXV, 34, 35). Juxta hunc sensum etiam in alia Epistola Paulus Timotheum docens, addidit : *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere* (pro eo quod est, *non superbire*), *neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo qui præstat omnia abunde ad fruendum : bene agere, divites esse in operibus bonis, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam* (I *Tim.* VI, 1 *seqq.*). Qui veram vitam apprehendit [b], eum videlicet qui loquitur : *Ego sum vita* (*Joan.* XIV, 6), implevit legem Christi, quæ tendit ad vitam.

(Vers. 3.) **522** *Nam si quis existimat se esse aliquid, cum nihil sit, seipsum seducit.* Si quis non vult onera aliena portare, et immisericors suo tantum opere et virtute contentus est, non quærens quæ aliena sunt, sed quæ sua, hoc est, sui tantum amator, et non etiam Dei, ipse se seducit. Dupliciter autem legi potest atque distingui : Vel, *si quis existimat esse se aliquid, cum sit nihil :* aut ita : *Si quis existimat se esse aliquid*, ut postea inferamus, *cum sit nihil, se ipse seducit.* Et magis in Græco quam in Latino resonat ista distantia. Prioris distinctionis hic sensus est : Qui se aliquid existimat esse, et nihil est, ipse se decipit. Secundus sensus altior est, et qui nobis magis placet : Si quis existimat se esse aliquid, in eo quod se putat esse aliquid, et non ex clementia in proximum ; sed ex suo opere et labore se judicat, sua tantum virtute contentus, iste ex hac ipsa arrogantia nihil fit, et ipse se decipit : quod melius in Græco dicitur φρεναπατᾷ, hoc est, mentem suam decipit : pro quo Latinus posuit Interpres, *se ipse seducit.* Mentem autem suam decipit, qui se putat esse sapientem, et secundum Isaiam, sapiens in se est, et in conspectu suo intelligens (*Isai.* V). Ad circumcisionem et Legem, ita loci hujus connectitur intellectus : Qui spiritualis est, et misericordiam in proximum non habet, contemnens humilem, quia ipse sublimior est, ipse se decipit, nesciens hanc spiritus esse legem, ut nos invicem diligamus.

(Vers. 4.) *Opus autem suum probet unusquisque : et sic in semetipso tantum gloriam habebit, et non in altero.* Sensus iste est : Tu qui te æstimas spiritualem, et de alterius [c] infirmitate robustior es, non debes imbecillitatem jacentis, sed tuam fortitudinem considerare. Neque enim si alius perfecte non potest ad Christianismum a Judaismo transire, idcirco tu perfectus es Christianus : sed si te propria conscientia non remordet, habes in semetipso gloriam et non in altero. Athleta non ideo fortis est, quia vicit infirmum, et languida adversarii membra superavit : sed si robustus est, et in sua fortitudine, non in infirmitate alterius gloriatur. **523** Intelligi potest et aliter : Qui conscientiam habet operis boni, et seipsum considerans, opus suum non reprehendit, non debet de hoc apud alium gloriari, et laudem suam foras fundere, et communicare cum cunctis, et ex hominum quærere favore jactantiam : sed in semetipso habeat gloriam, et

[a] Rescribit Victorius ex Vulgati interpretis lectione *manducat.*

[b] Alterum, *apprehendit*, hic duo e nostris mss. interserunt.

[c] Contrario sensu unus Palatin. ms., *de alterius firmitate.*

dicat : *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Qui gloriam quærit ab altero, huic nec mundus crucifixus est, nec crucifixus est ipse cum Christo. Recepit quippe, quod quærebat ab hominibus, mercedem suam.

(Vers. 5.) *Unusquisque enim onus suum portabit.* Videtur superioribus contraire, ubi ait : *Alter alterius onera portate* : si enim onus suum unusquisque portabit, alter alterius onera portare non poterit. Sed videndum, quod ibi præceperit ut peccantes in hac vita nos invicem sustentemus, et in præsenti sæculo alterutrum auxilio simus : hic autem de Domini dicat [*Al.* dicebat] in nos judicio, quod non ex alterius peccato et comparatione deterioris; sed juxta nostrum opus, aut peccatores ab eo judicemur, aut sancti, recipiente unoquoque secundum opus suum. Obscure licet docemur per hanc sententiolam, novum dogma quod latitat : dum in præsenti sæculo sumus, sive orationibus, sive consiliis, invicem posse nos coadjuvari. Cum autem ante tribunal Christi venerimus, non Job, non Daniel, nec Noe rogare posse pro quoquam, sed unumquemque portare [a] opus suum (*Ezech.* XIV).

(Vers. 6.) *Communicet autem is qui catechizatur verbum, ei qui se catechizat in omnibus bonis.* Marcion hunc locum ita interpretatus est, ut putaret fideles, et catechumenos simul orare debere, et magistrum communicare in oratione discipulis; illo vel maxime elatus, quod sequatur, *in omnibus bonis.* Cum utique si de oratione sermo fuisset, non deberet ei præcipi qui catechizatur, sed ei qui [b] se catechizat, id est, non discipulo, sed magistro. Deinde etiam cætera quæ sequuntur, cum ejus expositione non congruunt : *Quæ seminaverit homo, hæc et metet.* Et : *Bonum autem facientes, non deficiamus : tempore enim suo metemus, non deficientes.* **524** Sensus itaque iste est : Quia superius spiritualibus præceperat, ut eos qui præoccupati fuerant in aliquo delicto, instruerent in spiritu lenitatis, et alter alterius onera portarent, adimplentes legem Christi : nunc econtrario his qui adhuc imbecilliores, et discipuli, et carnales erant, præcipit, ut quomodo ipsi a magistris spiritualia metunt : sic magistris carnalia præbeant : qui totos se divinæ eruditioni et studio tradentes, vitæ hujus necessariis indigeant; et fiat illud quod de manna scriptum est : *Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non minoravit* (II *Cor.* VIII, 15). Bona autem in præsenti loco juxta vulgi consuetudinem, moremque communem, victum et vestitum, et cætera quæ homines inter bona numerant, appellavit. *Habentes enim victum et vestitum, his contenti sumus* (I *Tim.* VI, 8). Nec mirum si Paulus ea quæ erant corpori necessaria boni appellatione signavit : cum etiam Salvator noster ad eos qui necdum ad virtutum culmen ascenderant, sed adhuc humilius incedebant, et sibi addi poscebant fidem, dixerit : *Si ergo vos cum mali sitis, scitis bona data dare filiis vestris : quanto magis Pater vester cœlestis dabit bona petentibus se* (*Matth.* VII, 11)! Ego puto et Job, cum ad uxorem, quasi unam de insipientibus mulieribus loqueretur, respectu ejus, quæ ita putabat, de corporalibus divitiis locutum : *Si bona accepimus de manu Domini* (*Job.* II, 10) : et rursum de angustiis et pressuris, et tentatione, quæ victoriam afferant : *Quare malum non sustineamus?* Cum utique mala et bona non in divitiis et pressuris, sed in virtutibus ponantur et vitiis, ut justus loquitur in psalmo : *Quis est homo qui vult vitam, cupit videre dies bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et* [c] *labia tua ne loquantur dolum. Declina a malo, et fac bonum* (*Ps.* XXXIII, 13 *seqq.*, *et* XXXVI, 27). Proprie malum dicitur, quod vitandum est : bonum, quod facere debemus. Dives quoque ille in Evangelio, qui mali et boni scientiam non habebat, recte agrorum ubertatem bona arbitrabatur, dicens : *Anima, habes bona posita in annos multos : quiesce, comede, bibe, et lætare* (*Luc.* XII, 19). Et alius qui jacebat in purpura, et deliciis affluebat, audit apud inferos ab Abraham : *Recepisti bona in vita tua* (*Luc.* XVI, 25). Illud quoque attendendum **525** ne forte et hoc possit intelligi, dari discipulis mandatum, ut eis qui se instruunt, verbum communicent, obsequantur, docilesque se præbeant. In his tamen quæ bona sunt, quæ spiritualia, et non hæretica, vel Judaica pravitate perversa.

(Vers. 7.) *Nolite errare, Deus non irridetur : quæ enim seminaverit homo, hæc et metet.* Prævidens spiritu, eos qui docentur, et debent magistris sumptus et vitæ necessaria ministrare, posse obtendere paupertatem, et dicere : Ager meus hoc anno aruit siccitate : vineam grando contrivit : reddituus qui esse potuerunt [*Al.* poterunt], tributa rapuerunt : non habeo unde tribuam quod jubetur, adjecit : *Nolite errare, Deus non irridetur.* Scit, inquit, corda vestra, non ignorat facultates. Excusatio verisimilis hominem potest utcumque placare, Deum non potest fallere. Et simul cohortatur ad id quod præceptum est exhibendum, semen nominans, ne putet perditum, quod multiplicato fenore recepturus est. Ad Corinthios quoque rationem dati et accepti, simili docuit exemplo : *Qui parce seminat, parce et metet : et qui seminat in benedictione, de benedictione et metet. Unusquisque sicut propositum habet in corde, non ex tristitia, aut necessitate : hilarem enim datorem diligit Deus* (II *Cor.* IX, 6, 7).

(Vers. 8.) *Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Omne quod loquimur, agimus, cogitamus, in duobus seminatur agris, carne et spiritu. Si bona sunt, quæ de manu, ore, corde promuntur, seminata in spiritu, vitæ

[a] Reponimus ad mss. fidem, concinniori utique sensu, *opus*, pro quo lectum antea, *onus*.

[b] Hic, *se*, voculam Palatin. et Cisterc. mss. tacent, fortasse rectius.

[c] Idem mss., *et os tuum ne loquatur dolum*.

æternæ fructibus redundabunt. Si mala, ab agro carnis excepta, corruptionis nobis segetem pullulabunt. Aliter : Qui legem carnaliter intelligit, repromissiones quoque carnales, et quæ in præsenti sæculo corrumpuntur, exspectat. Qui autem **526** spiritualis auditor est, seminat in spiritu, et de spiritu metet vitam sempiternam. Simul notemus [a] sermonis consequentiam, et eam cum superioribus copulemus : hominem vocari in spiritu seminantem, qui quando cœperit vitam metere sempiternam, homo fortasse esse desistit. [b] Cassianus, qui putativam Christi carnem introducens, omnem conjunctionem masculi ad feminam immundam arbitratur, Encratitarum vel acerrimus hæresiarches, tali adversum nos sub occasione præsentis testimonii usus est argumento : Si quis seminat in carne, de carne metet corruptionem : in carne autem seminat, qui mulieri jungitur : ergo et is qui uxore utitur, et seminat in carne ejus, de carne metet corruptionem. Respondebitur ei, primum non dixisse Paulum, qui seminat in carne ; sed, *in carne sua*. Nemo autem secum ipse concumbit, et in sua carne seminat. Deinde ut observationem hanc quam annotavimus, *in carne sua*, ex abundanti ei concedamus, addendum est eos quoque, qui comedant et bibant, et dormiant et aliquid faciant ob refrigerium corporis, juxta illum seminare in carne, et de ea metere corruptionem. Quod si ad hoc confugerit, ut dicat eos qui, sive bibant, sive manducent, sive dormiant, in nomine tamen Domini omnia cum ratione perficiant, non in carne seminare, sed in spiritu ; et nos ei similiter respondebimus, eos quoque qui Dei primam sententiam sequantur cum ratione facientes : *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (*Genes.* I, 22), non in carne, sed in spiritu seminare. Syllogismus itaque ejus futilis et caducus, sophismate primum decipit audientem. Cæterum diligenter inspectus, facile solvitur : Neque enim possumus dicere, Abraham, Isaac et Jacob, et alios sanctos viros, qui de repromissione nati sunt, ipsum quoque Domini præcursorem, **527** quia in carne natus est, de corruptionis germine pullulasse, illud pariter observandum, quod qui seminat in carne, cum additamento suæ carnis ponitur : qui autem seminat in spiritu, non dicitur in spiritu [c] suo, sed simpliciter in spiritu. Qui enim A bona seminat, non in suo quippiam, sed in Dei spiritu seminat, de quo et vitam est messurus æternam.

(Vers. 9.) *Bonum autem facientes, non deficiamus : tempore enim suo metemus, non deficientes.* Cohortatur eos ad studium perseverantiæ, qui in hac vita mercedem boni operis exspectant, nescientes quia sicut in semine aliud sationis, aliud messis est tempus : sic et in præsenti vita, sementem esse opera (quæ vel in spiritu, vel in carne metantur), messem vero futurum judicium, et pro qualitate vel diversitate sementis, diversas nos facere messuras, centesimum et sexagesimum, et tricesimum fructum, quam segetem nemo potest metere deficiens. *Qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (*Matt.* x, 22). B Sicut et in alio loco præcipitur : *Esto non deficiens* (*Isai.* v). Quale est autem, ut cum peccatores quotidie in malis operibus augeantur, nos in bono opere lassemur?

(Vers. 10.) *Ergo, dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.* Tempus sementis, ut diximus, tempus est præsens, et vita quam currimus. In hac licet nobis quod volumus seminare ; cum ista vita transierit, operandi tempus auferetur. Unde et Salvator ait : *Operamini dum dies est : veniet nox, quando jam nullus poterit operari* (*Joan.* IX, 4.) Ortus est nobis Dei sermo, sol verus, et congregatæ sunt bestiæ recedentes in cubilia sua : procedamus ut homines ad opus nostrum, et usque ad vesperam laboremus, sicut mystice canitur in psalmo : *Posuisti tenebras, et facta est nox. In ipsa pertransibunt bestiæ silvæ, catuli leonum rugientes, ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi. Ortus est sol, et congregatæ sunt, et in cubilibus suis dormierunt. Egredietur homo ad opus suum, et ad operationem suam usque ad vesperam* (*Ps.* CIII, 20 *seqq.*). Sive ægrotamus, sive sani sumus, humiles, vel potentes, pauperes, divites, ignobiles, honorati, esurientes, **528** sive vescentes, omnia in nomine Domini cum patientia et æquanimitate faciamus, et implebitur in nobis illud quod scriptum est : *Diligentibus autem Dominum, omnia cooperantur in bonum.* Ira ipsa et libido, et injuria quæ desiderat ultionem, si me refrenem : si propter Deum taceam : si per singulos D commotionis aculeos, et incentiva vitiorum, Dei

[a] Aliter, ac verius fortasse, Palatin. mss., *Simul notandus ordo sermonis, et cum superioribus, copulandus, quod homo vocatur in spiritu seminans, quia quando cœperit*, etc.

[b] Vulgati hactenus libri, *Tatianum*, hic pro *Cassiano* obtrudunt : quin Martianæus refragari suorum auctoritati exemplarium non dubitavit, impressæ lectionis præjudicio deceptus, et cum laudati ab eo codices Cluniacensis ac Regius Cassianum præferrent : Error, inquit, hic est exscriptorum veterum, quibus notior fuit Cassianus, quam Tatianus. Immo erat colligendum penitus e contrario. Julius enim Cassianus ex nefaria Valentinianorum colluvie ferme ignotior Tatiano est, eumque absolute hic Hieronymus Encratitas perstringat, notissimum Tatiani, ejus sectæ principis nomen proclive fuit sciolis amanuensibus pro *Cassiano* perquam simili comminisci. Et vero, uti fecimus, reponendum, *Cassianus*, omnium quot vidimus, codicum mss. in hac lectione consensus persuadet. Ipse etiam contextus, et quam Hieronymus impugnat, ejus evincit hæreseos historia ; qui enim *putativam Christi carnem introduxit*, sive qui primus ementitum e Domino corpus affinxit, non Tatianus, sed Julius Cassianus fuit, qui adeo dicitur S. Clementi Alexandrino lib. III Stromatum, τῆς δοκήσεως ἔξάρχων, *Docetarum princeps*. Quin et librum, ex quo subnexa argumenta Hieronymus confutat, facile existimo eum ipsum, quem modo laudatus Clemens Alexandr. a Cassiano memorat lucubratum, ab eoque inscriptum, περὶ ἐγκρατείας ἢ περὶ εὐσυνχίας.

[c] Unus Palatin. ms., *non dicitur, in spiritu, sed simpliciter, spiritu* : non ita bene. Et mox, *non in suo quopiam*, pro, *quippiam*.

desuper me videntis recorder, fiunt mihi occasio triumphorum. Ne dicamus in largiendo : Ille est amicus, hunc nescio : hic debet accipere, iste contemni. Imitemur Patrem nostrum, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos (*Matt.* v). Fons bonitatis omnibus patet. Servus et liber, plebeius et rex, dives et pauper, ex eo similiter bibunt. Lucerna cum accensa fuerit in domo, omnibus lucet æqualiter. Quod si in cunctos indifferenter liberalitatis frena laxantur, quanto magis in domesticos fidei, et in Christianos, qui eumdem habent Patrem, ejusque magistri appellatione censentur! Videtur autem mihi locus iste posse et superioribus cohærere, ut domesticos fidei, magistros nominet, quibus supra omnia quæ putantur bona, ab auditoribus suis jusserat ministrari. Breve est vitæ istius curriculum. Hoc ipsum quod loquor, quod dicto, quod [a] scribo, quod emendo, quod relego, de tempore meo mihi aut crescit, aut deperit. Titus, filius Vespasiani, qui in ultionem Dominici sanguinis, subversis Jerosolymis, Romam victor ingressus est, tantæ dicitur fuisse bonitatis, ut cum quadam nocte [b] sero recordaretur, in cœna, quod nihil boni die illa fecisset, dixerit amicis : Hodie diem perdidi. Nos putamus non perire nobis horam, diem, momenta, tempus, ætates, cum otiosum verbum loquimur, pro quo reddituri sumus rationem in die judicii (*Matt.* XII)? Quod si hoc ille sine Lege, sine Evangelio, sine Salvatoris, et apostolorum doctrina, naturaliter et dixit, et fecit : quid nos oportet facere, in quorum condemnationem habet et Juno univiras, et Vesta virgines, et alia idola continentes? Beatus Joannes evangelista cum Ephesi moraretur usque [c] ad ultimam **529** senectutem, et vix inter discipulorum manus ad ecclesiam deferretur, nec posset in plura vocem verba contexere, nihil aliud per singulas solebat proferre collectas, nisi hoc : Filioli, diligite alterutrum. Tandem discipuli et fratres qui aderant, tædio affecti, quod eadem semper audirent, dixerunt : Magister, quare semper hoc loqueris? Qui respondit dignam Joanne sententiam : Quia præceptum Domini est, et si solum fiat, sufficit. Hoc propter præsens Apostoli mandatum : *Operemur bonum ad omnes : maxime autem ad domesticos fidei.*

(Vers. 11.) *Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu.* Illi qui circumcidi Galatas volebant, disseminaverant alia Paulum facere, alia prædicare, et [d] suo opere destruere sermonem, quod qui Legem assereret abolitam, ipse inveniretur in Lege. Hanc opinionem, quia non poterat Paulus apud omnes præsens ipse subvertere (prohibebatur quippe vinculis, quæ ob Christi martyrium sustinebat), seipsum per litteras repræsentat. Et ne aliqua supposititiæ Epistolæ suspicio nasceretur, ab hoc loco usque ad finem, manu sua ipse perscripsit, ostendens superiora ab alio exarata. Quod autem sub nomine ejus a falsis doctoribus Epistolæ mitterentur, ad Thessalonicenses quoque demonstrat scribens : *Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, et nostræ congregationis in ipsum, ut non cito moveamini a vestro sensu, nec terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per Epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini, ne quis vos seducat ullo modo* (II *Thess.* II, 1 *seqq.*). Et ut totam Epistolam quam mittebat, suspicione eraeret falsitatis, manu sua in fine subscripsit, dicens : *Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni Epistola : ita* [e] *scribo : Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis* (II *Thess.* III, 17, 18). Ad Colossenses etiam quas dictaverat litteras, manu sua similiter subnotavit : *Salutatio mea manu Pauli : Memores estote vinculorum meorum.* Et ubicumque sciebat falsos adesse doctores, qui possent per Apostoli auctoritatem nova dogmata seminare, Epistolam manu propria subscribebat. Denique et ad Corinthios scribens, in quibus erant schismata et hæreses, unoquoque **530** dicente : *Ego sum Pauli, et ego Apollo, ego autem Cephæ* (I *Cor.* I, 12), epistolam suam tali annotatione signavit : *Salutatio mea manu Pauli : Si quis non amat Dominum Jesum Christum, anathema sit, maranatha*, et cætera. Propter hoc igitur volens omnem occasionem falsis auferre doctoribus, qui et Galatas a veritate Evangelii depravarant, finem epistolæ manus suæ annotatione complevit, dicens : *Videte qualibus litteris scripsi vobis;* non quod grandes litteræ fuerint (hoc quippe in Græco sonat πολίχους), sed quod suæ manus essent eis nota vestigia, ut dum litterarum apices recognoscunt, ipsum se putarent videre, qui scripserat. In hoc loco vir apprime nostris temporibus [f] eruditus, miror quomodo rem ridiculam locutus sit. Paulus, inquit, Hebræus erat, et Græcas litteras nesciebat. Et quia necessitas expetebat, ut manu sua epistolam subscriberet, contra consuetudinem curvos tramites litterarum, vix magnis apicibus exprimebat : etiam in hoc suæ ad Galatas indicia charitatis ostendens, quod propter illos id quoque quod non poterat, facere conaretur. Grandibus ergo Paulus litteris scripsit epistolam, quia sensus erat grandis in litteris, et spiritu Dei vivi, non atramento, nec calamo fuerat exaratus. Quod autem apposuit, *mea manu*, opera intelligamus in manibus. Quam ob causam crebro et in prophetis scribitur : *Sermo Dei qui factus est in manu Jeremiæ*, sive *Aggæi*, ut per hanc quoque similitudinem in manu Pauli sciamus factum Dei esse sermonem.

[a] Idem ms., *quod scribitur, quod emendo, quod lego.*

[b] Vocem, *sero*, mss. nostri non agnoscunt. Mox quoque legunt, *Amici, hodie diem perdidi.*

[c] Annum scilicet agebat nonagesimum quartum, juxta Epiphanii rationes lib. I, cap. 12. Confer et nostrum Hieronymum lib. de Viris Illustribus, cap. 9.

Paulo post mss. suffragio restituimus, *in plura vocem verba contexere*, pro quo erat, *vocum verba*, etc.

[d] Rescribit Victorius, *et suum opere destruere*, etc.

[e] Palatin. ms., *ita subscribo.*

[f] Quamquam hoc ferme Chrysostomus sentiat, quod Hieron. impugnat, illum tamen hic denotari, non puto.

Grandes Paulus litteras non solum tunc ad Galatas, sed etiam hodie scribit ad cunctos, et quamvis parvi sint apices quibus ejus Epistolæ conscribuntur, tamen magnæ sunt literæ, quia in litteris magnus est sensus.

(Vers. 12.) *Quicunque volunt placere in carne, hi cogunt* vos *circumcidi ; tantum ut crucis Christi persecutionem* [a] *non patiantur.* Superius ostendit ex quo loco sua subscripserit manu : nunc quid scripserit, replicat. Caius Cæsar, et Octavianus Augustus, et Tiberius successor Augusti, leges promulgaverant, ut Judæi qui erant in toto Romani imperii orbe dispersi, proprio ritu viverent, et patriis cæremoniis deservirent. Quicumque **531** igitur circumcisus erat, licet in Christum crederet, quasi Judæus habebatur a Gentibus. Qui vero absque circumcisione se non esse Judæum præputio præferebat, persecutionibus tam Gentilium, quam Judæorum, fiebat obnoxius. Has igitur persecutiones hi qui Galatas depravaverant declinare cupientes, circumcisionem pro defensione discipulis persuadebant quam nunc Apostolus confidentiam in carne vocat, quod scilicet tam Gentibus [*Al.* Gentilibus], quos timebant, quam Judæis, qui volebant placere, circumcisionem in persecutione proponerent. Nam nec Judæi persequi eos poterant, nec Gentiles, quos videbant [*Al.* volebant] et proselytos circumcidere, et ipsos Legis præcepta servare.

Neque enim qui [b] *circumcisi sunt, hi Legem custodiunt, sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur.* Propter infirmitatem, inquit, carnis, Lex impleri non potest. Unde et Judæi præcepta magis hominum et doctrinas, quam Dei mandata custodiunt, neque corporalem facientes Legem, impossibile quippe est : neque spiritualem, quam non intelligunt. Unde hoc est omne quod student, quod agunt, quod nituntur, ut apud Judæos de vestræ carnis injuria glorientur, et jactitent suo Gentes magisterio circumcisas. Hoc autem totum faciunt, ut Judæis placeant, et expugnatæ Legis invidia conquiescat.

(Vers. 14.) *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Solus potest in cruce Christi gloriari, qui tollit eam, et sequitur Salvatorem, qui crucifixit carnem suam cum vitiis et concupiscentiis, qui mortuus est mundo, et non contemplatur ea quæ videntur, sed quæ non videntur : videns mundum crucifixum, et transeuntem figuram ejus. Crucifigitur autem justo mundus ille, de quo Salvator ait : *Ego vici mundum* (*Joan.* xvi, 33). Et : *Nolite diligere mundum.* Et : *Non accepistis spiritum e mundo.* Cui crucifixus est mundus, huic mundus et mortuus est : et jam ei venit mundi consummatio, et dignus effectus novo cœlo, et nova terra, et novo Testamento, canit canticum novum, et accipit nomen novum scriptum **532** in calculo, quod nemo novit nisi qui acceperit illud. Quæritur quomodo nunc Paulus dicat : *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini* nostri *Jesu Christi,* cum in alio loco de aliis glorietur, ut ibi [c] ait : *Per vestram gloriam, quam habeo in Christo Jesu* (I *Cor.* xv, 31). Et iterum : *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi* (II *Cor.* xii, 9). Et in alio loco : *Bonum autem mihi est magis mori, quam ut gloriam meam quis evacuet* (I *Cor.* ix, 15), et cætera quæ in hunc modum scripta sunt. Sed sciendum quod omnis illa gloriatio ad crucem relata, gloria crucis sit : et quidquid dignum in virtutibus perpetratur, hoc fieri ob Domini passionem.

(Vers. 15.) *Neque enim circumcisio aliquid est, neque præputium, sed nova creatura.* Quomodo fidelis et infidelis, cum unus sit per substantiam, in duos dividitur juxta intelligentiæ diversitatem, Apostolo dicente : *Exspoliantes vos veterem hominem cum operibus ejus, et induentes novum, qui renovatur in cognitionem juxta imaginem Creatoris* (*Coloss.* iii, 9, 10) : sic et mundus cum secundum substantiam unus sit, secundum sensum alius atque alius efficitur. Peccatori, mundus vetus est : sancto, novus. Cum enim sancto mundus fuerit crucifixus, nequaquam est ei circumcisio et præputium : non Judæus, neque Gentilis : sed nova creatura, in quam transfiguratur corpus humilitatis nostræ, conforme corporis gloriæ Christi : Vetera quippe transierunt, ecce facta sunt omnia nova (II *Cor.* v). Et quomodo alia est gloria solis, alia lunæ, alia stellarum : *Stella quippe a stella differt in gloria : sic et resurrectio mortuorum* (I *Cor.* xv, 41, 42). De qua et Daniel pari voce concordat, dicens : *Plurimi dormientium de terræ pulvere surgent : hi in vitam æternam, et hi in opprobrium et in confusionem æternam* (*Dan.* xii, 2); et : *Intelligentes fulgebunt sicut splendor firmamenti.* Et de justis : *Multi sicut stellæ in sempiternum.* Neque enim in sole et luna, firmamento et stellis, circumcisio aliquid valet, aut præputium : sed est nova conditio sine his partibus corporum, quæ possunt secari. Ita igitur et nos qui diligimus Deum, et præparata sunt nobis quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (I *Cor.* ii), cum de **533** corpore humilitatis transformati fuerimus in corpus gloriæ Domini Jesu Christi, illud habebimus corpus quod nec Judæus possit incidere, nec cum præputio custodire Gentilis. Non quod aliud juxta substantiam sit : sed quod juxta gloriam sit diversum. *Oportet enim mortale hoc induere immortalitatem, et corruptivum hoc incorruptione vestiri* (I *Cor.* xv, 53). Huic quid simile et beatus evangelista Joannes sentiens est locutus : *Charissimi, nunc Dei filii sumus : et necdum manifestum est quid futuri simus. Scimus quia si*

[a] Negandi particulam, quam tamen et Græcus probat textus, nostri hic ignorant mss.

[b] Nostri mss., *qui circumciduntur;* variant et Græca exemplaria, quorum alia περιτεμνόμενοι, alia περιτετμημένοι præferunt.

[c] Pro *ait* verbo, quod mss. nostri omnes præferunt, antea legebatur quasi sacri textus particula, *ita.*

manifestatum fuerit, similes ei erimus : quia videbimus eum sicut ipse est (I *Joan.* III, 2). Quia ergo necdum manifestatum [*Al.* manifestum] est illud corpus gloriæ Jesu Christi, quod et vestigia clavorum post resurrectionem habuit, et clausis januis est ingressum; nos qui jam nunc in baptismate Christo conresurreximus, in novum renati hominem, nec circumcisioni, nec præputio serviamus : sed quod futuri sumus, jam nunc nos esse credamus.

(Vers. 16.) *Et quicumque hanc regulam sequuntur, pax super illos, et misericordia, et super Israel Dei.* Ad normam omnia dirigentur; et utrum prava rectave sint, cum regula apposita fuerit, arguuntur. Ita et doctrina Dei quædam quasi norma sermonis est, quæ inter justa judicat et injusta : quam qui secutus fuerit, habebit pacem in semetipso quæ superat omnem sensum; et post pacem, misericordiam quæ præcipua est in Dei Israel. Dei vero Israel dictus est, ad distinctionem ejus qui Dei Israel esse cessavit. Dicunt enim se esse Judæos, et non sunt; sed mentiuntur, cum sint de synagoga Satanæ. Nec mireris, si ad imitationem spiritualis Israel, carnalis sit Israel, qui nec pacem habeat nec misericordiam; de quo et ad Corinthios scribitur : *Videte Israel secundum carnem* (I *Cor.* X, 18); cum ad imitationem quoque Dei et Domini, multi sint dii, et multi domini, sive in cœlo, sive in terra. Pulchre autem uno sermone, ut epistolam juxta propositum argumentum finiret, Israel Dei vocavit; quo scilicet omnia quæ supra dicta sunt, non extra causam; sed ex causa disputata doceantur.

(Vers. 17.) *De cætero nemo mihi molestus sit.* Non quasi defecerit in docendo; sed quo et agricola hunc habeat [a] laborem, si quæ **534** plantaverit virgulta siccentur; et pastor sollicitudinem, si pecora quæ congregaverat dissipata lanientur. Melius ergo in Græco legitur, *De cæiero labores mihi nemo exhibeat;* ne rursum scilicet in vobis necessitatem habeam laborandi. Laborem præstat magistro, qui aliter et vivit et sentit, quam magister et docuit et fecit. Potest et contentionem eorum, si qui contradicere deinceps voluerint, prævenire, quod etiam ad Corinthios in velando mulieris capite, et masculi non velando, post multa complexus est, dicens : *Si quis autem videtur contentiosus esse : nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei* (I *Cor.* XI, 16) : hoc est, nos diximus quæ nobis honesta videbantur et justa; si quis autem nolens acquiescere veritati, quærit quid respondeat, et quibus nitantur contra, sciat se responsione non dignum, qui magis contendere paratus est, quam doceri.

Ego autem stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. Qui post adventum Christi in carne circumciditur, non portat stigmata Domini Jesu; sed habet gloriam in confusione sua. Qui vero in plagis supra modum, in carceribus frequenter, ter virgis cæsus est, semel lapidatus est, et cætera quæ in catalogo scripta sunt gloriandi, hic stigmata Domini Jesu in corpore suo portat. Forte et is qui macerat corpus suum, et subjicit servituti, ne aliis prædicans ipse reprobus inveniatur, portat stigmata Domini Jesu in corpore sua (I *Cor.* IX). Lætabantur et apostoli quod digni fuerant pro nomine Jesu contumeliam pati (*Act.* V).

(Vers. 18.) *Gratia Domini nostri Jesu Christi, cum spiritu vestro, fratres, Amen.* Non dissensio, non Legis servitus, non rixa, non jurgium, sed gratia Domini Jesu Christi sit cum spiritu vestro. Nequaquam cum carne, nequaquam cum anima; sive quia spirituales facti, caro et anima esse desistis, sive quod in principali etiam ea, quæ minora sunt, comprehendantur. Anima enim et caro subjecta sunt spiritui. De quo et Ecclesiastes loquitur : *Spiritus revertetur ad eum qui dedit illum* (*Eccl.* XII, 7). Et Paulus in alio loco : *Ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro* (*Rom.* VIII, 16). Hæc autem gratia Domini Jesu non cum omnibus est, sed cum his qui fratres ab apostolo merentur **535** vocari, fratres fideles, fratresque germani, quod AMEN verbum significat Hebræum. Amen enim Septuaginta interpretes, *fiat*; Aquila, Symmachus, et Theodotio, *fideliter*, sive, *vere*, interpretati sunt. Et quomodo in veteri Testamento quadam jurandi consuetudine Deus sua verba confirmat, dicens : *Vivo ego, dicit Dominus* (*Num.* XIV, 28) : per sanctos quoque juratur : *Vivit anima tua*; ita et Salvator noster in Evangelio per verbum **536** Amen, vera esse quæ loquitur, ostendit. Quod autem Amen consensum significet audientis, et sit signaculum veritatis, ad Corinthios quoque prima nos docet, in qua Paulus ait : *Cæterum si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotæ? Quomodo dicet amen super tua benedictione : quoniam quidem nescit quid dicas* (I *Cor.* XIV, 16)? Ex quo ostendit non posse idioten respondere verum esse quod dicitur, nisi intellexerit quod [b] docetur.

[a] Duo mss., *hunc habeat dolorem.*

[b] Idem mss., *quod dicitur*, pro *docetur.*